

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEĞİŞEN ENERJİ İHTİYACI
KARŞISINDA KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE'YE
YANSIMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nurbanu BAŞTÜRK

BURSA - 2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DEĞİŞEN ENERJİ İHTİYACI
KARŞISINDA KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE’YE
YANSIMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nurbanu BAŞTÜRK

Danışman:

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

BURSA – 2024

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

.....Anabilim / Ana sanat Dalı, Bilim
Dalı'nda.....numaralı.....hazırladığı
“.....
.....
.....” başlıklı (yüksek lisans /
doktora / sanatta yeterlilik) tezi ile ilgili savunma sınavı, .../...../20.... günü
..... - saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda
adayın (başarılı / başarısız) olduğuna
..... (oybirliği / oy çokluğu) ile karar
verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

..../..../20..

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Avrupa Birliği’nin Değişen Enerji İhtiyacı Karşısında Kafkasya Jeopolitiği ve Türkiye’ye Yansımaları” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:

Öğrenci No:

Anabilim Dalı:

Programı:

Tezin Türü: ☐ Yüksek Lisans / ☐ Doktora/ ☐ Sanatta Yeterlilik

ÖZET

Yazar Adı Soyadı	Nurbanu Baştürk
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği	Yüksek Lisans
Mezuniyet Tarihi	/...../20....
Tez Danışmanı	Prof. Dr. İbrahim Canbolat

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEĞİŞEN ENERJİ İHTİYACI KARŞISINDA KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Avrupa Birliği'nin (AB) enerji üretimi, iç tüketimini karşılayamadığından arz çeşitliliği sağlamadan talep ihtiyacını yüksek oranda Rus enerji kaynaklarından ithal ederek çözmeye çalışmıştır. AB'nin enerjinin arzında ve kaynağında çeşitlilik sağlayamaması, Rusya ile asimetrik bağımlılığın oluşmasına neden olmuştur. AB'nin enerji bileşiminde Rus kaynaklarının payının oldukça yüksek olması sebebiyle karşılıklı bağımlılıktaki asimetrinin Rusya'nın lehine olmasına yol açmıştır. Rusya tarafından AB'nin aleyhine kullanılan bu asimetri, enerji krizlerinde Avrupa enerji güvenliğinin sağlanamamasına neden olmuştur. Bundan dolayı AB enerji güvenliğinin tehdit edilmesi bu çalışmanın temel sorununu oluşturmuştur.

Rus enerjisine karşı kırılganlığını azaltarak enerji güvenliğini sağlamak isteyen AB, arz çeşitliliği arayışına girmiştir. AB'nin çeşitlilik arayışında zengin enerji kaynaklarını barındıran Kafkasya jeopolitiğine yönelmesi durumunda, duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi üzerinden çıkarımlarda bulunularak bu çalışmanın hipotezleri analiz edilmiştir. Genel çerçevede Karşılıklı Bağımlılık Teorisiyle gelişen duyarlılık, kırılganlık düzeyi ana analiz aracı olarak ele alınsa da nitel araştırma yöntemi olan örnek olay modeli de kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise doküman analizi, gözlem ve söylem analizi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda AB'nin arz çeşitliliği arayışında Kafkasya jeopolitiğinin maliyet etkin bir kaynak olduğu görülmüştür. Özellikle Azerbaycan gazının, AB'nin Rus gazına olan savunmasızlık düzeyini düşüreceği ve AB enerji bileşiminde payının artacağı öngörülmüştür. Buna rağmen AB'nin ithal ettiği Rus gazının yerini kısa vadede Azerbaycan gazının alması mümkün görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Karşılıklı Bağımlılık Teorisi, Enerji Güvenliği, Avrupa Birliği, Kafkasya Jeopolitiği, Türkiye*

ABSTRACT

Name & Surname	Nurbanu Baştürk
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	International Relations
Subfield	International Relations
Degree awarded	Master
Date of Degree Awarded	/...../20....
Supervisor	Prof. Dr. İbrahim Canbolat

CAUCASUS GEOPOLITICS IN THE FACE OF THE CHANGING ENERGY NEED OF THE EUROPEAN UNION AND ITS REFLECTIONS ON TURKEY

Since the energy production of the European Union (EU) cannot meet its domestic consumption, it has tried to meet its demand needs by importing a high percentage of Russian energy resources without providing diversity of supply. The EU's inability to provide diversify the supply and source of energy has led to the formation of asymmetric dependence with Russia. The high share of Russian resources in the EU's energy mix has led to an asymmetry in interdependence in Russia's favor. This asymmetry, used by Russia to the detriment of the EU, has led to the inability to ensure European energy security in energy crises. Therefore, the threat to EU energy security constitutes the main problem of this study.

The EU, which wants to ensure energy security by reducing its vulnerability to Russian energy, has sought supply diversity. In case the EU turns to the Caucasus geopolitics, which hosts rich energy resources, in its search for diversity, the hypotheses of this study were analyzed by making inferences about the level of sensitivity and vulnerability through the Interdependence Theory. Although the sensitivity and vulnerability level developed with the Theory of Interdependence were considered as the main analysis tool, the case study model, which is a qualitative research method, was also used. Document analysis, observation and discourse analysis were used as data collection tools.

As a result of this study, it has been seen that the Caucasus geopolitics is a cost-effective source in the EU's search for supply diversity. In particular, it was predicted that Azerbaijani gas would reduce the EU's vulnerability to Russian gas and its share in the EU energy mix would increase. Despite this, it is not considered possible to replace the Russian gas imported by the EU with Azerbaijani gas in the short term.

Keywords: *Interdependence Theory, Energy Security, European Union, Caucasus Geopolitics, Türkiye*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	x
TABLolar.....	xii
HARİTALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇEVRE

1.1. Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık Teorisi	8
1.1.1. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık	11
1.1.2. Devletlerarası Siyasal, Ekonomik İlişkiler Çerçevesi İçerisinde Karşılıklı Bağımlılık	14
1.2. Karşılıklı Bağımlılıkta Enerji Güvenliği	18
1.2.1. Devletlerin Enerji Gereksinimi	19
1.2.2. Enerji Güvenliğinin Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Ele Alınış Biçimi	26
1.2.3. Dış Politikada Enerji Güvenliğinin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Perspektifinden Önemi	28

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğine Yaklaşımı	32
2.1.1. AB'nin Kendine Özgü Yapısı: Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Bir Kurum .	33
2.1.2. Enerji Görünümüne Genel Bir Bakış.....	39
2.1.3. Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği	45
2.1.3.1. AB'nin Enerji Politikalarının Tarihsel Arka Planı.....	45
2.1.3.2. Yirmi Birinci Yüzyılda AB Enerji Politikaları	55
2.2. Enerji Güvenliği Çerçevesinde AB-Rusya İlişkileri.....	56
2.2.1. Ukrayna-Rusya Çatışmalarının Enerji Güvenliğine Etkisi	57

2.2.2. Rusya-Ukrayna Çatışmaları Sonrası AB Enerji Politikaları	59
2.3. AB-Rusya İlişkilerinin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Işığında Değerlendirmesi	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE’NİN KONUMU VE ROLÜ

3.1. Tedarikçilerin ve Taşınma Yollarının Çeşitlendirilmesi	80
3.1.1. AB İçin Kafkasya Jeopolitiğinin Önemi	80
3.1.1.1. Gürcistan.....	86
3.1.1.2. Ermenistan	88
3.1.1.3. Azerbaycan	91
3.1.2. AB İçin Orta Asya’nın Önemi.....	101
3.2. Türk Dış Politikasında Enerji Güvenliği.....	105
3.2.1. Türkiye’nin Enerji Güvenliği	105
3.2.2. AB-Türkiye İlişkilerinde Enerjinin Rolü	107
3.3. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Perspektifinden AB-Kafkasya Devletleri Arasındaki Enerji Güvenliği	113
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA.....	122

KISALTMALAR

AAs:	Ortaklık Anlaşması
AB:	Avrupa Birliği
ABA:	Avrupa Birliği Antlaşması
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
ABDK:	Avrupa Birliği Daimî Konseyi
ABİİA:	Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşması
ABKK:	Avrupa Birliği Konsey Kararı
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKA:	Avrupa Komşuluk Aracı
AKÇT:	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
ENP:	Avrupa Komşuluk Politikası
AT:	Avrupa Topluluğu
AYM:	Avrupa Yeşil Mutabakatı
Bcm:	Milyar metreküp
BDT:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM:	Birleşmiş Milletler
BTC:	Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
CEPA:	Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
EaP:	Doğu Ortaklığı
EPCA:	Genişletilmiş Ortaklık ve İş birliği Anlaşmaları
ESP:	Doğu Avrupa Enerji Verimliliği ve Çevre Ortaklığı
EURATOM / AAET:	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GKRY:	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYİH:	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IEA:	Uluslararası Enerji Ajansı
INOGATE:	Avrupa'ya Eyaletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı
KAA:	Küresel Avrupa Aracı
KKB:	Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık
Konsey:	Bakanlar Konseyi

LNG: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
LPG: Sıvılaştırılmış Petrol Gazı
MoU: Mutabakat Zaptı
NSMP: Kuzey-Güney Ana Gaz Boru Hattı
OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PCA: Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması
SCP: Güney Kafkasya Boru Hattı
SGC: Güney Gaz Koridoru
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS: Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım
TANAP: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP: Trans Adriyatik Boru Hattı
TCP: Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı
TRACECA: Avrupa, Kafkasya ve Asya Ulaştırma Koridoru

TABLÖLAR

Tablo 1: 2021 Yılında Enerji Ürünlerinin Nihai Enerji Tüketimindeki Payı.....	40
Tablo 2: AB'nin Doğal Gaz Üretimi ve İç Tüketimi.....	40
Tablo 3: AB'nin Petrol ve Petrol Ürünleri Üretimi ve Tüketimi	41
Tablo 4: Enerji Ürünlerinin Toplam AB İthalatındaki Payı (2019-2023)	42
Tablo 5: AB'nin Petrol Yağı İthalatı	43
Tablo 6: AB'nin Doğal Gaz İthalatı (Boru Hattı ve LNG)	44
Tablo 7: AB'de Enerji Dengesinin 1960-2001 Arası Gelişimi	52
Tablo 8: Azerbaycan'ın Petrol ve Doğal Gaz Üretim ve İhracat Oranları.....	95
Tablo 9: Azerbaycan'ın Gaz İhracat Oranları	96
Tablo 10: 2022 Yılında Türkiye'nin Doğal Gaz ve Petrol Üretimi, Tüketimi, İthalatı	105

HARİTALAR

Harita 1: Güney Gaz Koridoru (SGC)	93
Harita 2: Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı.....	103
Harita 3: Türkiye'nin Enerji Ağı	109

GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyıl dünyasında artan doğumlar, sağlık koşullarının iyileşmesi dünyada nüfusun hızla artmasına neden olmuştur. Nüfusun olası seyrinden daha hızlı bir şekilde artması dünyada birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir. Hızlı nüfus artışı ekonomide üretim-tüketim arasındaki dengeyi ve istikrarı bozduğu gibi sosyal alanlarda da var olan dengenin bozulmasına neden olmuştur. Teknolojinin gelişmesi, sanayi devrimi gibi etkenler de beraberinde küreselleşmeyi getirerek sınırların aşılmasına yol açmıştır. Sınırların aşılması politik, ekonomik, sosyal alanlarda dâhil olmak üzere uluslararası ilişkilerin tüm çalışma alanlarında ve aktörlerin etkileşimleri, hareketleri üzerinde karşılıklı bağımlılık olgusunu da beraberinde getirmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmelerle birlikte dünya nüfusu da hızla artmıştır. Tüketicinin hızla artmasıyla sonuçlanan bu olay; günümüz küresel güncel sorunlarından biri olan enerji konusunda da etkisini göstermeye başlamıştır. Tüketicinin artması enerjiye olan gereksinimini de arttırdığından dolayı enerji kaynakları bakımından fakir olan devletlerde de endişe yaratmaya başlamıştır. Devletlerde oluşan bu endişe uluslararası ortamda enerji mücadelesi başlattığı gibi aktörleri çeşitli iş birlikleri aramaya sevk etmiş ya da enerji kaynakları bakımından zengin olan devletin, enerji gereksinimi duyan devletlere karşı enerjiyi bir silah olarak kullanmasını da beraberinde getirmiştir.

Uluslararası sistemde yer alan aktörlerin ihtiyaçlarında önemli bir yere sahip olan enerji kaynakları; aktörlerde eşit oranda bulunmamaktadır. Bu durum enerji kaynaklarına gereksinim duyan devletleri, enerjiyi arz eden devletlere karşı bağımlı olmasına sebebiyet vermiştir. Büyük güç olarak adlandırılan birçok devlet dahi enerji kaynaklarının yetersizliğinden dolayı enerjiyi talep etmek zorunda kalmaktadır. Enerjiyi talep eden devlet, enerjiyi arz eden devletleri çeşitlendirmediyse ve ilişkilerinde asimetrik bir bağımlılık söz konusuysa enerji kaynaklarına yeterince sahip olmayan devlet için bu durum büyük bir risk ve tehdit taşıyabilir. Risk, tehdit, saldırı gibi unsurları yok etmek veya en aza indirmek için ise devletler, enerji güvenliğini sağlamak adına enerji alanında politikalar belirleyip; enerjide çeşitlilik, esneklik ve çeşitli iş birliği arayışına girmiştir.

Uluslararası sistemde büyük güçler arasında yer alan, uluslarüstü örgüt olarak kabul edilen Avrupa Birliği (AB) de enerji kaynaklarında kendi kendine yetememektedir.

Enerji gereksinimini karşılayamaması sebebiyle enerjiyi; Rusya, Cezayir, İngiltere, Norveç, Katar, Hollanda, ABD, Libya gibi devletler üzerinden tedarik etmektedir. Enerji ithalatında dışa bağımlı olan AB, birçok devletten ihtiyaçlarını karşılamaya çalışsa bile özellikle doğal gaz ve petrolde diğer devletlere kıyasla Rusya'dan ithalat oranı çok daha yüksektir. AB'nin enerji tüketiminde Rusya'dan yüksek oranda enerji ithal etmesi, aralarındaki enerji alışverişinde Rusya'ya kıyasla AB daha bağımlı hale gelmiştir. Rusya ise bu durumu kendi lehine çevirerek AB üzerinde tehdit yaratması bu araştırmanın temel sorgulamasını oluşturmuştur.

AB ve Rusya'nın enerji ilişkisinde asimetrik bağımlılığın Rusya'nın lehine olması ve Rusya'nın bu durumu AB'nin aleyhine kullanması sonucunda yaşanan enerji krizini en aza indirmek isteyen AB Rus gazına alternatif yollar aramaya başlamıştır. Atlas Okyanusu üzerinden ABD kaynaklı enerji, Doğu Akdeniz üzerinden İsrail kaynaklı Eastmed boru hattı projesi ya da Türkiye üzerinden Kafkasya jeopolitiğinin sahip olduğu enerjinin AB'ye taşınması AB'nin alternatif yolları arasında bulunmaktadır. Bu alternatif yolları birbirinden ayıran özellikler ise maliyeti, faaliyete geçme süresi gibi etkenlerdir.

Güncel uluslararası gelişmeler sonrası yaşanan enerji krizi, enerji fiyatlarını arttırmış ve birçok devleti savunmasız bırakmıştır. Enerjide yaşanan fiyat artışı bu devletlerin krizden kurtulabilmesi için acil önlemlere ihtiyaç duymasına sebebiyet vermiştir. Bu yüzden devletlerin en az maliyetli olan ve en kısa sürede faaliyete geçebilecek çeşitli iş birlikleri araması ve seçmesi daha doğru bir karar olabilir. Enerji kesintisi ve fiyatların artışı sonrası alınan acil önlemlerin Avrupa kamuoyunun da yaşamını etkilediğinden en kısa sürede gerçekleştirilebilecek iş birliklerin seçilmesi; Avrupa'daki sosyal, ekonomik ve siyasal hayattaki denge ve istikrar daha hızlı bir şekilde sağlanabilir.

Enerji ulaşımında; deniz altına inşa edilen boru hatlarının maliyetinin çok yüksek olması ve yapımının uzun sürmesi nedeniyle AB'nin değişen enerji ihtiyacını Kafkasya jeopolitiğinden sağlaması daha ekonomik olabilir. Üstelik Türkiye ve Kafkasya jeopolitiğinde yer alan hali hazırdaki boru hatları enerji arz güvenliğini kolaylaştırabilir. Aynı zamanda Kafkasya ve Avrupa coğrafyasındaki enerji akışını sağlayan hali hazırdaki boru hatlarını, Orta Asya devletlerine doğru genişleterek AB'nin kaynaklarda daha fazla çeşitlilik yakalamasına olanak sağlanabilir.

Bu çalışmada enerjide esneklik ve bağımsızlık isteyen AB'nin enerji sorununu giderebilmek için enerji ithalatını sağlayabileceği Kafkasya jeopolitiği ve transit geçişin az maliyetle ve kısa sürede gerçekleşebileceği Türkiye ile ilişkileri incelenmiştir. Bu yüzden AB'nin enerji güvenlik politikaları, amaçları doğrultusunda Kafkasya jeopolitiğinin ve Türkiye'nin önemi ve rolü bu tezin konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda AB'nin yaşadığı enerji sorununa, değişim gösteren enerji güvenlik politikalarına karşılıklı bağımlılık teorisi perspektifinden detaylıca değinilmiştir. Aynı zamanda Kafkasya ve Türkiye coğrafyasında yapılan ve yapılabilecek iş birliklerini ele alarak yaşanabilecek sorunlara karşı çözüm önerileri Karşılıklı Bağımlılık Teorisi perspektifinden incelenmiştir.

AB ve Rusya'nın asimetrik karşılıklı bağımlılığının AB'nin aleyhine olması, Rusya'nın elini güçlendirmesine ve enerjiyi AB'ye karşı bir tehdit unsuru olarak kullanmasına neden olmaktadır. Bu durum AB'nin enerji güvenliği konusunda Rusya'ya karşı yüksek duyarlılığı ve savunmasızlığından kaynaklanmaktadır. Değişen enerji ihtiyaçları sebebiyle AB bu olumsuz durumu lehine çevirmeye çalışmaktadır. Enerji arz eden aktörlerle simetrik karşılıklı bağımlılık sağlayarak enerjide çeşitlilik elde edebileceğinden bu durumu lehine çevirebilir. AB'nin enerji arz ve kaynak çeşitliliği sağlaması durumunda karşılıklı bağımlılıktaki asimetrixlerin kendi aleyhine olmasının önüne geçebilir.

AB, zengin enerji kaynaklarının bulunduğu Kafkasya jeopolitiğine yönelerek enerjide esneklik sağlayabilir. Avrupa Birliği'nin Kafkasya coğrafyasına yönelmesi enerji iletiminin kolaylaşmasına ve enerjinin az maliyetle Avrupa'ya ulaşmasına yol açabilir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı; yaşanan enerji krizlerinin ortaya çıkardığı sorunların, enerjiye bağımlı AB'nin politikalarına, Kafkasya jeopolitiğine ve Türkiye'ye nasıl yansıdığını tespit ve analiz etmektir. Bununla birlikte Rus enerjisine karşı kırılganlığını azaltmak isteyen AB'nin zengin enerji kaynaklarını barındıran Kafkasya jeopolitiğine yönelmesi durumunda AB'nin kırılganlık ve savunmasızlık düzeyinin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi üzerinden çıkarımlarda bulunularak araştırılması da bu çalışmanın amaçları arasındadır.

Bu anlamda olmak üzere; AB'nin iş birlikleri karşılıklı simetrik/asimetrik bağımlılık üzerinden ele alınarak karşılıklı asimetrik bağımlılığın AB'nin enerji politikalarına

etkisi ve AB'nin bu doğrultuda değişen enerji politikalarının Kafkasya devletlerine ve Türkiye'ye nasıl yansıdığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada çözümleme yöntemi ve aracı olarak taraflar arasındaki enerji temelli etkileşimleri ve bu doğrultuda gerçekleştirilen iş birliklerindeki fayda ve maliyeti açıklayabilen bir yaklaşım olan Karşılıklı Bağımlılık Teorisi perspektifinden değerlendirmeler yapılmıştır. Nitel araştırma esas alınarak oluşturulan bu çalışmada örnek olay yönteminden de yararlanılmıştır. Veri toplama aracı olarak ise doküman analizi, söylem analizi ve gözlem kullanılmıştır. 2006-2009 Enerji Krizlerinin örnek olay olarak ele alınarak bu krizlerin AB'nin enerji politikalarına ve eylemlerine nasıl yansıdığı veri toplama araçları kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Doküman analizinde AB'nin birincil ve ikincil hukuk kaynakları (kurucu antlaşmalar, AB kurumlarının ilgili yönetmelikleri, direktifleri, kararları ve raporları) kullanılmıştır. AB'nin dış politika eylemleri gözlemlenmiş, yöneticilerin söylemleri üzerinden çalışmanın konusu ele alınmıştır.

Literatürdeki benzer çalışmalara bakıldığında, 2009-2019 yılları arasında AB enerji güvenliğine odaklanıldığı görülmüştür. 2020 yılında Trans Adriyatik Boru Hattının faaliyete geçmesiyle birlikte çalışmalarda AB'nin enerji güvenliğinde Türkiye'nin rolüne ağırlık verilmiştir. 2022 sonrası yapılan çalışmalarda ise AB-Rusya arasındaki enerji ilişkisine ve AB'nin alternatif enerji arayışında yenilenebilir enerji kaynaklarına ve LNG'ye yönelimine yoğunlaşmıştır. AB-Azerbaycan arasında Mutabakat Zaptının imzalanmasıyla özellikle internet kaynaklarında Güney Kafkasya jeopolitiğine ağırlık verildiği akademik çalışmalarda ise Azerbaycan'ın enerji kaynakları üzerinden ele alınan az çalışmaya rastlanmıştır.

Çalışmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmada AB'nin sadece enerji temelli karşılıklı bağımlılığı incelenmektedir. Aynı zamanda fosil yakıt kaynaklarından olan petrol ve doğal gaz üzerinden inceleme yapılarak çalışma daraltılmıştır. Doğal gaz piyasasının bölgesel olması; bulunabilirliğini ve taşınmasını zorlaştırdığından AB'nin alternatif arayışında petrol piyasalarından ziyade doğal gaz piyasalarına yoğunlaşmıştır. Bir diğer sınırlama ise duyarlılık, savunmasızlık düzeyi ana analiz aracı olarak ele alınsa da karşılıklı bağımlılığın toplumsal ve ekonomik boyutu detaylı ele alınmamıştır. Odaklanılan asıl nokta; AB'nin dış politikasına karşılıklı bağımlılığın

yansımasıdır. Son kısıtlamaysa söylem analizi üzerine olmuştur. AB raporlarına, hukuk kaynaklarına yansımayan noktalarda ilgili konu üzerinde yöneticiler tarafından yapılan taraflar için ilgi uyandıran açıklamalar tercih edilmiştir.

Bu çalışma ‘‘AB’nin değişen enerji ihtiyacı sonrası Kafkasya’ya yönelik enerji politikaları nasıl değişim gösterdi?’’ sorusuna yanıt aramıştır. Aynı zamanda bu ana soruyla bağlantılı olarak yan sorulara da yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Yan Sorular:

- AB'nin Kafkasya jeopolitiğine yönelimi nasıl başlamıştır?
- Kafkasya bölgesinde yaşanan gelişmelerin AB-Kafkasya arasında yürütülecek enerji projelerine olası etkileri nelerdir?
- Enerji güvenliği; enerji talep eden AB, enerji arz eden Kafkasya jeopolitiği ve enerjinin taşınmasını sağlayan Türkiye için ne ifade ediyor?

Avrupa Birliği’nin Değişen Enerji İhtiyacı Karşısında Kafkasya Jeopolitiği ve Türkiye’ye Yansımaları adlı tez; Avrupa’nın yaşadığı enerji krizini ekonomik, sosyal, siyasal alanda en aza indirmek ve enerjide esneklik ve bağımsızlık sağlayabilmek için birtakım hipotezler ortaya koymaktadır.

HİPOTEZLER

- 1- Rusya'nın enerji kaynaklarını Avrupa Birliği aleyhine kullanması AB'nin enerjide esneklik ve çeşitlilik istemesine neden olduğundan AB'yi gaz pazarlarına yöneltebilir.
- 2- Kafkasya, Orta Asya coğrafyası AB enerji güvenliği açısından maliyet etkin bir kaynak olabilir.
- 3- Avrupa Birliği'nin Kafkasya ülkeleri ile yapacağı iş birliklerinde karşılıklı kazanç elde edileceğinden, enerji arzının Avrupa Birliği aleyhine bir gelişmeye yol açmaması, iş birliğine dâhil olmayan bölgedeki güçlerin tepki göstermesine sebep olabilir.

4- Avrupa Birliği'nin Kafkasya coğrafyasına yönelmesi Türkiye'nin de iş birliğine dâhil olmasına, karşılıklı olarak ilişkilerin düzeltilmesine ve katılım müzakerelerinin mevcut durumunda olumlu seyretmesine yol açabilir.

AB'nin Değişen Enerji İhtiyacı Karşısında Kafkasya Jeopolitiği ve Türkiye'ye Yansımaları adlı bu tezin birinci bölümünde; Karşılıklı Bağımlılık Teorisi ve uluslararası sistemde yaşanan karmaşık gelişmelere bağlı olarak, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Teorisi ele alınmıştır. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık ile ortaya çıkan duyarlılık, savunmasızlık ve asimetrik kavramları üzerinde durulmuştur. Daha sonra aktörlerin karşılıklı bağımlı olduğu durumlarda aktörlerin iç ve dış politikalarının, siyasal ve ekonomik yönden nasıl birbirlerinden etkilendikleri ele alınmıştır. Karşılıklı Bağımlılıkta Enerji Güvenliği adlı alt başlıkta ise; enerji güvenliğinin sağlanmasında karşılıklı bağımlılığın önemli bir etkisi olduğu vurgulanmış, enerji güvenliğinin uluslararası ilişkilerde ve uluslararası ilişkiler teorilerindeki yeri açıklanmıştır. Son olarak ise enerji güvenliğinin dış politikadaki yeri, karşılıklı bağımlılık teorisi perspektifinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; ilk olarak Avrupa Birliği'nin enerji görünümü ve geçmiş ve mevcut enerji politikaları incelenmiştir. Bölümün ikinci alt başlığında ise Ukrayna ve Rusya arasındaki 2006, 2009 doğalgaz krizleri örnek olay olarak alınarak bu krizin nelere sebep olduğu, Avrupa Birliği'ni ekonomik, sosyal ve siyasal yönden nasıl etkilediği incelenmiştir. Üçüncü alt başlıkta; ikinci alt başlıkta ele alınan örnek olayın AB'ye yansımaları karşılıklı bağımlılık teorisi üzerinden değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde; enerjide bağımsızlık ve esneklik isteyen AB'nin çeşitlilik sağlamak için yöneldiği Kafkasya jeopolitiği ve bu coğrafya içinde bulunan devletlerin enerji görünümü incelenmiştir. Ayrıca Orta Asya'da yer alan Kazakistan ve Türkmenistan'ın enerji kaynakları bakımından AB için önemi açıklanmıştır. Kafkasya jeopolitiğinde büyük bir sorun oluşturan Hazar Denizi ve Dağlık Karabağ'ın bölge devletleri ve AB üzerine etkileri de analiz edilmiştir. İkinci alt başlıkta ise; Türkiye'nin bu enerji iş birliğinde neden yer alması gerektiği üzerinde durulmuş, yaşanan enerji krizlerinde Türkiye'nin almış olduğu kararları ve bu kararların bölgeye etkisi incelenmiştir. Son alt başlıkta ise AB'nin Kafkasya jeopolitiğinde gerçekleştireceği karşılıklı enerji iş birliğinde birbirlerine olan karşılıklı duyarlılık, savunmasızlık

düzeyleri üzerinden ilişkileri Karşılıklı Bağımlılık Teorisi perspektifinden değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇEVRE

1.1. Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Uluslararası ilişkilerin bilim dalı olarak kabul edildiğinden beri birçok farklı konunun var olmaya başladığı ve birçok konunun da değiştiği görülmüştür. Zaman ilerledikçe uluslararası ilişkiler gündemi de sabit kalmayıp zamanın akışına uyum sağlayarak gündemini güncellemiştir. Uluslararası sistemde yaşanan bu değişiklerin önemli sebeplerinden biri de dünyada hızla artan insan nüfusedir. Nüfusun artması üretim-tüketim dengesini bozmuştur. Sanayi devrimleri ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte sermaye, malların dolaşımında sınırlar kalkmış, aktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri de bu duruma paralel olarak artış göstermiştir. Yaşanan küresel değişimler sonrası evrilen teorilerle birlikte uluslararası ilişkiler alanında da yeni çalışmalar ortaya çıkarak teorilerin zenginleşmesine fayda sağlamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde ise Karşılıklı Bağımlılık Teorisi uluslararası ilişkiler alanında yavaş yavaş yer tutmaya başlamıştır.¹ 1977 yılında ise neoliberal kuramcılar olan Robert Keohane ve Joseph Nye, "*Güç ve Karşılıklı Bağımlılık (Power and Interdependence)*" adlı eserlerini yayımlamışlardır. Bu çalışmalarında karşılıklı bağımlılık teorisini ele alarak Neoliberalizm teorisinin yanında diğer teori çalışmalarını da zenginleştirmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle devletlerin sınırlarını aşan iş birlikleri üzerine çalışmalar yaparak devletler arasındaki ilişkilerin açıklanmasında yol gösterici olmuşlardır.² Aynı zamanda Nye ve Keohane yapmış oldukları analize Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık adını vererek, bu teoriyi geliştirmiştir. İki kuramcı da gerek kitaplarının yeni baskılarında gerekse de yayımlamış oldukları makalelerde dünyanın değişmiş olduğunu fark ettiklerini ve bu değişimle birlikte diğer teorilerde olduğu gibi karşılıklı bağımlılıkta da farklılıklar olduğunu vurgulamışlardır.³

¹ Kenneth S. Rogerson, "Information Interdependence: Keohane and Nye's complex interdependence in the information age," *Information, Communication & Society* 3, 3 (2000): 415-436, s.416.

² Roger A. Coate and et.al., "Interdependence in International Organization and Global Governance", *International Studies Association and Oxford University Press*, (2017), accessed 10.03.2023, <https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-110;jsessionid=8F9FD931464E76AB2CC1FE7AB172EA22>.

³ Rogerson, agm, s.416.

Karşılıklı Bağımlılık, Keohane ve Nye ile uluslararası ilişkilerde önem kazansa bile David A. Baldwin'e göre bu kavram 1945'li yıllardan önce ele alınmıştır. Keohane ve Nye ise bu kavrama yönelik geçmiş zamandaki bilimsel yaklaşımları göz ardı etmiştir. Baldwin, 1945 öncesi "Devletler Arası Bağımlılık" kavramının kullanıldığını açıklamıştır. Bu kavramın kullanımını Montesquieu ve Rousseau'nun yazılarına kadar dayandırmıştır.⁴ Ayrıca aynı kavramı Adam Smith ve Machiavelli'nin de kullandığını dile getirmiştir.⁵ Yirminci yüzyılın ilk yıllarında ise "...Sir Norman Angell (1914), Francis Delaisi(1925), Ramsay Muir'in(1933)"⁶ bilimsel çalışmalarında bu kavramı kullandıklarını belirtmiştir. Bu yıllarda yazarlar uluslararası ilişkiler alanında bu kavramı "tarafaların bağımlılıktan vazgeçmesi maliyetli olacak" anlamında kullanmıştır.⁷

Karşılıklı bağımlılık kavramı, 1960'lı yılların sonlarında ve 1970'li yıllara geçişle birlikte ayrıntılı bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Keohane ve Nye'nin dışında Deutsch, Young, Waltz, Rosecrance, Morse, Stein, Cooper, Rosenau, Katzenstein, Tromp vs. gibi isimler kapsamlı çalışmalar yaparak Karşılıklı Bağımlılığın uluslararası ilişkiler alanında teorileşmesine katkıda bulunmuştur.⁸

Karşılıklı bağımlılık; en az iki tarafın bulunduğunu ve bu tarafların ihtiyaçlarını giderebilmek için birbirleriyle olan ilişkileri ifade eder. Bu ilişkiler de ekonomik, siyasi, toplumsal, çevreyle ilgili konular olabilir. Aktörler eksik olan ihtiyaçlarını birbirleriyle bağlantı kurarak, birbirlerinin kaynaklarından ihtiyaçlarını karşılamaya çalışarak birbirlerine yardımcı olurlar. Bu durumda tarafların her birinin birbirleriyle olan ilişkilerinden etkilendiğinin bir göstergesidir.⁹ Aktörler arasında yaşanan karşılıklı bağımlılıkta, taraflar birbirlerinin eylemleri ve kararlarına duyarlı olduğu kadar savunmasız da olabilir. Buna göre; bir tarafın sermaye akışı karşı tarafın faiz oranlarında bir değişikliğe sebep olabilir. Bu değişiklik karşı tarafın eylemlerini ve

⁴ David A. Baldwin, "Interdependence and Power: a Conceptual Analysis," *International Organization* 34, (1980): 471-506, s.481.

⁵ Agm, s.484.

⁶ Agm, s.481, 482.

⁷ Agm, s. 481, 484.

⁸ John A. Kroll, "The Complexity of Interdependence," *International Studies Quarterly* 37, 3 (1993): 321-347, s.322.

⁹ Brooke Tomasetti, "What is Interdependence?," carbon collective, (Mart 2023), [https://www.carboncollective.co/sustainable-investing/interdependence\(E.T.15.03.2023\).](https://www.carboncollective.co/sustainable-investing/interdependence(E.T.15.03.2023).); R. Rosecrance and et al., "Whither Interdependence?," *International Organization* 31, 3 (Summer, 1977): 425-471, s.426.

kararlarını olumlu yönde etkileyebileceği gibi olumsuz yönde de etkileyebilir. Karşı tarafın eylem ve kararlarında değişiklik olması diğer tarafa karşı duyarlı olduğunun; bu değişikliğin olumsuz sonuçlar doğurması ise karşı tarafın, diğer tarafa karşı savunmasız oluşunun göstergesi olarak açıklanabilir.¹⁰

Karşılıklı bağımlılık, devletlerin birbirlerini etkilemesine neden olduğundan tarafların kendi iç ve dış politikalarına yansımaktadır. Birbirleri arasında olan bu etkileşimin iç ve dış politikalarına ne kadar yansıtacağı ve bu duruma karşı neler yapılabileceği sorgusunun yapılması artık devletler için zorunlu hale gelmiştir.¹¹ Taraflar arasında yapılacak işlemler; kısıtlamalar, maliyetler getireceğinden ve karşılıklı bağımlılığında özerkliği kısıtlayacağından dolayı aktörler bu tür sorgulamaları yapmak zorunda kalmıştır.¹²

Keohane ve Nye'a göre tarafların birbirlerine olan bağımlılıklarında fayda ve maliyetin hangi oranda olacağı, faydaların maliyeti geçip geçmeyeceği konusunu belirlemek önceden zordur. Tarafların arasında yaşanacak maliyet, fayda ilişkisini iki şekilde analiz edilerek onaylanabilir. İlkine bakıldığında birbirleriyle bağlantılı olan devletlerin iletişimlerinde elde ettikleri ortak yarar ve zararlara dikkat toplamıştır. Bir diğer dikkate alınan konu ise göreceli kazanç ve dağıtım sorunudur. Her iki konunun da üzerinde durulması gerekmektedir. Bir konuya odaklanıp bir diğer konunun göz ardı edilmesi taraflar arasındaki kazancın hangi oranda dağıldığının fark edilmemesine yol açabilir. Bu durumda karşılıklı bağımlılığın en mühim soruları arasında yer alan tarafların neyi, hangi oranda aldığı sorusuna yanıt almasını zorlaştırabilir.¹³

Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılığı, bağımlılıktan ayıran en önemli özelliğinin tarafların her birinin birbirlerine bağımlı oluşu olarak ifade etmiştir. Karşılıklı bağımlılıkta tek taraflı bir etkileşim söz konusu değildir. Birbirlerine bağlı taraflar arasında çok yönlü bir bağlılık olduğu gibi aralarındaki bağlantı fayda esaslı ve maliyet unsuru oluşturmaktadır.¹⁴ Ayrıca taraflar arasında karşılıklı bağımlılık söz konusuysa iş birliği bozulduğunda tarafların her birinin olumsuz etkilenmesi gerekmektedir. A

¹⁰ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International Relations Theories*, Fourth Edition, London: Pearson Education, 2010, s.462.

¹¹ R. Rosecrance, *agm*, s.426.

¹² Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, Fourth Edition, (US: Pearson Education, 2011), s.8.

¹³ Keohane, *age*, s.8.

¹⁴ Keohane, *age*, s.8.

devletinin B devletine petrol ihraç etmeyi bıraktığı durumda, her iki devlette olumsuz bir durum ile karşılaşacaktır. B devleti ihtiyacı olan petrole ulaşamayacak, A devleti ise B devletinden gelen para girişinden yoksun kalacaktır. Karşılıklı bağımlılık, tarafların olumsuz yönde etkilenmediği durumlarda ise gerçekleşmez.

1.1.1. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Gelişen teknoloji, olaylar, artan aktör sayısı ve uluslararası sistemdeki otorite boşluğu sebebiyle uluslararası ilişkiler alanında bir karmaşa hâkim olmaya başlamıştır. 1970’li yıllarda karşılıklı bağımlılık olgusu önem kazanmaya başlamış ve uluslararası sistemdeki yaşanan karmaşayla birlikte 1977 yılında Keohane ve Nye’nin yayımlamış olduğu “Power and Interdependence” adlı eserinde “Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık” (KKB) kavramını ortaya atarak teoriyi geliştirmiştir. Bu kavram, düzenin hâkim olmadığı bir sistem içerisinde yer alan aktörlerin, diğer aktörlere karşı savunmasız kalışını ve aktörlerin birbirlerinin etkileşimlerine karşı hassas olmalarından dolayı oluşturulmuştur.¹⁵

Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık; devlet dışında, devlet dışı aktörlere de odaklanarak ulus-ötesi ilişkileri incelemektedir. Bu durum karşılıklı bağımlılıktan onu ayıran en önemli özelliğidir. Aynı zamanda uluslararası sistemde yaşanan siyasal süreçlerin aktörlerin eylemlerine nasıl etki ettiğini araştırmaktadır.¹⁶ KKB, realist düşünceden ziyade liberaldir. Buna rağmen Keohane ve Nye tam anlamıyla liberal teoriden yararlanmamış ve realist düşüncüyü de tamamen yok saymamıştır. Onlar yayımlamış oldukları “Power and Interdependence” adlı kitaplarında Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık teorisini üç temel özellik üzerinden oluşturduklarını ifade etmiştir. Bu üç temel özellik;

“...çok sayıda ülke arasında birden fazla temas kanalının toplumları birbirine bağladığı (yani devletlerin bu temasları tekelinde tutmadığı); sorunlar arasında bir hiyerarşi olmadığı ve devletlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanmadığı durumu ifade eder.”¹⁷

¹⁵ Waheeda Rana, “Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts,” *International Journal of Business and Social Science* 6, 2 (2015): ss. 290 – 297, s. 291.

¹⁶ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, “Power and Interdependence revisited,” *International Organization* 41, 4 (1987): 725-753, s.732.

¹⁷ Age, s.731.

Devlet dışında baskı grupları, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, bireyler gibi aktörlerin uluslararası sistemde ortaya çıkması, sistemde hiyerarşinin olmaması, gündemi bu aktörlerin kendi çıkarlarına uygun bir şekilde yorumlamasına sebep olmuştur. Ulus ötesi aktörlerin çıkarlarını savunmak için birleşerek lobi faaliyetlerinde bulunmaları da karar alıcıların kararlarını önemli derece de etkilemiştir. Ayrıca iletişim maliyetinin azalması, kitle iletişim araçlarının kullanımının artmasıyla birlikte iletişim bağlantıları artmıştır. İletişim yoğunluğu devletler arasında kalmayıp diğer aktörlerle de buluşmaya başlamıştır. Aktörler arasında iletişim gayri resmi yollarla da yapılmaya başlanmıştır. Böyle bir durumda iç ve dış politika arasındaki sınırları bulanıklaştırmış ve uluslararası ilişkiler alanında da konuların sayısının artmasına neden olmuştur.¹⁸ Bilgi, mal, sermaye, hizmetin sınırları aşması da güvenlik anlayışının genişlemesini beraberinde getirmiştir. Uluslararası kurumların, piyasaların bu gelişmelere yüz çevirmesi maliyeti arttıracığından dolayı askeri gücün kullanımı yavaş yavaş azalmıştır. Alternatif güvenlik anlayışlarının ön plana çıkmasıyla diğer güç ve etki araçlarının kullanımı artmaya başlamıştır.¹⁹

Richard N. Cooper'ın 1968 yılında yayımlanmış olduğu *"The Economics of The Interdependence"* adlı eserinde karşılıklı bağımlılığın, *"Duyarlı Karşılıklı Bağımlılık"* ve *"Savunmasızlık/Kırılgan Karşılıklı Bağımlılık"* olmak üzere iki temel anlamı olduğunu ifade etmiştir. Bu kavramlardan ilki Richard N. Cooper ile ilişkilendirilirken, ikincisi ise Kenneth N. Waltz ile ilişkilendirilmiştir. Keohane ve Nye da karmaşık karşılıklı bağımlılıkta duyarlılık ve savunmasızlık kavramlarına değinmiştir. Peter J. Katzenstein, Keohane ve Nye'nin Cooper'ın yayımlanmış olduğu *"The Economics of The Interdependence"* adlı eserinden etkilendiğini dile getirmiştir.²⁰

*"Duyarlılık, bir politika çerçevesinde yanıt verebilirlik derecesidir. Savunmasızlık ise; bir aktörün politika değişikliği sonrasında dahi dayatılan maliyetlere katlanma yükümlülüğünü ifade etmektedir."*²¹

¹⁸ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, "Power and interdependence," *Survival: Global Politics and Strategy* 15, 4 (1973): 158-165, s.163.

¹⁹ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, "Power and Interdependence in the Information Age," *Foreign Affairs* 77, 5 (1998): 81-94, s.84.

²⁰ Baldwin, agm, s.486.; Peter J. Katzenstein, "International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States," *International Organization* 30, 1 (1976): 1-45, s. 9n.

²¹ R.J.Barry Jones, *Globalisation and Interdependence in the International Political Economy: Rhetoric and Reality*, (London: Pinter Publishers, 1995), s.7.

Keohane ve Nye' a göre, karşılıklı bağımlılıkta gücün önemini daha iyi algılayabilmek için duyarlılık ve savunmasızlık noktalarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Duyarlılık boyutundan bakıldığında iki soruya yanıt aranmaktadır. İlki; bir devlette yaşanan bir değişimin bir diğer devlette ne gibi maliyetli ve hızlı değişiklikler sağlar? İkinci soru ise harcanan maliyetlerin etkileri ne boyuttadır? Aktör; gelişmelere karşı daha az duyarlıysa uluslararası sistemde baskınlığını koruyabilir. Örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Türkiye'nin petrol ithalatı karşılaştırıldığında; ABD petrolü daha az ithalatla karşılandığı için petrol maliyetine daha az duyarlıdır. Petrol ihtiyacının büyük çoğunluğunu ithalatla karşılayan Türkiye ise daha hassastır. Daha hassas oluşu karar verme sürecine yansıtacağından dolayı kararlarını daha hızlı uyarlamak durumunda kalacaktır. Aktörün daha az savunmasız olduğu durumda ise; karşılaştığı sorunlara karşı değişiklikleri giderebilme becerisini elinde tutacaktır. Bunun aksine daha fazla savunmasızsa; karşılaştığı sorunlar karşısında kontrolü elinde tutma, sorunu çözebilme becerisi zorlaşacaktır. Petrolü ihraç eden devletlerin fiyatları yükseltmesi durumunda petrol ithal eden devlet, alternatif bir kaynağa da sahip değilse alternatifini olan devlete karşı daha fazla savunmasızdır. Tüm bunlardan anlaşılan; yaşanan gelişmelere karşı daha az duyarlı, daha az savunmasız olan aktör, diğer tarafa karşı baskın olacaktır.²²

Ernst B. Haas'a göre taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılıkta A tarafının B tarafının ortaya koyduğu anlayışı değiştirmek için uyguladığı askeri veya diplomatik müdahale, aralarındaki iş birliğinin zarar görmesine sebep olabilir. Tarafların çıkarlarının dağılımı konusunda anlaşmazlık yaşanmasından dolayı A ve B taraflarının arasındaki ilişki çatışmaya evrilebilir. Yaşanan bu sorunlara rağmen taraflar iş birliklerini devam ettirmek istiyorlarsa eğer karşılıklı bağımlılıklarını düzenlemeleri gereklidir.²³

Duyarlılık ve savunmasızlık kavramları dışında ortaya çıkan bir diğer kavram ise "asimetri" kavramıdır. Karşılıklı bağımlılıkta, iki tarafın ilişkilerinin bozulması iki tarafa da büyük bir maliyet yaratacağından taraflar olumsuz yönde etkilenecektir. Aynı zamanda bu çift yönlü bağımlılıkta taraflar eşit fayda ve maliyet sağlamayabilir. A tarafı B tarafına daha çok ya da daha az bağımlı olabilir. Eşit dağılımın söz konusu olmadığı bu

²² Rogerson, agm, s.422.; Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, Fourth Edition, (US: Pearson Education, 2011), s.10 - 11.

²³ Ernst B. Haas, "Why Collaborate? Issue-Linkage and International Regimes," *World Politics* 32, 3 (1980): 357 – 405, s.362.

tür durumlar da asimetri kavramının kapsamına girmektedir.²⁴ Taraflar arasında oluşan ticari, toplumsal, siyasi temelli ilişkilerde eşitliğin olmadığı bir dengesizlik hâkimse karmaşık bağımlılıktaki asimetri taraflar açısından ekonomik ve politik yönden önemlidir. Taraflar arasında yaşanan ilişkide B tarafının C tarafına kıyasla A tarafına daha fazla duyarlı olması; onu A tarafına karşı daha fazla savunmasız yapar. Bu durum tarafların görüşmelerinde; B tarafının daha fazla savunmasız olmasına, diğer taraflara karşı kararlarında baskın olamamasına ve etkisinin azalmasına sebep olacaktır. Etkisini diğer taraflara karşı hissettiremeyen B tarafı, kendi yararına ilişkin kararlarından ödün vermek zorunda kalacaktır. A tarafıyla olan ilişkisinde daha az duyarlı olan C tarafı ise; bağımlılığı daha az olduğundan, B tarafına kıyasla görüşmelerde daha az maliyetli ödümler verebilir. Bu sonuçlardan dolayı da Keohane ve Nye, asimetrik bağımlılığı bir güç kaynağı olarak görmektedir.²⁵

1.1.2. Devletlerarası Siyasal, Ekonomik İlişkiler Çerçevesi İçerisinde Karşılıklı Bağımlılık

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte birçok iletişim kanalları ortaya çıkmıştır. İletişim kanallarının varlığı devletler arasındaki sınırları yok etmeye yardımcı olmuştur. Siyasi, kültürel sınırların gitgide önemini yitirdiği uluslararası sistemde, küreselleşme de aktörleri bir araya getiren bir güç haline gelmiştir. Mesafeleri azaltan küreselleşmenin bir güç haline gelmesinin en önemli sebeplerinden biri de azalan maliyettir. Maliyet azaldıkça iletişim hızı arttığı gibi, etkileşimin dünyanın bir ucundan diğer ucuna yayılımı da bir o kadar genişlemiştir. Bu durum uluslararası sisteme daha fazla aktörün katılımını sağlamıştır. İletişimin yayılma hızının gitgide artmasıyla da devlet içindeki yönetici ve kurumların almış olduğu kararlar ve filtrelerle; devlet içinde iletişimin hangi doğrultuda, ne kadar yayılacağına karar verilmiştir. Alınan kararlar; küreselleşmenin nasıl, hangi boyutlarda etkili olduğu ve diğer devletlerin küreselleşen dünyaya ne kadar ayak uydurabileceği konusunda büyük önem taşımaktadır.²⁶

İletişimin az maliyetli ve basit yollarla sağlanabilmesi, aktörler arasındaki teması arttırmıştır. Küreselleşmeyle birlikte artan temas aktörlerin mal, sermaye, hizmet

²⁴ Bärtschi Wolfgang, "Dependencies and interdependencies: A theoretical comment," *Intereconomics*, 13, 9/10 (1978): 246-256, s. 248.

²⁵ Kroll, agm, s.322.; Rogerson, agm, s. 423.; Jones, agm, s. 8.

²⁶ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, "What's New? What's Not? (And So What?)," *Foreign Policy* 118 (2000): 104-119, s. 117,118.

arayışına girmesini sağladığından, uluslararası sistemde aktörleri karşılıklı bağımlı olmaya zorlamıştır. Karşılıklı bağımlılık; aktörlerin eylemlerini, politikalarını ve dünya siyasetini etkilediğinden ortak çıkarları bulunan devletler kazanç elde edebilmek için iş birliği arayışına girmeye çalışmıştır. Çıkarları birleşen tarafların çatışma oranları iş birliğiyle büyük oranda azalsa bile kesin olarak çatışmaları yok edememiştir. Çatışmaların yok edilememesinin sebebi ise karşılıklı bağımlılıktaki asimetrilerin var olmasıdır.²⁷ Taraflardan daha az bağımlı olan, daha fazla bağımlı olan taraf üzerinde bir baskı oluşturabilir. Daha fazla bağımlı olan taraf, bu baskı karşısında çıkarlarından ödün vermek zorunda kalabilir. Bu durum da az bağımlı olan tarafın karşılıklı bağımlılık ilişkisini daha fazla bağımlı olan tarafa karşı bir güç kaynağı olarak kullandığının göstergesidir. Bu durumdan kaynaklı tarafların tutumundaki değişim çatışma olasılığı oluşturabilir.²⁸

Karşılıklı Bağımlılık ilişkisinde; bir tarafın sergilemiş olduğu eylemler ve almış oldukları kararlar diğer tarafın kararlarını ve eylemlerini etkilemektedir. Siyasal açıdan etkilenen aktörler, birbirleriyle bağlantı kurdukları tarafların ortak çıkar ve faydalarına göre politikalarını şekillendirmektedir. Özellikle karşılıklı ilişkide daha fazla bağımlı olan taraf, daha az bağımlı olan tarafın baskısıyla birtakım politikalarından ödün verebilir. Bununla birlikte müzakere yollarını açık tutan taraflar, karşılıklı bağımlılığı dengede tutmaya çalışarak ortak faydalar ve kazanımlar elde etmeye çalışabilir. Buna rağmen taraflar arasındaki ilişkinin tamamen dengede tutulması olarak karşılıklı bağımlılığı tanımlamamız gerekmektedir. Çünkü tarafların birbirlerine etki kaynakları olabilmeleri için karşılıklı bağımlılıktaki asimetrilere ihtiyaçları olduğunu Keohane ve Nye dile getirmiştir. Ayrıca tarafların bağımlılık ilişkilerinde asimetrik olma olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Tüm bu gelişmelerin yaşandığı uluslararası sistemde artan politika duyarlılığıyla, dış ve iç politikanın ayrı ayrı düşünülmesi olanaksız hale gelmiştir. Bununla birlikte taraflar arasında yaşanan ilişkilerin ve oluşan sorunların yanlış yorumlanması, aktörlerin hatalı analizler yapmalarına ve birbirinden

²⁷ Steve Weber, "Cooperation and Interdependence," *Daedalus* 120, 1 (1991): 183-201, s. 185.

²⁸ J. Lilliestam, S. Ellenbeck, "Energy security and renewable electricity trade—Will Desertec make Europe vulnerable to the "energy weapon"?", *Energy Policy* 39, 6 (2011): 3380–3391, s. 3383.

ayıramadığımız iç ve dış politikada kendilerini olumsuz yönde etkileyen kararlar alınmasına yol açacaktır.²⁹

Salt askeri gücün kullanımının azalması sonucunda; küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası gündemin konuları genişlemiştir. Alternatif güvenlik anlayışlarının ortaya çıkışıyla uluslararası ilişkiler alanında ekonominin önemi artmıştır. Taraflar arasında yaşanan karşılıklı bağımlılıkta, tarafların politikaları etkilendiği gibi ekonominin öneminin artması da tarafların ekonomik ilişkilerinin artış göstermesine neden olmuştur. Taraflar arasında ekonomik bağımlılığın artması, karşılıklı bağımlılıkta ekonominin ilk akla gelmesine ve en yaygın iş birliği konusu olmasına yol açmıştır. Ekonomik bağımlılığın artış göstermesi böylelikle dünya siyasetinde, ekonomik bütünleşme yollarını da beraberinde getirmiştir. Ticari, mali bağlantıların devletlerin sınırlarını aşması; ekonomik bütünleşmenin genişlemesini, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasına ve etkilerinin artmasına neden olmuştur. Küresel şirketlerin etkisinin artarak devletler üzerinde gücünü hissettirmesi de devletlerin kontrolünü zayıflatmıştır.³⁰

Karşılıklı bağımlılıkta tarafların ekonomik ve siyasi ilişkileri birtakım avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmiştir. Taraflar arasındaki ekonomik bağımlılık arttıkça, taraflar arasındaki siyasi ilişki de bu doğrultuda paralel olarak artmaktadır. Taraflar arasındaki bu bağlantıda en büyük avantajlardan biri de tarafların tümünün kazanacaklarının (parasal, ihtiyaçlarının giderilmesi gibi konularda) farkında olmalarıdır. Özellikle liberal teorisyenler; taraflar arasındaki ticari, siyasi ilişkilerin farklı devletlerdeki üretici ve tüketicilerin temaslarını arttırarak pozitif etkileşimlerde bulunmasının iş birliğini arttırdığını belirtmiştir. Bu düşünceyi on sekizinci ve on dokuzuncu yüz yıllarda yaşayan David Ricardo ve Manchester liberalleri ön plana çıkarmıştır. Hirschman'a göre taraflar arasında artan ticaret ilişkileri onların daha fazla etkileşim içinde olmasına neden olmuş ve aralarındaki etkileşim ilişkilerinin pozitif yönde ilerlemesine olanak sağlamıştır.³¹ Taraflar arasında pozitif yönlü ilişkilerin

²⁹ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, "Power and interdependence," *Survival: Global Politics and Strategy* 15, 4 (1973): 158-165, s.163.; Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, Fourth Edition, (US: Pearson Education, 2011), s.7, 9.

³⁰ Shaimaa Magued, "Economic Interdependence and Interstate Relations: A Theoretical Overview The Turkish-Arab Free Trade Agreements as a Case Study," *Ortadoğu Yıllığı* 7 (2011): 633-666, s.635.; Rogerson, agm, s.417.

³¹ Jon C. Pevehouse, "Interdependence Theory and the Measurement of International Conflict," *The Journal of Politics* 66, 1 (2004): 247-266 s. 248.

oluşmasına zemin hazırlayan karşılıklı bağımlılık siyasi, ticari iş birliklerinin artmasına da yardımcı olmuştur. Liberal teorisyenlere göre; ticari iş birliklerinin gerçekleşmesi, siyasi çatışmalar için caydırıcı olacaktır.³² Siyasi çatışmaların caydırıcı olmasıyla birlikte uluslararası sistemin daha barışçıl olacağını liberal teorisyenler savunmaktadır. Liberallerin bu savları Immanuel Kant'ın çalışmalarından yararlanılarak türetilmiştir.³³ Kant'a göre devletlerin ve politikacıların anayasaya ve ahlâki ilkelere uygun eylemlerde bulunmasının yanında ticari ve iktisadi bağımlılık, devletleri savaşımlardan uzaklaştırarak barışın sağlanmasına yardımcı olmuştur. Richard Cobden serbest ticaretin savaşımları sona erdirdiğini ve barışı sağladığını savunmuştur. Ona göre ticaret tüm devletleri ekonomik bağımlılıkla bağladığından savaş yanlılarının görüşlerini önlemiştir.³⁴ Richard Rosecrance ise ticaretin artmasıyla devletler arasında büyüyen karşılıklı bağımlılığın savaşımları önlediğini savunmuştur. Bunun nedenini ise savaşımların maliyetli olmasına bağlamıştır.³⁵ Micheal Doyle'a göre demokratik devletler birbirlerinin siyasi haklarına itibar ettiğinden dolayı özel bağlar (sözleşmeler, taahhütler) kurularak çatışmaların önüne geçilebilir. Karşılıklı olarak yapılan anlaşmalara tarafların itibar etmesi, liberal devletler arasında iş birliği yapılmasında önemli bir etken olmuştur. Anayasal devletler arasında kurulan hukuksal bağlar sebebiyle savaşa girilmemiş, gerçekleştirdikleri iş birlikleriyle barış ortamı korunmuştur.³⁶

Tarafların karşılıklı bağımlı olması avantaj sağladığı gibi dezavantaj da sağlamaktadır. En büyük dezavantaj ise; tarafların birbirine karşı bağımlı olmaları durumudur. Daha az bağımlı olan taraf, daha fazla bağımlı tarafa karşı baskı kurabilir. Daha fazla bağımlı olan taraf ise ihtiyaçlarını giderebilmek için bu baskı karşısında eylemlerinde ve kararlarında kontrolü zayıflayabilir. Bu durum egemenliğinin azalmasına ve daha fazla bağımlı olan tarafın sınırlandırılmasına neden olacaktır. Liberal teorisyenlerin aksine realist teorisyenler, bu dezavantajı destekler nitelikte açıklamaları bulunmaktadır. Realist teorisyenler, karşılıklı bağımlılığın çatışmayı engellemeyeceği, dolayısıyla barış kaynağı olamayacağını savunmaktadır. Realistler bu savında Jean Jacques Rousseau'nun

³² Rogerson, agm, s.418.; Pevehouse, agm, s. 248.

³³ Susan M. McMillan, "Interdependence and Conflict," *Mershon International Studies Review* 41, 1 (1997): 33-58, s.35.

³⁴ Peter Cain, "Capitalism, War and Internationalism in the Thought of Richard Cobden", *British Journal of International Studies* 5, 3 (1979): 229- 247, s. 234, 235.

³⁵ McMillan, agm, s.37.

³⁶ Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs," *Philosophy & Public Affairs* 12, 3 (1983): 205-235, s. 213.

görüşlerinden etkilenmiştir. Rousseau'ya göre “karşılıklı bağımlılık uyum değil, şüphe ve uyumsuzluk doğurur.” Bunun sebebini ise bağımlılıkta yaşanan asimetriler olduğunu dile getirmiştir. Eşitsizliklerin devletler arasında güvensizliğe yol açacağını dile getiren Rousseau, artan güvensizliğin çatışmayı da beraberinde getireceğini savunmuştur.³⁷ Robert Gilpin, milliyetçilerin de Rousseau gibi ekonomik karşılık bağımlılığın taraflar arasında eşitsizliğe sebep olduğu savını benimsediklerini belirtmiştir. Milliyetçiler, eşitsizliğin olduğu bir ortamda güvensizliğin ve çatışmaların eksik olmayacağını vurgulamıştır.³⁸ Tüm bunlara bağlı olarak taraflar arasındaki ticaretlerin orantılı olamayışı, karşı tarafı kontrol eden taraf ve egemenliği sınırlanan taraf arasında gerilimin oluşmasına sebebiyet vereceğini realistler düşünmektedir.³⁹ Realist teorinin ortaya koyduğu bir diğer argüman ise savaşların olmaması durumunun karşılıklı bağımlılıkla ilgisinin olmadığıdır. Buzan, 1945 sonrası dönemde savaşın büyük güçler tarafından tercih edilmemesinin sebeplerinden birini devletlerin elinde bulunan nükleer güce bağlamıştır. Nükleer güç devletler için caydırıcı bir unsur olmuştur. Bir diğer sebebi ise uluslararası sistemin iki kutuplu olmasına bağlamıştır. Buzan'a göre bu iki sebep güç kullanımını sınırladığından savaşların da önüne geçilmiştir.⁴⁰

Sonuç olarak; taraflar dezavantajdan daha çok avantaj elde etmek istiyorsa doğru analizler yapıp, doğru kararlar alabilmelidir. Devletler, ihtiyaçlarını tek bir kaynaktan giderebilmek yerine çeşitli alternatifler arayarak karşı tarafa bağımlılığının oranını azaltabilir. Eğer aktör bağımlılık oranını azaltamazsa, uluslararası sistemde hareket alanı daralacağı gibi kararlarında da bağımlı olduğu devletin etkisi görülebilir.

1.2. Karşılıklı Bağımlılıkta Enerji Güvenliği

Mal ve sermayenin sınırları aşmasıyla birlikte giderek artan karşılıklı bağımlılık; devletleri ve devlet dışı aktörleri bir araya getirerek iş birliği yapmalarına zemin hazırlamaktadır. Üretimin makineleşmesiyle birlikte önem kazanmaya başlayan enerji de dünyada simetrik bir şekilde dağılmadığından, enerjide arz ve talebin sınırları aşmasına sebep olmuştur. Böylelikle devletler enerji ihtiyaçlarını giderebilmek için

³⁷ Stanley Hoffmann, "Rousseau on War and Peace," *The American Political Science Review* 57, 2 (1967): 317 -333, s. 321.

³⁸ Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, (New Jersey: Princeton University Press, 1987), s.34.

³⁹ Rogerson, agm, s.418.; Pevehouse, agm, s.248, 249.

⁴⁰ Barry Buzan, "Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case," *International Organization* 38, 4 (1984): 597-624, s. 605, 606.

birbirlerine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Birbirlerinin ihtiyacını giderebilmek için bir araya gelen en az iki aktörün bağlantısı olarak tanımlanan karşılıklı bağımlılık; enerji ilişkisinde aktörleri ortak paydada buluşturmuştur. Bu aktörlerin birbirlerine olan bağımlılıkları sebebiyle de dengeli, istikrarlı iş birliklerin yolu açılmıştır. Bu iş birlikleriyle birlikte ihtiyaçlarını gideren aktörler, çok yönlü olarak fayda sağlamıştır. Mutlak fayda sağlayan aktörler; karşılıklı duyarlılık ve savunmasızlık düzeyini dengede tuttuğu ya da fazla ticari açık vermediği sürece karşılıklı bağımlılık sayesinde; barışçıl, çatışmadan uzak şekilde uluslararası sistemde hareket edebilir. Bu durum enerjide; talep, arz ve geçiş güvenliğinin sağlıklı, uzun soluklu yaşanmasına yol açacaktır. Enerjiyi üretme, ulaştırma, temin etme sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olduğundan karşılıklı bağımlılık, enerji güvenliğinin sağlanması için önemli etkenlerden biridir.

Karşılıklı Bağımlılıkta Enerji Güvenliği bölümü üç alt başlıktan oluşmuştur. İlk alt başlıkta enerji güvenliğinin ne olduğunu, uluslararası ilişkiler için ne ifade ettiğini ve nasıl ortaya çıktığı ele alınmıştır. İkinci alt başlıkta uluslararası ilişkiler teorilerinin enerji güvenliğine bakışı incelenmiştir. Son alt başlıkta, karşılıklı bağımlılık enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olduğundan, Karşılıklı Bağımlılık Teorisi perspektifinden uluslararası gelişmelerin enerji güvenliğini nasıl etkilediği incelenmiştir.

1.2.1. Devletlerin Enerji Gereksinimi

Coğrafi keşiflerin gerçekleşmesi, ticaretin gelişmesi, artan nüfus ile tüketimin fazlalaşması, sermaye birikimi gibi sebepler sanayi devrimini de beraberinde getirmiştir. Sanayi devrimiyle teknolojiye gelişmeler yaşanmış ve üretim kas gücünden, makineleşmeye doğru evrilmiştir.⁴¹ Üretimin makineleşmesi enerji kaynakları olan buhar, kömür ve suyun üretimde kullanılmasına ve önemlerinin artmasına yol açmıştır. İkinci sanayi devrimi olarak adlandırılan dönemde ise; üretim serileşmiş ve elektrik fabrikalarda kullanılır hale gelmiştir. Yaşanan ikinci endüstri döneminde petrol ve elektrik kullanımı arttığından, devletlerin bu kaynaklara olan ihtiyacı da paralel olarak artış göstermeye başlamıştır. Özellikle elektrik kullanımının devasa boyutta artması, dünyada küresel ısınma sorununu beraberinde getirmiş ve bilgisayar, internetin varlığı

⁴¹ Abdulkadir Aksoy, “Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim,” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2, 3 (2016): 33-40, s. 35,36.

da üretimin dijitalleşmesine sebep olmuştur. Günümüzde ise fosil yakıtların tüketiminden kaynaklı dünyada yaşanan küresel ısınma, diğer çevre sorunları ve fosil kaynakların yetersizliğinden dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı gündeme gelmiştir.⁴² Ayrıca yenilenebilir enerji kullanımı öncesinde; İkinci Dünya Savaşı sonrası, çevre ve bireyler için büyük bir tehlike yarattığından günümüzde çokça tercih edilmeyen nükleer enerji kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde kullanımı devam eden ve önemini yitirmeyen doğal gazın da özellikle 1990'lı yıllarda etkisi artmıştır. Böylelikle farklı dönemlerde çeşitli enerji kaynaklarının ortaya çıkışı, enerji de çeşitliliği arttırmıştır.⁴³

Günümüz dünyasında da enerjiye giderek daha fazla ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Üretimden ulaşım, sağlıktan ısınmaya, haberleşmeden güvenliğe birçok alanda enerji kullanılmaktadır. Enerjiye birçok alanda ihtiyaç duyulması; enerjinin ekonomik, siyasi, hukuki önemini arttırmaktadır. Enerjinin insan yaşamını kolaylaştırması, birçok alanın enerji arzına dayalı olması enerji kaynaklarına sahip devletleri, enerji kaynağına sahip olmayan devletlere karşı avantajlı duruma getirmiştir. Enerji kaynağı bakımından zengin olan devletin avantajı, enerji kaynağı olmayan devlete enerjiyi bir dış politika aracı olarak ihraç etmesinde kendini gösterir.

Enerjinin varlığı, aktörlerin ihtiyaçlarını giderme konusunda zorunlu bir hâl aldığı için devletler tutumlarını ve politikalarını bu doğrultuda şekillendirmeye çalışmaktadır. Devletlerin bekası için son derece gerekli olan enerji kaynakları; simetrik bir şekilde devletler arasında dağılımı söz konusu olmadığından, taraflar arasında sorunların ortaya çıkmasına neden olarak uluslararası gündemi sık sık meşgul etmiştir. Devletlerin kalkınmasında önemli bir araç olan enerjiye kesintisiz bir şekilde ulaşabilmek için aktörler karşı karşıya geldiğinden dolayı, gündemde enerji konusu yer almaya devam etmiştir. Karşılıklı ilişkileri etkileyerek uluslararası gündemde yerini alan enerji, bu sebeplerden ötürü enerji diplomasinin oluşmasında önemli bir etken olmuştur.⁴⁴Enerji

⁴² Naci Atalay Davutoğlu, "Üçüncü ve Dördüncü Sanayi Devrimleri Arasındaki Temel ve Sistemik Farklılıkların Determinist Bir Yaklaşımla Analizi," *Management and Political Sciences Review* 2, 1 (2020): 176-194, s.177,178.; "Bilginin Gücü: Sanayi 3.0", Moment Expo, 2019, [https://www.moment-expo.com/tr/dergiler/105/makine-tarihi/\(E.T.10.04.2023\)](https://www.moment-expo.com/tr/dergiler/105/makine-tarihi/(E.T.10.04.2023))

⁴³ Fatih Barış Altunyuva, *Enerji Güvenliği Enerji Aktörü Olarak Türkiye*, 2. Baskı, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021), s.9.

⁴⁴ Taşkın Deniz, "Enerji diplomasisi açısından siyasallaşan mekân, Hazar: Statü ve paylaşım sorunu," *Türk Coğrafya Dergisi* 62 (2014): 29-37, s. 29,30.

diplomasinin karara varılmış bir tanımlaması olmamakla birlikte, aktörlerin enerjiye sorunsuz bir biçimde ulaşabilmesi ya da enerji pazarından yararlanabilmek adına karşı tarafı etkilemek için giriştikleri tüm temas ve eylemler olarak tanımlayabiliriz.⁴⁵ Yirminci yüzyılın başından itibaren ayrı bir alan haline gelen enerji diplomasisi; devletlerin dış politika amaçları ve stratejileri arasında yer almasıyla uluslararası ilişkiler alanıyla da iç içe geçmiştir.

ABD'nin Pennsylvania eyaletinde bulunan petrolün 1859 yılında çıkarılmaya başlamasıyla endüstri gelişim göstermiştir. Fiyat olarak kömür daha ucuz olmasına rağmen kolayca depolanması ve temizliği sebebiyle petrol tercih edilmiştir. Bu sebeplerden ötürü stratejik bir ürün haline gelen ve kullanımı artan petrol, ilerleyen gelişmelerle beraber Batı devletlerini bu enerji kaynağına bağımlı hale getirmiştir. Devletlerin enerjiye karşı bağımlılığı; enerjiye kesintisiz bir şekilde ulaşarak enerji gereksinimlerini sağlamaları, devletlerin dış politika amaçları arasında yer almaya başlamıştır. Dış politika amaçları arasında yer alan enerji, öneminden ötürü de güç unsuru olarak daima devletler için önem teşkil etmiştir. Özellikle güç unsuru; sürdürülebilir enerjiye ulaşabilmek ve var olan kaynakları koruyabilmek adına yapılan politikalar ve eylemlerle önemini korumuştur.⁴⁶

Enerjiye ihtiyacın giderek artmasıyla beraber aktörler, enerji kaynaklarını kontrol etme gücüne sahip olmak istemiştir. Bu duruma Fransızlar ve Almanların kömür ve demir kaynakları bakımından zengin bir bölge olan Alsace-Lorraine bölgesini kontrol etme mücadelesi örnek verilebilir. Böylelikle devletlerin bölgede güç ve ayrıcalık elde etmek istemesi, uluslararası ilişkiler alanında enerji konusunun gündeme gelmesini sağlamıştır.⁴⁷ Petrolün Birinci Dünya Savaşı sonrası önem kazanmasıyla birlikte bu enerji kaynağının büyük bir kısmını barındıran Ortadoğu jeopolitiğinde de mücadeleleri

⁴⁵ Hakan Akbulut, “Enerji Diplomasisi”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, [https://www.ekodialog.com/Konular/enerji-diplomasisi-nedir.html#:~:text=Enerji%20diplomasisi%20bir%20%C3%BClkenin%20veya,korunmak%20i%C3%A7in%20ger%C3%A7ekle%C5%9Ftirdi%C4%9Fi%20faaliyetlerin%20b%C3%BCt%C3%BCn%C3%BCd%C3%BCr.\(Erişim Tarihi 20 Nisan 2023\)](https://www.mfa.gov.tr/enerjidiplomasisi.tr.mfa#:~:text=Enerji%20diplomasisini%20bir%20%C3%BClkenin%20g%C3%BCc%C3%BCnden,nitelendirmenin%20daha%20do%C4%9Fru%20olaca%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20d%C3%BCnC5%9F%C3%BCn%C3%BCyoruz.(Erişim Tarihi 20 Nisan 2023); Natalia Chaban, Michèle Knodt, “Energy diplomacy in the context of multistakeholder diplomacy: The EU and BICS,” <i>Cooperation and Conflict</i> 50, 4 (2015): 457-474, s.461.; “Enerji Diplomasisi,” Ecodialog.com, <a href=)

⁴⁶ Akbulut, age.

⁴⁷ Altunyuva, agm, s.9.

beraberinde getirmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra petrol şirketlerinin millileştirilmesi ve 1960 yılında petrol üreten devletlerin bir araya gelerek kurduğu “*Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of the Petroleum Exporting Countries -OPEC)*” ile uluslararası ilişkiler alanında enerji konusu gündem olmaya devam etmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol kriziyle beraber enerjinin diğer aktörlere karşı kullanıldığı görülmüştür. Ortadoğu dışında enerji kaynaklarını coğrafyasında barındıran Orta Asya ve Kafkasya jeopolitiğinde gücü elinde tutmak ve bölgede kontrolü sağlamak isteyen devletler, bu coğrafyalarda etkin bir rol olmaya çabalamıştır.

Enerji ile ilgili yaşanan konuların devletlerin politikalarını, eylemlerini etkilemesi devletlerin dış politikasında enerjinin son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur. Yirminci yüzyılın sonlarına yaklaşırken OPEC’in ardından 1974 yılında “*Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency -IEA)*” kurulmuştur. OPEC’i kuranların aksine IEA; petrol tüketen devletler tarafından kurulmuştur. Bu örgütlerin kurulmasının ardından enerji diplomasisinde, örgütlere karşı ve örgütler arasında mücadele başlamıştır.⁴⁸

Sanayi devriminden günümüze kadar gelen sürece bakıldığında, her dönem farklı bir enerji kaynağının ön plana çıktığı görülmüştür. Sırasıyla bakıldığında kömür, petrol, nükleer enerji, doğal gaz ve ardından fosil yakıtların karbonun yayılımına ve çevre kirliliğine yol açmasından dolayı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.⁴⁹ Fosil yakıtların ekolojik dengeyi bozduğu ortaya çıkınca uluslararası örgütler, devletler ve diğer aktörler enerji-ekonomi-ekoloji dengesini sağlayabilmek için anlaşmalar, politikalar düzenlemeye çalışmıştır. 1997 yılından “*Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*” içerisinde Kyoto Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol; sera gazının sınırlandırılması ve azaltılması için devletlerin birtakım taahhütlerde bulunduğu bir anlaşmadır.⁵⁰ Birleşmiş Milletler’in (BM) hazırladığı sözleşmede görüldüğü gibi uluslararası örgütler enerji konusunda devletlerin koordineli bir şekilde hareket etmelerine ve iş birliği yapmalarına olanak tanımaktadır.

⁴⁸ Akbulut, age.

⁴⁹ Necdet Pamir, “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler,” 57 – 73, s. 58, https://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf. (Erişim Tarihi 25.04.2028)

⁵⁰ “What is the Kyoto Protocol?,” United Nations Climate Change, https://unfccc.int/kyoto_protocol?gclid=Cj0KCQjwgLOiBhC7ARIsAieetVDJGFdQuKeJA1iq6eKxWHSkBIXC2vfK-spFK-ySy28hKxoz8bEFE7saAhyzEALw_wcB. (Erişim Tarihi 25.4.2023)

Fosil yakıtların doğaya saldıkları zararlı gazlara ve bunların sınırlandırılması ve azaltılmasına ilişkin anlaşmalara rağmen dünya fosil yakıt tüketiminden vazgeçememiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de fosil yakıtların yerine kullanılabilecek olan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için gelişmiş bir teknolojiye ve ekonomiye ihtiyaç duyulmasıdır.⁵¹ Ayrıca maliyetin ve tüketim oranının yüksek olmasından dolayı oluşan sorunlardan, enerjiyi ve ekonomik gücü elinde bulunduran ve bulunduramayan devletler arasında ortak kararlar alınabilse de ortak sonuçlar elde edilemeyebilir. Aynı zamanda önümüzdeki yıllarda da geleneksel enerji kaynaklarının kullanımından vazgeçilemediğinden dolayı, sistem iş birlikleri ya da çatışmalara sahne olacağından devletlerin enerji konusunda etkin bir diplomasi uygulaması gerekli olmuştur. Gerçekleşebilecek gerilim, çatışma gibi olaylara karşı devletlerin yanı sıra uluslararası örgütlerin de uluslararası sistemde rolü artmıştır.⁵² Rolünün artmasıyla uluslararası örgütler, sistemde yaşanan enerji faaliyetlerini takip ederek aktörler arasında uzlaşma yolları aramaya ve aralarındaki gerilimi yumuşatmaya çalışabilir.

Simetrik bir şekilde dağılmayan petrolün çıkarılmaya başlanmasıyla birlikte enerji, uluslararası alanda büyük bir sorun haline gelmiştir. Enerji arzı, enerji kaynaklarını barındıran bölgeyi kontrol etme mücadelesi, enerjiye erişim gibi konuların oluşturduğu sorunlar sebebiyle enerji; devletlerin ulusal güvenliklerinin bir parçası olmuştur.⁵³ Devletler ulusal güvenliklerinin sağlanmasında sürdürülebilir enerjinin var olmasıyla mümkün olacağından; enerji güvenliğini etkin bir diplomasiyle, uluslararası temasları arttırarak sağlamaya odaklanmaktadır.

Enerji güvenliği kavramı ise sadece enerjinin sorunsuz bir şekilde dağıtımını ifade etmemektedir. Bu kavramdan; üretimden, dağıtıma, yaşanacak doğal afetlerin ve diğer aktörlerin vereceği zararında ele alınması gibi birçok konunun bir arada düşünülmesi gerektiği çıkartılabilir.⁵⁴ Ayrıca enerji güvenliği kavramının yaygın kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır. Kabul edilmiş bir tanımının olmamasını genişçe bir alanı ifade etmesine ve her bir aktör için farklı anlamlar taşımasına bağlayabiliriz. Enerji

⁵¹ Pamir, age, s.59.

⁵² Bilal Karabulut, “Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış,” *Savunma Bilimleri Dergisi* 15, 1 (2016): 31-54, s. 33.

⁵³ Cenk Sevim, “Küresel Enerji Jeopolitiği Ve Enerji Güvenliği,” *Journal of Yasar University* 26, 7 (2016): 4378 – 4391, s.4380.

⁵⁴ Sevim, agm, s. 4385.

güvenliğinin her aktör için farklı anlama gelmesi, enerji konusunda farklı politikalar izlenmesi ve önceliklerinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁵ Bu yüzden enerji güvenliği; üç boyut üzerinden ele alınmaktadır: arz, talep ve geçiş güvenliği. Bu üç boyutun ele alınması önemlidir.⁵⁶ Birincisi, coğrafyasında enerji kaynağı bulunan devletlerin enerji ihracının kesintisiz, istikrarlı bir şekilde çeşitli enerji tüketen devletlere yüksek fiyattan gerçekleştirilmesi önceliğidir (Talep Güvenliği). Enerjide dışa bağımlı olan devletler ise enerji kaynaklarının ithalatının sorunsuz bir şekilde, çevreci yollarla ve ucuz maliyetle erişebilme olarak enerji güvenliğini algılamıştır (Arz Güvenliği). Enerjinin transit geçişinde önem taşıyan devletler ise enerji üreticisinden sağlanan enerjinin herhangi bir sorunla karşılaşmadan enerjiyi tüketen devletlere ulaştırılabilmesi olarak enerji güvenliğini tanımlayabilir (Ulaştırma/Geçiş Güvenliği).⁵⁷ Dolayısıyla enerji konusunda devletlerin ihtiyaçları ne doğrultudaysa enerji güvenliğinde beklentileri de o yönde farklılaşmıştır. Bu durum da herkes tarafından kabul edilebilen bir enerji güvenliği tanımı yapılamamasını sağlamıştır.⁵⁸

Çok boyutlu bir kavram olmasına rağmen enerji güvenliği; enerjinin üreticiden uygun fiyatla, kesintisiz ve istikrarlı bir şekilde enerji talep eden aktörlere ulaştırılması olarak tanımlanabilir. IEA da uzun ve kısa vadeli olarak enerji güvenliğinin iki yönlü olduğunu dile getirmiştir. Bu iki yönün sebebini ise her aktörün algıladığı enerji güvenliği tanımının aynı olmamasına bağlamıştır.⁵⁹ Buna göre;

*“Uzun vadeli enerji güvenliği, ekonomik gelişmeler ve çevresel ihtiyaçlar doğrultusunda enerji sağlamak için vaktinde yapılan yatırımlarla ilgilenir. Kısa vadeli enerji güvenliğinde ise, enerji piyasasındaki arz-talep dengesindeki âni değişikliklere anında tepki verme yeteneğine odaklanılmaktadır.”*⁶⁰

⁵⁵ Aleh Cherp, Jessica Jewell, “The concept of energy security: Beyond the four As,” *Energy Policy* 75, (2014): 415–421, s. 416.

⁵⁶ Halil Karataş, “Enerji Güvenliğinin Arz, Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi,” *SDE Akademi Dergisi* 2, 5 (2022): 40-69, s. 50.

⁵⁷ Selahattin Erdoğan, “Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Türkiye’de Enerji Politikaları” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015), 193.

⁵⁸ Cherp, agm, s.416.

⁵⁹ Emre Hatipoğlu, “Enerji Güvenliği,” *Güvenlik Yazıları Serisi* 44 (2019): 1-11, s.1.

⁶⁰ “Energy security Ensuring the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price,” IEA, 14 Nisan 2023, <https://www.iea.org/about/energy-security>. (Erişim Tarihi 26.04.2023)

Çevrenin korunmasına yönelik politikalar izleyen bir devlet, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını yaygınlaştırmaya çalışırken, radyoaktif atıklara sebep olan nükleer enerjiye ithalatında ve tüketiminde diğer kaynaklara oranla daha az pay vermesi uzun vadede enerji güvenliğine bir örnektir. Enerji üreten bir devletin enerjiye bağımlı bir devlete karşı enerjiyi kesmesi, bağımlı devleti büyük bir sıkıntı içinde bırakılabilir. Sıkıntı içerisinde yer almamak için bağımlı olan devletin, bu âni değişikliğe karşı hızlıca tepki vermesi gerekir. Arz-talep dengesini tekrar sağlayabilmek adına dış politika araçlarını hızlıca kullanması da kısa vadede enerji güvenliğine örnek verilebilir.⁶¹

“*Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi (Asia Pacific Energy Research Centre - APERC)*” 2007 yılında “*A Quest For Energy Security In The 21st*” adlı raporunda, enerji güvenliğinin kesintisiz bir biçimde devam edebilmesi için dört kavrama dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu dört kavram; Bulunabilirlik, Erişilebilirlik, Hesaplılık, Kabul edilebilirlik^{62*} Bu dört kavrama göre; bir devletin enerji kaynağı yetersiz ise kaynak bulmalı ve kaynaklarını çeşitlendirmeli, vaktinde ulaşıp, teminini kesintisiz sağlamalıdır. Tüm bu enerjinin alış-veriş ve tedarik süreci güvenli ve makul fiyatlarda olmalıdır. Aynı zamanda çevreye zararı en aza indirilerek, bu süreci sağlıklı ve olumlu yönde tüketiciye yansıtarak enerjiyi kabul edilebilir kılınmalıdır.⁶³

Farklı dönemlerde farklı enerji kaynakları ortaya çıktığı gibi bu kaynakların asimetrik dağılımı sebebiyle enerji güvenliği algısı da değişim göstermiştir. Öncesinde enerji arz güvenliği temel alınırken günümüzde bu kavram; arz güvenliğinin yanında geçiş güvenliği ve talep güvenliğini de dikkate almaya başlamıştır.⁶⁴ Her devlet için farklı anlamlar taşıyan enerji güvenliğinin bir sorun haline gelmesini ise Daniel Yergin 2006 yılında yayımladığı “*Ensuring Energy Security*” adlı makalesinde yazıya dökmüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesi deniz filolarında kullanılan kömürün, savaşın başlamasına yakın Winston Churchill’in isteğiyle enerji kaynağı petrole çevrilmiştir. Petrolü ise güvensiz bir kaynak olarak görülen İran’dan sağlamıştır. Güvensiz bir kaynağa güvenerek Churchill’in bu değişimi yapması Yergin’e göre; enerji güvenliğinin bir

⁶¹ Hatipoğlu, agm, s.1.

⁶² “A Quest For Energy Security In The 21st,” APERC, 2007, https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf.; * Availability, Accessibility, Affordability, Acceptability

⁶³ Hatipoğlu, agm, s. 2,4,6.

⁶⁴ Karataş, agm, s.63.

ulusal güvenlik sorunu olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ayrıca Churchill, petrolde güvenliğin yalnızca çeşitliliğe gidilerek sağlanacağını savunmuştur.⁶⁵

Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında gücü elinde bulunduran devletler; coğrafyasında enerji kaynağını barındıran devletlerin enerji politikalarına kendi çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalıştığı, bu durumun gerçekleşmediği takdirde de ekonomik yaptırımlar uyguladığı görülmüştür. Bu duruma örnek ise; Musaddık'ın İran petrolünü millileştirdikten sonra İran'a uygulanan ambargo örnek verilebilir. Bunun dışında enerjiyi talep eden devlet enerji kaynaklarını çeşitlendirmez ise enerjiyi tedarik ettiği devletin ona karşı izlediği politikalara tek taraflı olarak boyun eğmek durumunda kalabilir. Ayrıca dışa bağımlı olduğundan dolayı ekonomisi de olumsuz yönde etkilenecektir. Bu yüzden devletler enerji bağlantısını sağlarken etkin bir şekilde enerji diplomasisini kullanmaktan kaçınmamalıdır.⁶⁶

1.2.2. Enerji Güvenliğinin Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Ele Alınış Biçimi

Uluslararası ilişkiler teorileri olan Realizm, Neorealizm, Neoklasik Realizm, Liberalizm, Neoliberal teorilerinin enerji güvenliğine olan bakış açıları bu başlık altında incelenmiştir. İlk olarak ise devlet dışı aktörleri analizlerine dâhil etmeyen realizm kuramından başlanmıştır. Realizm, devletler arasındaki ilişkileri güç unsuru üzerinden açıklamaktadır. Devletlerin barınma, ısınma, ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını karşılamada büyük bir gereksinim olan enerjiyi bir güç aracı olarak görmektedir. Bu yüzden realist teori; enerjiye erişimi ve kontrolü milli güvenlik meselesi ve ulusal çıkarının parçası olarak görmektedir. Bir devlet enerjide dışa bağımlı ise, milli güvenliği de tehdit altındadır. Milli güvenliğini güvence altına almaya çalışan devletler, enerjiye sahip olabilmek için sürekli karşı karşıya gelmektedir. Bu sebeple de çatışma ve savaşların olma olasılığı yüksektir. Ayrıca enerjiyi milli güvenlik meselesi olarak kabul ettiğinden, enerji piyasasının da devlet eliyle yönetilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁶⁷

⁶⁵ Daniel Yergin, "Ensuring Energy Security," *Foreign Affairs* 85, 2 (2006): 69-82, s. 69.

⁶⁶ Şeref Çetinkaya, Ahmet Öztürk, "2006-2009 Doğal Gaz Krizleri Sürecinde Türkiye'nin 'Güvenilir Güzerghâh' Tezinin Enerji Güvenliği Bağlamında Değerlendirilmesi," *Karadeniz Araştırmaları* 63 (2019): 401-415, s. 404.

⁶⁷ Senem K. Dışkaya, "Türkiye'nin Enerji Güvenliğinde Yenilenebilir Enerji Etkisinin Politik Ekonomi Perspektifi," *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 5, 2 (2017): 129-150, s. 132.
DOI: 10.14782/sbd.2017.69.

Realizmin aksine Neorealizm, askeri gücün yanında ekonomik, kültürel, coğrafi gücün de dikkate alınması gerektiğini dile getirmiştir. Neorealizm, askeri gücün daha fazla önemli olduğunu da eklemiştir. Buna rağmen askeri güç dışındaki diğer güç unsurlarının göz ardı edilmesi durumunda, devletin askeri güce ulaşamayacağının da altını çizmiştir. Enerji güvenliği kavramını ise ekonomik güç kapsamında ele almıştır. Ekonomik güç devletlerin bekasını sürdürmede önemli bir unsur olduğundan, enerji güvenliği askeri bakımdan gücü elinde bulundurmak için önemli bir kıstastır. Ayrıca enerji güvenliğinde enerjiye bağımlı olan devlet, tedarikçisinin baskılarına boyun eğmek durumunda kalabilir. Bu durumla karşı karşıya gelmemek için ulusal çıkarını ve güvenlik önceliklerini ön planda tutmalıdır. Bu sebeple dışa bağımlılığını azaltması, kaynağını çeşitlendirmesi gereklidir. Böylelikle petrol üreten devletin, tüketen devlet üzerinde yön verme becerisi azalabilir ya da kalmayabilir.⁶⁸

Devletlerin içyapısına önem veren neoklasik realizm, devletin yanında temel aktör olarak devlet yöneticilerini de görmektedir. Temel aktör olarak yöneticileri görmesine rağmen askeri, ekonomik, enerji meselelerinde tüm yetkinin onlarda olmadığını da dile getirmektedir. Ayrıca neoklasik realizm dış politikada enerji güvenliğinin yerini öne çıkartmıştır. Özellikle enerji kaynaklarının devletlerin dış politikasında nasıl algılandığını analiz etmeye fırsat sunar. Bunun yanında enerji güvenliğini sadece arz güvenliği olarak değil talep ve geçiş güvenliği olarak ele almış ve bu doğrultuda analiz yapılmasına imkân sağlamıştır.⁶⁹ Yaşanan gelişmeleri ve devletlerin hareketlerini enerji akışındaki tüm süreçte bulunan devletlerin ve yöneticilerinin algılarını da analiz ederek anlamaya çalışmaktadır. Devlet yöneticileri ve devletlerin yanı sıra enerji piyasaları ve enerji şirketlerini de analizlerinde ele almıştır.⁷⁰

Piyasaya devletin müdahale etmemesi gerektiğini savunan liberal teori; küreselleşmenin etkisiyle devletlerin karşılıklı birbirlerine bağlandığını ve küresel bir ekonominin oluştuğunu dile getirmektedir. Ayrıca aktörlerin birbirlerine olan bağımlılığını realizmin aksine iyiye yormuş ve bu durumun iş birliğine yol açacağını vurgulamıştır. Bu yüzden enerjinin alış-veriş sürecini de bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Onların bu süreci fırsat

⁶⁸ Sefer Yılmaz, Duhan K. Kalkan, “Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma,” *Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 1, 3 (2017): 169-199, s.178.

⁶⁹ Giedrius Česnakas, “Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach”, *Baltic Journal of Law & Politics* 3, 1 (2010): 30-52, s. 47.

⁷⁰ Fulya Köksoy, *Şah Mat? Avrupa Birliği – Rusya İlişkilerinde Enerji*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), s. 40.

olarak görmesinin en önemli sebebi ise; bu sürece bağlantılı aktörlerin iş birliğine girmesinden dolayı aralarındaki ilişkinin barışçıl bir şekilde devam edeceğine ilişkin inançlarıdır. Aynı zamanda enerjinin üretim, geçiş ve tüketim sürecinde devletlerin bir müdahalesi olmadan yürütülmesi tüm tarafların kazanmasına neden olacaktır. Bu yüzden taraflar arasında uyumlu bir ticaretin yaşanması için enerji güvenliği konusunun devletlerin dış politikasından ayrılması gerekmektedir.⁷¹ Neoliberal teori ise; devletlerin uluslararası sistemde tek başlarına hareket etmelerinin, güvenlik ortamının oluşmasına imkân sağlamadığını belirtmiştir. Bu teori güvenlik ortamının kurulabilmesi için ise, örgütleşmenin gerekliliğine değinmiştir. Uluslararası örgütlerin var olmasıyla güvenlik kaygılarının da azaldığını dile getirmiştir. Neoliberal teorinin bu savına göre; devletler örgütlendiği takdirde enerjinin sağlıklı ve güvenli iletimi de sağlanacaktır, çıkarımında bulunulabilir.⁷²

1.2.3. Dış Politikada Enerji Güvenliğinin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi

Perspektifinden Önemi

Teknoloji, bilim, üretim faaliyetleri gibi birçok alan enerjinin varlığıyla gerçekleştirildiğinden, enerji devletlerin varlığını sürdürebilmesinde önemli bir gereksinim haline gelmiştir. Bu gereksinimlerin giderek artmasıyla birlikte enerji talebinde de artışlar yaşanmaya başlamıştır. Bu durum ise enerjide dışa bağımlılığı arttırmış ve enerji piyasalarının gelişim göstermesine sebep olmuştur. Tüm bunlar enerji güvenliğinin ekonomik anlamda algılanmasına yol açmıştır. Böylelikle ekonomi için itici bir güç haline gelen enerji; enerjinin A devletinden B devletine taşınma sürecinde, sürece dâhil olan tüm tarafların ekonomik kalkınmalarında büyük bir önem taşımaktadır. Enerjinin üretimi, taşınması ve erişimi olarak ifade edebileceğimiz bu sürece en az iki taraf dâhil olmaktadır. Bu sürece dâhil olan tüm taraflar birbirlerini etkilemektedir. Tarafların eylemleri birbirlerini etkilediğinden, taraflar arasında karşılıklı bağımlılık söz konusudur.⁷³ Taraflardan birinin bu ilişkiden vazgeçmesi durumunda ortaya çıkan maliyet aralarındaki karşılıklı bağımlılıktan kaynaklıdır.

⁷¹ Eftal Çoşkun, Leman Erdal, "Türkiye'nin Doğu Akdeniz Siyaseti; Oyun Teorik Yaklaşım," (Ed.) Levent E. Orallı *Enerji Politikaları ve Güvenliği*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), s.25.

⁷² Altunyuva, agm, s.66, 67.

⁷³ Hriday Ch. Sarma, "International Interdependence for Energy Security in Present Times," *Comparative Politics Russia* 11, 4 (2020): 61-77, s.64, 72.

Dolayısıyla enerjinin kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde sağlanması sürecinde; tarafların maliyetleri ve elde ettikleri faydalar karşılıklı bağımlılıkta dikkate alınmaktadır.⁷⁴

Devletlerin kalkınmasında büyük bir önemi olan enerjiye; kesintisiz ve sağlıklı bir şekilde ulaşılabilmesi enerji güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır. Uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler; enerji kaynaklarının erişimine, maliyetine, tarafların kararlarına da etki ettiğinden taraflar arasında istikrarın sağlanmamasına neden olabilir. Taraflar için büyük önem taşıyan enerjinin, istikrarın sağlanamadığı durumlarda taraflar arasında oluşan dengenin de bozulmasına neden olabilir. Değişen uluslararası gündem sebebiyle de enerji güvenliğinin sağlanması konusu, aktörlerin temel konularından biri haline gelmiştir. İstikrarın bozulmaması ve enerjiyi üretme, ulaştırma ve tüketim sürecinin sağlıklı gerçekleşebilmesi için arz güvenliği dışında talep ve geçiş güvenliği de taraflar için önemli bir husus olmuştur. Taraflar arasında giderek artan karşılıklı bağımlılık sebebiyle de bu üç husus, enerji güvenliğinin sağlanmasında belirleyici unsurlar olmuştur. Böylelikle taraflar arasında yaşanacak bir sorun ya da dünyada gerçekleşebilecek herhangi bir krizin, sadece taraf olan devletleri değil tüm enerji güvenliğini etkilediği görülmüştür.⁷⁵

Enerji gereksinimi için bağımlılığın giderek arttığı uluslararası sistemde herhangi bir gelişmenin tüm aktörleri etkileyebileceği gerçeği; devletler tarafından doğru enerji politikaların alınması ve doğru stratejilerin izlenilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılığın gelişmesiyle birlikte; sadece devletlerin değil, diğer devlet dışı aktörlerin de eşit bir oyuncu olarak değerlendirilmesi gerektiği ve bu aktörlerin de doğru politikalar ve stratejiler yürütmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. 2019 yılının son zamanlarında ortaya çıkan COVID-19'un, küresel piyasaya verdiği zarardan kaynaklı olarak tüm aktörlerin etkilenmesi bu duruma örnek verilebilir. Hriday Ch. Sarma'ya göre; enerji güvenliğinin sağlanabilmesi için bu tür piyasa koşullarında koordineli bir küresel iş birliğine ihtiyaç vardır. Bunun için aktörlerin; enerji güvenliğinin sağlanması için uluslararası iş birliği yollarına giderek enerji üzerinden düzenlemeler ve çalışmalar yapması gerekmektedir. Uluslararası kuruluşlar da yer aldığı küresel iş birlikleriyle beraber, ihtiyaçlarını ve sorunlarını duyuramayan zayıf

⁷⁴ Mansfield E. D., "Interdependence: Political," international encyclopedia of the social & behavioral sciences, (2001): 7698–7700, s.7698.

⁷⁵ Köksoy, age, s.18.

devletlerin sesi olarak diğer aktörlere seslerini duyurmasına imkân vermektedir.⁷⁶ Ayrıca ulusüstü kuruluş olan Avrupa Birliği'nin oluşumu ya da uluslararası bir kuruluş olan Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kuruluşu, ticari engellerin kaldırılmasına ve kolaylaştırılmasına neden olduğundan karşılıklı bağımlılığın boyutunu arttırmıştır. Bu yüzden uluslararası bir kurumsallaşma ya da bütünleşme enerji ticaretinin de daha az maliyetle ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine sebep olabilir.⁷⁷

Devletler, dış politikada eylemlerini arttırabilmek ve milli güvenliklerine sınırlamalarla karşılaşmamak istemektedir. Enerjide bağımlılık; devletlerin egemenliklerine sınırlamalar getireceğinden enerjide bağımsızlık istenmekte ama enerji kaynaklarının dağılımı eşit olmadığından ve sosyoekonomik yaşamları devletlerin birbirinden farklı olmasından dolayı dünyada enerji bağımsızlığından söz etmek mümkün olmamaktadır. Enerji üretiminin devletin sınırlarını aşarak diğer devletlere ulaşmasıyla gerçekleşen enerji ticaretinde uluslar birbirine bağlanmıştır. Karşılıklı bağımlılığın söz konusu olduğu bu durum sebebiyle de enerjide tamamıyla bağımsızlığı yakalamak mümkün görülmemektedir. Enerji bağımsızlığına ulaşılmasa bile yapılan enerji ticaretinde karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan ortak çıkarlar sebebiyle devletler arasında iş birliğinin oluşması yolunda ortak adımlar atılmıştır. İş birliğiyle birlikte devletler arasındaki ilişkilerde barışçıl yollara başvurularak ilişkilerin istikrarının devam etmesine de yardımcı olmuştur.⁷⁸

Karşılıklı bağımlılığın gitgide arttığı uluslararası sistemde taraflar birbirine bağımlı olsalar bile, birbirleri arasında eşit oranda bağımlılık söz konusu olmayabilir. Simetrik bir bağımlılığın olmadığı bu tür durumlarda tarafların duyarlılık ve savunmasızlık derecesine bakılarak hangi tarafın daha fazla bağımlı olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Enerji güvenliği konusuna duyarlılık ve savunmasızlık derecesine bakılarak yaklaşılsa tarafların güçlerinin taraflar arasındaki ilişkilere etkisi daha iyi analiz edilebileceği gibi alınacak kararların da hangi doğrultuda daha sağlıklı bir şekilde uygulanacağı konusunda fikir oluşabilir. A devletinde yaşanacak bir gelişme, A devletinin ihraç ettiği enerjinin fiyatında bir değişime sebep olabilir. Bu değişikliğin B ve C devletleri üzerinde hissedilmesini sağlayan ise B ve C devletinin A devletine karşı

⁷⁶ Köksoy, age, s.19, 20. ; Sarma, age, s.72.

⁷⁷ Mansfield, agm, s.7699.

⁷⁸ Frank Verrastro, Sarah Ladislaw, " Providing Energy Security in an Interdependent World," *Washington Quarterly* 30, 4 (2007): 95-104, s. 99, 101.

duyarlı olmasından dolayıdır. Ayrıca her iki devletin A devletine duyarlılığı eşit derece olsa bile savunmasızlık derecesi farklı olabilir. B devletinin A devletindeki enerji dışında başka bir alternatifi yokken; C devletinin A devletinden ithal ettiği enerji dışında kendi çıkardığı yerel enerji kaynakları olduğundan, B devletinin maliyeti kadar etkilenmeyecektir. Bundan dolayı daha az maliyetle etkilenen C devletinin, B devlete oranla A devlete karşı savunmasızlık derecesi daha düşüktür. Tüm bunların yanında B devletinin arz savunmasızlığı yüksekse, (A devleti dışında alternatifi yok ise ya da ithalat oranının büyük kısmını A devleti üzerinden karşılaması) A devleti; B devletinin politikaları üzerinde etkili olabilir ve B devletinin politikaları ve davranışlarında baskı kurarak kendi lehinde sonuçlar elde edebilir.⁷⁹

Sonuç olarak; aktörler, refahını sağlayabilmek maksadıyla gereksinimi olan enerjiye ulaşabilmek adına karşı tarafla mutlak kazanç idealiyle iş birliği içine girer. Bu iş birliğinin istikrarlı ve sağlıklı devam edebilmesinde maliyet unsuru önemlidir. Bu yüzden aktörlerin duyarlılık ve savunmasızlık düzeyi son derece önemlidir. Eğer bir aktörün duyarlılığı diğer aktöre karşı hızla artıyorsa yeni alternatif enerji kaynak arayışlarına girerek, savunmasızlık düzeyini düşürmek için değişikliğe gitmesi gerekmektedir. Aksi takdirde değişikliğe gitmeyerek, alternatifleri sıralamaz ise savunmasızlık düzeyi o aktöre karşı yükselir. Enerjiyi elde ettiği aktör; enerjiyi bir silah gibi kullanarak bağımlı olan devletin kendisine karşı ciddi tavizler vermesine yol açabilir. Bağımlı olan devlet ise; bu durum karşısında yüksek maliyetle enerjiyi ithal edebileceği gibi, iç ve dış politikasında bu devletin lehine kararlar almak durumunda kalabilir. Bu durum da bağımlı olan devletin uluslararası sistemde hareketinin kısıtlanmasına sebep olabilir. Oysaki yüksek duyarlılığa karşı alternatifin olduğu durumlarda, aktörler arasındaki ticaret açığının fazla olmasının önüne geçilebilir. Dengenin sağlandığı enerji ticaret ilişkisinde; çatışmanın önüne geçilerek, her iki devlet de barışçıl, ortak politikalar izleyerek çıkarlarında ve kararlarında yakınlaşabilirler.

⁷⁹ Mansfield, agm, s.7698.; Köksoy, age, s. 20, 21.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliğine Yaklaşımı

Sanayinin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte uluslararası sistemde aktörlerin enerji ihtiyacı da bu duruma paralel olarak artış göstermiştir. Aktörlerin enerji kaynaklarına gereksinimi artmış olsa bile her aktörde bulunma oranı aynı miktarda olmamıştır. Aktörlerin enerji alanında karşılaştığı risk ve tehditlerin çeşitlenmesi, artması, dönemin hassasiyetleri, yaşanan enerji krizleri enerji güvenliğinin tanımına yansarak zamanla kavramın anlamının farklılık göstermesine sebep olmuştur. Ayrıca enerjinin üretiminden tüketimine kadar olan süreçte yer alan tüm aktörlerin (devletler, şirketler, tüketiciler, politika yapıcılar, üreticiler) farklı gözlerden bakıp çıkarları doğrultusunda enerji güvenliğini farklı okuması, bu kavramın tek boyutta değerlendirilmesinin doğru olmayacağını göstermiştir.⁸⁰ Bundan dolayı enerji üreticileri, tüketicileri, tedarikçileri ve diğer aktörler bir araya gelerek ihtiyaçları sebebiyle karşılıklı bağımlı olmuştur. İş birliği ve karşılıklı bağımlılık birbirlerini ortak faydalarda buluşturduğundan tehdit ve riskleri azaltmaya ya da kontrol altında tutmaya çalışarak enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynamıştır.

Enerjinin üretiminden tüketimine kadar gerçekleşen tüm sürecinde aktörler için enerji güvenliği büyük önem taşımaktadır. Enerji güvenliğinin sağlanması için aktörler çıkarları ve gereksinimleri doğrultusunda bir arada hareket etseler bile aralarındaki sürecin her zaman barışçıl bir şekilde devam etmediği durumlar da söz konusu olmuştur. Enerji kaynaklarına olan bağımlılıkta asimetriklerin hâkim olduğu durumlarda yaşanan cari dengesizlikler bu duruma örnek oluşturabilir. Enerji temelli ticaret açığı veren enerji ithalat bağımlılığı olan taraf, enerji kaynağına sahip tarafın baskılarına maruz kalabilir. Ticari açığı bulunan bağımlı taraf eylemlerini ve politikalarını bu baskılar doğrultusunda şekillendirebilir. Tek taraflı bir sınırlandırmanın olduğu bu tür karşılıklı asimetrik bağımlılık durumu ise bağımlı tarafın enerji üreten tarafa karşı kırılganlığının yüksek olduğunun göstergesidir. Ayrıca iş birliğinin barışçıl bir şekilde ilerlemesine ket vuran bu durum uluslararası sistemde çatışmaların, yaptırımların ve

⁸⁰ Lynne Chester, "Conceptualising Energy Security and Making Explicit Its Polysemic Nature," *Energy Policy*, 38 (2010): 887–895, s. 891.

krizlerin önünü açabilir. Tüm bunlar da aktörler için büyük önem taşıyan enerji güvenliğinin sağlanmasının önüne geçebilir.⁸¹

Enerji kaynaklarının dağılımının asimetrik olmasından etkilenenlerden biri de Avrupa jeopolitiğidir. Avrupa bölgesi enerji kaynakları bakımından oldukça fakir bir coğrafyadır. Bu durumdan dolayı AB başlıca enerji ithalatçılarındandır. Enerji kaynağına sahip olmayan devletlerde olduğu gibi AB’de enerjiye en uygun maliyetle ve kesintisiz bir şekilde ulaşmak istemektedir. AB’nin enerjide dışa bağımlı olması iç ve dış olayların da etkisiyle enerji politikasında odaklandığı ilkelerin (Rekabet edebilirlik, Arz güvenliği, Sürdürülebilirlik)⁸² faaliyete geçmesinde kısıtlamalar yaşamasına sebep olmuştur.

Bu çalışmanın Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği adlı ikinci bölümünde üç başlığa yer verilmiştir. İlk başlık altında kısaca AB kurumsal, hukuk yapısından bahsedilmiştir. Özellikle enerji kararlarının nasıl alındığı üzerinde durulmuştur. İkinci başlıkta, AB’nin enerji görünümü tablolar üzerinden incelenmiştir. Üçüncü başlıkta ise AB’nin geçmişten günümüze kadar uyguladığı enerji politikalarına değinilmiştir.

2.1.1. AB’nin Kendine Özgü Yapısı: Siyasal, Ekonomik ve Toplumsal Bir Kurum

Yirmi yedi üye devletten oluşan AB; ekonomik, toplumsal, siyasal bir sistemdir. İlk olarak enerji temelli bir oluşum olarak ortaya çıkmasına rağmen zamanla ekonomi, iklim, insan hakları, taşımacılık, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, adalet gibi birçok alanı kapsamaktadır. Tek pazarın kurulması, üye devletler arasında sınır kontrollerinin kaldırılması, AB vatandaşlığı, uluslarüstü yapısıyla AB; uluslararası sistemdeki diğer aktörlerden çok farklı bir oluşumdur.⁸³ Özellikle uluslarüstü niteliğe sahip oluşu onu diğer örgütlerden ayırmaktadır. Avrupa’nın bütünleşmesi gerektiğini savunan ve bu sürecin kurucularından olan Jean Monnet’a göre “devletlerin egemen yetkilerinin bir

⁸¹ Serap Elüstü, “Avrupa Birliği’nin enerji güvenliği: Enerji ithalatı bağımlılığı ve ekonomik büyüme ilişkisi,” *İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics* 71, 1 (2021): 133-162, s. 143.; Şeref Çetinkaya, “Rusya’nın Enerji Politikaları,” *Enerji Politikaları ve Güvenliği*, (Ed.) Levent Ersin Oralı, 1. Baskı, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022), s. 100.

⁸² “Chapter 15 – Energy-European Union Policy on Energy,” *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs Directorate For EU Affairs*, 14.02.2023, https://www.ab.gov.tr/chapter-15-energy_80_en.html (Erişim Tarihi 14.07.2023)

⁸³ “The European Union-What it is and what it does,” *European Commission*, 03.2022, <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/en/#chapter1> (Erişim Tarihi 12.02.2024)

*bölümünü devretmesi” fikri ile ancak bir örgüt hedeflerini elde edebilirdi.*⁸⁴ Bu yüzden AB’nin kurucu antlaşmaları olan Paris ve Roma Antlaşmalarında uluslarüstü kavramına doğrudan yer verilme bile antlaşmalar üzerinden uluslarüstü niteliğe sahip olduğu çıkarılmaktadır. Kavram doğrudan antlaşmalarda yer bulamasa da Maastricht Antlaşması ve Lizbon Antlaşmasında AB’nin uluslarüstü niteliği pekiştirilmiştir.⁸⁵

Yetki verilen alanlarda AB kurumlarının aldığı kararlar üye devletleri bağlayıcı niteliktedir. Kararların bağlayıcı niteliğinden dolayı üye devletlerin bu kararlara uyma zorunluluğu vardır. Bu devletler, bağlayıcı kararları ulusal hukuk kurallarına ya da eylemlerine uydurmadığı takdirde hukuki sonuç doğurur.⁸⁶ Yine de AB’nin kurumları tarafından alınan kararların tümü bağlayıcı nitelikte değildir. AB’nin faaliyet alanı yalnızca üye devletlerin vermiş olduğu yetkilerin kapsadığı konularla sınırlanmaktadır. Bazı konularda yetki sadece üye devletlerin kendi hukuk normlarına bağlıyken bazı konularda da hem üye devletlerin hem de örgütün birlikte hareket etmesini gerektirmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere AB’de üç farklı yetki türü geçerlidir. “*Münhasır Yetkiler*”: Sadece AB’nin yasa çıkarabileceği alanları kapsamaktadır. Üyeler ise yasaları uygulamakla yükümlüdür. Bunlar; para politikası, gümrük birliği gibi konulardır. “*Paylaşılan (Ortak) Yetkiler*”: Her ikisinin de (AB/üye devletler) kanun çıkarabileceği konulardır. Bu durum AB’nin ilgili yasalara sahip olmadığında geçerlidir. Ortak yetkiyle çıkarılabilecek kanunlar: Enerji, çevre, taşımacılık, Trans-Avrupa ağları, tüketicinin korunması, iç pazar... “*Destekleyici Yetkiler*”: Üye devletler tarafından çıkarılan yasaları AB destekleyebilir. Bu alanlarda Birlik kanun çıkaramaz. Bu alanlar: Kültür, eğitim, spor, turizm...⁸⁷

Günümüzdeki yapısını Lizbon Antlaşmasıyla kazanan AB, yedi kurumdan oluşmaktadır. Yedi kurumun dışında bu kurumlara yardımcı olan organlar ve kuruluşlar

⁸⁴ Haluk Günoğur, “Avrupa Birliği Hukukunun Uluslarüstü (Supranasyonal) Niteliği,” *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri -ATAUM 30. Yıl Armağanı*, (Der.) Sanem Baykal, vd., (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018): 105-126, s. 107.

⁸⁵ Agm, s. 107, 117.

⁸⁶ Udo Bux, Mariusz Maciejewski, “Sources and scope of European Union law,” *Fact Sheets on the European Union-European Parliament*, 11.2023, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/6/sources-and-scope-of-european-union-law>(Erişim Tarihi 15.02.2024)

⁸⁷ Daha fazla bilgi için bakınız: “Areas of EU action,” *European Commission*, https://commission.europa.eu/about-european-commission/what-european-commission-does/law/areas-eu-action_en(Erişim Tarihi 15.02.2024); Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390.

da bulunmaktadır. Birliğin karar alma sisteminde ise dört ana kurum etkili olmaktadır. Avrupa vatandaşlarının talepleri ve çıkarları doğrultusunda karar alma sürecinde bulunan kurumlar; Avrupa Komisyonu, Devlet ya da Hükümet Başkanları Konseyi (AB Daimî Konseyi/ABDK), Bakanlar Konseyi (Konsey), Avrupa Parlamentosu'dur. Bu dört kurum sürekli etkileşim içerisindedir. *AB Daimî Konseyi*: Devlet/Hükümet Başkanları, Komisyon Başkanı ve Ortak Dış Politikası ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi bu kurumda yer almaktadır. Bu kurum kanun çıkaramaz. Buna rağmen AB'nin politika gündemini belirler.⁸⁸ *Avrupa Komisyonu*: Mevzuat önerisinde bulunur. Ayrıca doğru bir şekilde yasaların uygulanmasını sağlar. *Avrupa Parlamentosu*: Avrupa vatandaşları tarafından seçilir ve onların temsilcisi olarak kabul edilir. Komisyon'un önerilerini kabul eder ya da reddeder. *Bakanlar Konseyi*: Üye devletlerin bakanlarından oluşur. Parlamentoyla birlikte Komisyon'un önerilerini kabul eder ya da reddeder.⁸⁹ Bu kurumlara yasa yapma sürecinde "*Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi*" ve "*Avrupa Bölgeler Komitesi*" eşlik etmektedir. Bu süreçte iki komiteyi kurumlardan ayıran özellik ise sadece danışma rolünde olmalarından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda üye devletlerin kendi meclisleri de bu sürece dâhil olmaktadır.⁹⁰

Hukukun üstünlüğü AB'de önemli bir yer tutmaktadır. Kararlarını ve eylemlerini bu doğrultuda ilerleyerek uygulamaktadır. Bu yüzden "*antlaşmalar*" AB'nin yapı taşlarıdır ve "birincil hukuk" olarak kabul edilir. Bir diğer AB hukuk türü de "ikincil hukuk"dur. Bunlar; "Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın (ABİİA)" 288.maddesinde açıklanmaktadır. Bu antlaşmaya göre AB, "*Yönetmelik, direktif, karar, tavsiye ve görüşlerden*" oluşan ikincil hukuk türlerini kabul ederek yasalar çıkarmaktadır.⁹¹

Yönetmelik: Üye devletlerin hepsini kapsamaktadır fakat kanunlarına aktarmalarına gerek yoktur. Yürürlüğe girdiği an itibariyle bağlayıcıdır.

⁸⁸ AB Antlaşması değişikliklerinde kanun çıkarabilir.

⁸⁹ AB kurumları ve organları hakkında detaylı bilgi için bakınız: "Types of institutions and bodies," *European Union*, https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en (Erişim Tarihi 15.02.2024)

⁹⁰ "Avrupa Birliğinde Yasama ve Karar Alma Süreçleri," *T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı*, 12.07.2019, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginde-yasama-ve-karar-alma-surecleri_46220.html (Erişim Tarihi 16.02.2024)

⁹¹ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Article 288, OJ C 202, 7.6.2016, p. 171–172.

Direktif: Bağlayıcılığı olan bir yasadır. Belirlenen hedefe erişebilmek için bu işlem türüne ihtiyaç duyulur. Sonuca ulaşabilmek için üye devletlerin kendi mevzuatlarına aktarması gereklidir. Elde edilmesi gereken sonuca nasıl erişileceği konusunda devletler serbest bırakılmıştır.

Karar: Belirtilen aktörleri kapsar ve onlar için bağlayıcı niteliktedir. Tavsiye ve görüşlerin ise bağlayıcı bir niteliği yoktur.⁹²

AB’de karar alma faaliyetleri ise iki usul izlenerek alınmaktadır. Bu usuller; olağan yasama usulü ve özel yasama usulüdür. Antlaşmalarda en çok kullanılan prosedür olağan yasamadır. Bu usule göre AB ve Avrupa vatandaşlarının çıkarları doğrultusunda Komisyon; Parlamento ve Konsey’e öneri önerir. Tüzük, direktif ya da karar niteliğinde olan bu önerileri, her iki kurum onayladığında yasalaşma süreci gerçekleşecektir. Özel Yasama Usulünde ise her iki kurumun baskınlık oranı eşit değildir.⁹³ Bir kurum diğer kuruma oranla daha baskındır. Ayrıca antlaşmalarda bu usulün özel durumlarda kullanılacağına altı çizilmiştir. Bu usul ikiye ayrılmaktadır: Onay Prosedürü ve Danışma Prosedürü. *Onay prosedüründe*; Konsey’in düzenlemelerinde mutlaka Parlamentonun onayı olması gerektiğidir. Bu onaya rağmen Parlamento, Konsey’in teklifinde herhangi bir değişiklik yapamaz. *Danışma prosedüründe* ise Konsey, Parlamenta kararını danışır. Parlamento onaylamadığı, değişiklik istediği ya da öneri eklediğinde bu kararların Konsey açısından bağlayıcılığı yoktur.⁹⁴

Tüm bunlarla birlikte AB, Yeşil Kitap ve Beyaz Kitap yayımlamaktadır. Yeşil Kitap, Komisyon’un herhangi bir husus hakkında müzakere başlatmak için yayımladığı bağlayıcılığı bulunmayan belgelerdir. Bu belgeyle Komisyon; kurumları, kamuoyunu istişare sürecine dâhil eder. Bu taraflar süreç içerisinde belgede önerilen teklifleri değerlendirir ve gereksinimleri doğrultusunda cevap verir.⁹⁵ AB’nin bağlayıcı olmayan bir diğer yasal araçlarından biri ise Beyaz Kitap’tır. Bu belgeyle de kurumlar, kamuoyu,

⁹² “Types of EU law,” *European Commission*, https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_en (Erişim Tarihi 17.02.2024)

⁹³ Age; Mehlika Özlem Altun, “Avrupa Birliği Yasama Prosedüründe Karar Alma Mekanizması ve Geçiş Dönemi Analizi,” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, 17 (2017): 199-22, s.207,208.

⁹⁴ Prosedürlerin kullanıldığı alanlarla ilgili bilgi için; “Special legislative procedure,” *EUR-Lex*, [https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/special-legislative-procedure.html#:~:text=The%20procedure%20is%20also%20used,6\(a\)%20TFEU\)\)%3B](https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/special-legislative-procedure.html#:~:text=The%20procedure%20is%20also%20used,6(a)%20TFEU))%3B) (Erişim Tarihi 17.02.2024)

⁹⁵ “Green Paper,” *EU Monitor*, <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7dpuzp5zyp> (Erişim Tarihi 20.02.2024)

ilgili taraflar sürecin içine dâhil edilerek görüşleri dikkate alınır. Böylelikle yasa oluşturma sürecinde tarafların etkisi ön planda tutulur. Yeşil Kitaptan farkı ise daha detaylı ve belirli yasalar üzerine yapılan istişarelerdir. Teknik incelemeler niteliğindedir.⁹⁶ Önerilerin kurumlar, vatandaşlar tarafından tartışılma süreci AB'nin siyasal sistemini yansıtmaktadır. Üye devletlerin gereksinimlerinin karşılanması konusunda Birlik, müzakereci ve esnek bir şekilde hareket etmektedir. Danışılan öneriler ve bu önerilere verilen tepkilerle de üye devletler ve vatandaşların talepleri yasa yapma sürecinde dikkate alınmaktadır.

AB; tarım, ulaştırma, gümrük birliği, dış politika ve güvenlik gibi ortak politika alanlarına sahiptir. Bu ortak politika alanlarından biri de enerjidir. Enerji alanı bu çalışmanın konusunu oluşturduğundan, AB'nin bu alan üzerindeki yetkilerine de bakılması gereklidir. AB'nin genişlemesiyle artan nüfusa paralel olarak ekonomik büyüme ve sosyal ilerleme için büyük önem taşıyan enerjiye ihtiyacının daha fazla arttığı görülmektedir.⁹⁷ Birliğin temeli enerji amaçlı oluşturulsa da üye devletlerin birbirlerinden farklı çıkarları ve ekonomik güçleri, enerjiye gereksinim oranlarında farklılıkların oluşmasına neden olduğundan dolayı AB'de ortak enerji politikasının oluşturulması zorlaşmaktadır. Bu yüzden yasa çıkarmak uzun süreli bir sürece dönüşmüştür.⁹⁸

Fiyatların değişkenliği ve yüksek oluşu, tüketimin artması, çevre ve iklim sorunlarının artışı, artan dışa bağımlılık AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmiştir. Tüm bu sorunları ulusal parlamentoların tek başına çözemeyeceğinin farkına varılmıştır. AB'nin temel antlaşmalarından olan ABİİA'da enerji alanı ilk kez doğrudan Madde 194'te ele alınmıştır. İlerleyen kısımlarda ayrıntılı olarak bahsedilecek olan bu madde, ulaşılması

⁹⁶ “White paper,” *EU Monitor*, <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7dpuqg98yo> (Erişim Tarihi 20.02.2024); AB'nin yasal belgelerini daha detaylı öğrenmek için: “Legal instruments,” *EU Monitor*, <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh75mdhkg4s0> (Erişim Tarihi 20.02.2024)

⁹⁷ Leman Erdal, “Determinants of Energy Supply Security: An Econometric Analysis For Turkey,” *Ege Akademik Bakış* 15, 2 (2015): 153-163, s. 153.

⁹⁸ Kaja Jedlińska, Tadeusz Olkusi, “The decision-making process in the EU in the field of energy policy,” *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal* 22, 1 (2019): 5–18, s. 6. DOI: 10.33223/epj/103122.

istenen enerji hedefleri için AB'ye yetki vermiştir. Verilen bu yetki Madde 4'te belirtildiği üzere paylaşılan yetkidir.⁹⁹ Bu yetkiyle Madde 2(2)'ye göre;

*“Birlik ve üye devletler bu alanda yasama faaliyetinde bulunabilir ve hukuken bağlayıcı tasarruflar kabul edebilirler. Üye devletler, yetkilerini, Birlik kendi yetkisini kullanmadığı ölçüde kullanırlar. Üye devletler, yetkilerini, Birliğin kendi yetkisini kullanmayı durdurmaya karar verdiği ölçüde yeniden kullanırlar.”*¹⁰⁰

Enerji alanında yasama sürecinin nasıl işleyeceği konusu da yine Madde 194'te belirtilmektedir. Bu maddeye göre önerilerin büyük bir çoğunluğu olağan yasama usulü ile onaylanmaktadır. Aynı zamanda özel yasama usulünün kullanıldığı da belirtilmektedir. Özellikle bu usul üçüncü ülkelerle yapılan uluslararası anlaşmalarda kullanılmaktadır.¹⁰¹

Enerji kaynakları bakımından oldukça yetersiz bir coğrafyada yer alan AB, bu kaynak yetersizliğinden dolayı ithalata yönelmek zorunda kalmıştır. Özellikle petrol ve doğal gaz jeopolitiğinde baskın bir güç olan Rusya ile iş birliğine giderek karşılıklı bağımlı olmuştur. Enerji ihtiyacının büyük bir oranını Rusya'dan karşılayan AB, Rusya ve Ukrayna arasındaki anlaşmazlıklar sebebiyle enerji arz kesintisi yaşamıştır. Rusya'ya karşı asimetrik bağımlılığının olması, 2006 ve 2009'daki enerji krizleriyle birlikte enerji arzında yaşanan kesintilerin, ekonomisi için büyük bir tehdit oluşturduğunu AB algılamıştır.¹⁰² Birliğin tehdidi algılamasına rağmen çatışan çıkarlar sebebiyle ortak enerji politikaları benimsenememiş ya da uygulamaya konulamamıştır. Yeşil Kitap ve ardından Lizbon Antlaşmasıyla düzenlenen Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ve ABİİA ile bağlayıcı ortak yasalar çıkarılması konusunda etkili bir adım atılmıştır. Tüm bunlardan anlaşılacağı gibi özellikle ABİİA, Birliğin enerji alanında yetkisini arttırmıştır.

⁹⁹ Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma, s. 4, 81, <https://ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>

¹⁰⁰ Age, s. 2.

¹⁰¹ Jedlińska, agm, s. 5.

¹⁰² Edgard Gnansounou, Jun Dong, “Vulnerability of the economy to the potential disturbances of energy supply: A logic-based model with application to the case of China,” *Energy Policy* 38 (2010): 2846–2857, s.2846.; Azime Telli, *Enerjik Jeopolitik- Krizlerle Şekillenen Enerji Jeopolitiği*, 1. Baskı, (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2022), s. 122.

2014 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya bağlı olan Kırım'ı kendi egemenliği altına alması, AB'nin enerji politikaları üzerinde değişime gitmesi gerekliliğine yol açmıştır. Rusya'nın arz kesintisi, AB'nin politik ve ekonomik duyarlılığı yüksek olduğundan savunmasızlığını da paralel olarak arttırmıştır. Enerji bağımlılığında AB'nin yüksek duyarlılığı ve savunmasızlığı Rusya'nın eline koz vermiştir. Rusya'nın enerji ithal eden AB üyelerine karşı enerjiyi dış politika aracı olarak kullanması kaynak ve güzergâh çeşitliliğinin önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir.¹⁰³ Dolayısıyla bu bölümün odak noktası, AB ve Rusya'nın enerji ilişkilerinin AB enerji politikalarına yansımaları olmuştur.

2.1.2. Enerji Görünümüne Genel Bir Bakış

Devletler enerjiye gereksinimlerini karşılayabilmek için ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyulan enerji bazı devletler tarafından üretilip ihraç edilirken, bazıları da üreten devletlerden ithal etmektedir. Buradaki arz-talep durumu enerji kaynaklarının asimetrik bir şekilde dağılımından kaynaklanmaktadır. AB'ye üye devletlerin ve vatandaşlarının; günlük yaşamındaki ihtiyaçlarını karşılayabilmesi (ısınma, elektrik, iletişim, ulaşım vb.) ve refahını sağlayabilmesi, birçok alandaki ekonomik sektörlerin sorunsuz bir şekilde çalışabilmesi için enerjiye ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁰⁴ AB bu enerji ihtiyacını hem ürettiklerinden hem de ithal ettiği enerji ürünlerinden karşılamaktadır. 2021 yılına bakıldığında AB, %46 oranında enerjiyi kendi üretmiştir. Diğer yarısından fazlasını oluşturan kısmı ise AB'ye üye olmayan ülkelerden karşılanmıştır. (%41'i yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilmiştir. Doğal gaz %6, ham petrol ise %3 oranında üretilmiştir.) Her ne kadar bu veriler, AB'nin 27 üye devletinin oranını içerse de devletlere ayrı ayrı bakıldığında her birinin oranları farklıdır.¹⁰⁵

¹⁰³ Sıla Turaç Baykara, "2014 Sonrası AB Dış Enerji Politikasına Yön Veren Gelişmeler ve AB Enerji Birliği Stratejisi," *Enerji Politikaları ve Güvenliği*, (Ed.) Levent Ersin Orallı, 1. Baskı, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022) s. 81., Telli, agm, s. 120, 121.

¹⁰⁴ "Energy statistics - an overview," *Eurostat*, 05.2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Primary_energy_production (Erişim Tarihi 26.02.2024)

¹⁰⁵ "Shedding light on energy - 2023 edition," Interactive Publications, *Eurostat*, 03.2023, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023#energy-sources> (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Tablo 1: 2021 Yılında Enerji Ürünlerinin Nihai Enerji Tüketimindeki Payı (%)

AVRUPA BİRLİĞİ	
Toplam Petrol Ürünleri	34,6
Doğal Gaz	23,2
Elektrik	22,8
Yenilenebilir Enerji	11,8
Türetilen Isı	5
Katı Yakıtlar	2,6

Kaynak: Eurostat¹⁰⁶

Yukarıdaki Tablo 1’de görüldüğü gibi AB, petrol üretiminde beşinci sırada olsa bile tüketimde ilk sırada yer almaktadır. Doğal gaz ise AB’nin enerji üretiminde dördüncü sırada yer almasına rağmen tüketimde ikinci sıradadır. 2020 yılında pandemiyle birlikte fosil yakıtların kullanımı her ne kadar düşmüş olsa da 2021 yılında hayatın tekrardan normale dönmesiyle beraber bu yakıtlara olan talebi de arttırmıştır.¹⁰⁷ Bu yakıtlara talebin artmasına rağmen 2011 yılından beri petrol ve doğal gaz üretiminde düşüşler yaşanmıştır. 2010 yılında 4000 Petajoule (PJ)’un üzerinde olan doğal gaz üretimi 2021 yılında 2000 PJ’in altında kalmıştır. Petrol ve petrol ürünleri ise 2002 yılında yaklaşık 2000 PJ iken ilerleyen yıllarda giderek üretim azalmış, 2021 yılına gelindiğinde ise 2000 PJ’in oldukça altında kalmıştır.¹⁰⁸

Tablo 2: AB’nin Doğal Gaz Üretimi ve İç Tüketimi

		2019	2020	2021	2022’nin İlk Ayları
TJ GCV	Üretim	2 422 843	1 913 508	1 762 642	1 612 722
TJ GCV	İç Tüketim	15 604 388	15 227 194	15 903 964	13 716 463

Kaynak: Eurostat¹⁰⁹

¹⁰⁶ Age.

¹⁰⁷ Age.

¹⁰⁸ “Energy statistics - an overview”, age.

¹⁰⁹ “Translate Energy Production and Imports,” Eurostat, 06,2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports#Oil (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Tablo 3: AB'nin Petrol ve Petrol Ürünleri Üretimi ve Tüketimi

*Ölçü Birimi: Bin ton

	2019	2020	2021	2022
Üretim	22 755.252	21 445.329	20 209.455	18 838.680
Nihai Tüketim	396 887.627	338 663.689	357 486.119	377 246.229

Kaynak: Eurostat¹¹⁰

AB vatandaşlarının ve işletmelerinin ihtiyaç duyduğu enerji; toplum refahını etkilediği gibi siyasi, ekonomik yönden de birçok sektörü etkilemektedir. AB; endüstride, ulaşımda, ticaret ve kamu hizmetleri, tarım ve ormancılık, konut ve hizmet gibi birçok sektörde enerjiye ihtiyaç duymaktadır.¹¹¹ Yukarıdaki Tablo 2 ve 3'e bakıldığında AB her ne kadar gaz ve petrol üretse de talebi karşılayamamıştır. Üstelik zamanla üretimde azalmalar yaşansa bile talebin fazlalığından tüketim de etkilenecek artış göstermiştir. Kaynakların yetersiz olması sebebiyle AB, tüketimin büyük bir kısmını Birlik üyesi olmayan devletlerden tedarik etmek zorunda kalmıştır. Hatta 2021 yılında petrol ve petrol ürünlerini %91,7 oranında dış tedarikçilerden karşılamıştır. Yine aynı yıl doğal gazda dış bağımlılık oranı ise %83,4 oranında olmuştur.¹¹²

Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere ürettiği enerji kaynaklarıyla ihtiyaçlarını gideremeyen AB, dışarıdan ithal ederek ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Üstelik bu ihtiyaçlar aynı oranda kalmamaktadır. Yaşanan uluslararası gelişmeler, nüfusun artması, politikalar, hedefler doğrultusunda enerji dönüşümüne gidilmesi oranların dengeli kalmamasında önemli bir etken olmaktadır. Yirmi birinci yüzyıla girilmesiyle birlikte yaşanan enerji krizleri AB'nin enerji politikalarının dengeli kalmasına engel olmaktadır. Bu yüzden değişen politikalara paralel olarak AB'nin tüketim, ithal etme oranları da değişmektedir. Bu yüzden bu başlıkta, krizlerle birlikte şekillenen AB'nin enerji görünümü incelenmektedir.

¹¹⁰ "Supply, transformation and consumption of oil and petroleum products," Data Browser, Eurostat, 17.02.2024, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nrg_cb_oil__custom_10163591/default/table?lang=en (Erişim Tarihi 26.02.2024)

¹¹¹ "Energy supply," Europe, IEA 50, <https://www.iea.org/regions/europe/energy-mix> (Erişim Tarihi 27.02.2024)

¹¹² "Energy statistics - an overview," age.

Tablo 4: Enerji Ürünlerinin Toplam AB İthalatındaki Payı (2019-2023)

* (%) olarak ticaretin payı

Enerji Ürünleri	2019	2020	2021	2022	2023'ün 2.Çeyreği
Petrol Yağı	11,5	7,3	9,1	11,0	10,2
Doğal Gaz	3,3	2,3	5,1	10,8	5,9
Katı Yakıtlar	0,7	0,4	0,6	1,0	0,8
Toplam	15,6	10,1	14,8	23,1	17,0

Kaynak: Eurostat database (Comext) and Eurostat estimates

AB'nin fosil yakıt ithalatının ticaretteki payının 2020 yılında düştüğü gözlemlenmiştir. 2019 yılına oranla yaşanan bu düşüş, Covid-19'un 2020 yılında Avrupa coğrafyasına yayılmasıyla yaşanmıştır. Koronayı önleyebilmek için alınan tedbirler ve Avrupa Yeşil Anlaşmasının yeşil enerjiye yönelttiği hedeflerin de etkisiyle fosil yakıt tüketimi 2020 yılında azaltılmıştır. Daha sonraki yıllarda kısıtlamaların kaldırılması ve piyasaların hareketlenmesiyle fosil yakıt tüketiminde artış yaşanmış ve ithalat oranının yükselmesine neden olmuştur. 2022 yılında ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi AB'nin birçok sektöründe olduğu gibi enerji sektörünün de etkilenmesine neden olmuştur. Rusya'ya enerjide bağımlı olan AB yapmış olduğu planlar, yaptırımlar ve düzenlemelerle Rus kaynaklarından aşamalı bir şekilde kurtulmaya çalışmıştır. Birlik, Rus fosil kaynaklarından kurtulurken yeşile dönüş hedefinden vazgeçmeyerek yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranı arttırılmıştır. Pandemi sonrası fosil yakıt ithalatında ciddi artışın bulunmasına rağmen alınan kararların uygulanmasıyla 2023 yılında fosil yakıt ithalatında düşüş eğilimi başlamıştır.

Fosil yakıt ithalatında düşüş süreci özellikle AB'nin Rusya'dan aldığı enerjinin aşamalı olarak terk edilmesiyle hızlanmıştır. Ukrayna'nın işgali, arz kesintileri ve enerji fiyatlarının yükselmesi sonucunda REPowerEU Planını ortaya çıkaran AB, 2027 yılına kadar Rusya'ya bağımlılığının sonlanmasını hedeflemiştir.

Tablo 5: AB'nin Petrol Yağı İthalatı- 2021, 2022'nin İkinci Çeyreği, 2023'ün İkinci Çeyreği

* (%) olarak ticaretin payı

Partnerler	2021	Partnerler	2022'nin İkinci Çeyreği	Partnerler	2023'ün İkinci Çeyreği
Rusya	24,8	Rusya	16,9	Norveç	13,7
Norveç	9,4	ABD	11,6	ABD	13,6
ABD	8,8	Norveç	10,2	Kazakistan	10,2
Libya	8,2	Nijerya	7,3	Suudi Arabistan	9,0
Kazakistan	8,0	Kazakistan	7,0	Libya	8,1
Nijerya	7,1	Irak	6,9	Nijerya	6,9
Irak	6,6	Suudi Arabistan	6,7	Rusya	2,9
Diğer	27,1	Diğer	40,0	Diğer	38,4

Kaynak: Eurostat database (Comext) and Eurostat estimates¹¹³

Tablo 5'e bakıldığında Rusya'dan alınan petrol oranında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Pandemi kısıtlamalarının yavaş yavaş kalktığı 2021 döneminde %24,8 olan oran, yaşanan gelişmeler ve uygulanan planlar doğrultusunda 2023 yılını yarılarken %2,9 oranına kadar düşmüştür. Altıncı yaptırım paketinin 2022 yılının son ayında yürürlüğe girmesinin, Rusya'ya olan petrol bağımlılığının düşmesinde son derece etkili olduğu sonuçlardan anlaşılmıştır.

¹¹³ "File:Extra-EU imports of petroleum oil by partner, 2020 and 2021.png," *eurostat*, 26.04.2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Extra-EU_imports_of_petroleum_oil_by_partner_2020_and_2021.png (Erişim Tarihi 12.12.2023); "EU imports of energy products - latest developments," *eurostat*, 13.12.2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments#Main_suppliers_of_petroleum_oils.2C_natural_gas_and_coal_to_the_EU (Erişim Tarihi 14.12.2023)

Tablo 6: AB'nin Doğal Gaz İthalatı (Boru Hattı ve LNG)- 2021, 2022, 2023 (Haziran'a Kadar)

* (%) olarak ticaretin payı

Partnerler	2021
Rusya	45
Norveç	24
Kuzey Afrika	13
ABD	6
Katar	4
Nijerya	3
Azerbaycan	2
Birleşik Krallık	2
Diğer	1

Partnerler	2022
Norveç	27
Rusya	24
ABD	15
Kuzey Afrika	12
Birleşik Krallık	7
Katar	5
Azerbaycan	3
Diğer LNG	3
Diğer	4

Partnerler	2023*
Norveç	30
ABD	18
Rusya	14
Kuzey Afrika	13
Birleşik Krallık	7
Katar	5
Azerbaycan	4
Diğer LNG	4
Diğer	5

*2023 verileri haziran ayına kadar hesaplanmıştır.

Kaynak: State of the Energy Union Report 2023¹¹⁴

2022 yılında alınan tedbirler doğal gaz ithalat oranlarına da yansımıştır. AB'nin ithalat miktarı 2021 yılında 334.3 bcm (milyar metreküp), 2022'de 334.1 bcm, 2023'te ise 289,9 bcm olmuştur. Ukrayna'yı ilhak etmeden önce Rusya, AB'nin doğal gaz tedarikçisinin neredeyse yarısını karşılamakta ve en önemli paya sahip ortağı konumundaydı. Rusya'dan alınan gaz, 150.2 bcm'den (%45) 42.9 bcm'e (%14,8) kadar düşmesiyle AB'nin gaz arzındaki payını da azaltmıştır. Böylelikle ilhakla başlayan yaptırımlar sonrası AB'nin ortaklarının pay oranı da değişmeye başlamıştır. Norveç, ABD gibi devletlerin pay oranı ise artmıştır. Depolama hedefleri, talepte yaşanan azalma, kaynak çeşitlendirmeleri sayesinde ortaklar arasındaki pay oranı değişim göstermiştir. Her ne kadar en büyük pay oranında Rusya'nın yerini Norveç alsa bile kriz öncesi Rusya'dan alınan gaz miktarına hem ulaşılammış hem de Norveç'ten tedarik edilen gaz oranında yükselme gözükse bile miktar olarak önceki yıllara göre azalma

¹¹⁴ “State of the Energy Union Report 2023,” Report From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions, (pursuant to Regulation (EU) 2018/1999 on the Governance of the Energy Union and Climate Action); “Where does the EU’s gas come from?,” Infographics, *European Council Council of the European Union*, 21.03.2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/#0> (Erişim Tarihi 15.06.2024)

gözlemlenmiştir. 2022 yılında Norveç'ten tedarik edilen gaz 89.6 bcm'ken (%27) sonraki yıl 44.5 bcm'e (%30) gerilemiştir. Bunun nedeni ise AB'nin fosil yakıt talebinin belirlenen hedefler doğrultusunda azalmasından dolayı olmuştur. Belirlenen hedefleri gerçekleştirmeye çalışan AB, bu sonuçlara göre geçmiş yıllara oranla arz güvenliğini iyileştirme konusunda önemli bir yol katetmiştir.¹¹⁵

2.1.3. Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği

Enerji kullanımının giderek artması aktörler arasında ekonomik, siyasal açıdan enerjinin stratejik olarak ele alınmasına neden olmuştur. Diğer aktörlerde olduğu gibi enerji ithalat bağımlılığı yüksek olan AB için de enerji önemlidir. Enerjinin sağlıklı, kesintisiz bir şekilde üye devletlere ulaşması için birtakım kararlar alınmış ve uygulamaya çalışılmıştır. Alınan kararlar; artan enerji talebi, enerjinin üretiminden tüketimine kadar tüm süreçlerde oluşan güvenlik riskleri, iklim krizleri, değişken enerji fiyatları doğrultusunda zamanla değişim göstermiştir. Tüm bu sorunların AB dış ve iç politikasına yansımaları da AB'nin enerji politikalarında bu konulara odaklanılmak zorunda kalmıştır.¹¹⁶

Farklı alanlarda olduğu gibi enerji alanında da AB, üye devletlerle birlikte ortak kararlar alınıp, uygulanması gerekliliğinin farkındalığıyla kuruluşundan bu yana birçok politika geliştirmiştir. Bu bölümün alt başlığında da uluslararası sistemde yaşanan gelişmeler doğrultusunda AB'nin enerji politikaları kuruluşundan günümüze kadar ele alınmış ve nasıl değişim gösterdiği incelenmiştir.

2.1.3.1. AB'nin Enerji Politikalarının Tarihsel Arka Planı

Yirminci yüzyılın ilk yarısında iki büyük savaşa şahit olan Avrupa coğrafyası birçok yönden olduğu gibi ekonomik açıdan da etkilenmiştir. Uzun süre savaşın hâkim olduğu toprakta barışın hâkim olması ve ekonominin toparlanması gerektiği düşünceleri Avrupa'da yayılmaya başlamıştır.¹¹⁷ Bundan dolayı Avrupa'nın yaşadığı büyük savaşın yıkımlarını gidermek, Sovyet tehdidinin üstesinden gelmek, barışı ve dayanışmayı sağlamak adına Avrupalı öncü liderler bütünleşme düşüncesiyle bir araya gelerek

¹¹⁵ Report From The Commission..., age.

¹¹⁶ Suat Dursun, *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011), s. 31, 32.; Matteo Ciucci, "Energy policy: general principles," *Fact Sheets on the European Union European Parliament*, 04.2023, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/68/energy-policy-general-principles> (Erişim Tarihi 20.07.2023)

¹¹⁷ İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık*, 8. Baskı, (Bursa: Ekin Yayınevi, 2023) s. 104, 105.

günümüzdeki adıyla Avrupa Birliği'ni oluşturmuştur.¹¹⁸ Bu uluslarüstü örgütün oluşmasının altında yatan sebeplerden biri de savaş sonrası enerjiye duyulan ihtiyaç olmuştur. Dönemin revaçta olan enerji kaynağı kömürdür. Petrol bu dönemlerde önem kazanmaya başlasa da hem bulunabilirlik açısından yaygın olması hem de endüstride çeşitli kullanımı sebebiyle Avrupa jeopolitiğinde tercih edilen ilk enerji kaynağının kömür olmasına neden olmuştur. Avrupa endüstrisinde birincil enerji kaynağı olarak kömürün kullanılması kömürün yaygın bulunduğu Ruhr Havzasını, Fransa ve Almanya'nın kontrol etmeye çalıştığı bir bölge haline getirmiştir. Bu yüzden bu havza için her iki devlet yıllar boyunca mücadele etmiştir. Karşılıklı rekabetlerini ve birbirlerine olan güvensizliklerini yetki devrinin olduğu ve ortak kararların alındığı uluslarüstü bir toplulukla Avrupalı liderler ve düşünürler çözmeye çalışmıştır.¹¹⁹

Almanya ve Fransa arasında süregelen mücadelenin sorun çözülmedikçe devam edeceğini düşünen Jean Monnet, her iki devletin sahip olduğu kömür ve çelik kaynaklarının tek bir elden yönetilerek kuşkların ortadan kalkacağını savunmuştur. Ona göre bu durum birbirleri arasında dayanışmayı sağlayacaktır. Dayanışmayla birlikte olası savaş tehlikesi de ortadan kalkacaktır. Bu düşünceden etkilenen Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Monnet'e "Schuman Planını" hazırlatmış ve kamuoyuna sunulmuştur. Bu planla uluslarüstü bir örgüt çerçevesinde Yüksek Otorite'nin kurulması gerekliliğine yoğunlaşmıştır. 9 Mayıs 1950 tarihinde açıklanan bu planla birlikte Avrupa'nın bütünleşme fikrine bir adım atılmıştır.¹²⁰

Kömür ve çelik üretim yetkisinin uluslarüstü bir örgüte verilmesi fikrinin ardından altı devlet^{121*} bir araya gelerek 1951 yılında "*Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT)*" oluşturmuştur. Bu topluluğun oluşmasıyla devletler arasında çatışmalar yerine iş birliği görülmeye başlamıştır. Bölgede refahın sağlanması ve iş birliğiyle birlikte

¹¹⁸ "EU pioneers," *An official website of the European Union*, https://european-nion.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers_en (Erişim Tarihi 16.07.2023)

¹¹⁹ Laura Fasanaro, "Franco-German Relations and the Coal Problem in the Aftermath of the First and Second World Wars," *A History of Franco-German Relations in Europe*, (Ed.) Carine Germond, Henning Türk, (New York: Palgrave Macmillan, 2008), ss. 89-100, s. 89, 90.; Canbolat, age, s.105, 106.

¹²⁰ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler*, 3. Baskı, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2018), s. 17, 18.; İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği Rehberi*, 2. Baskı, (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2015), s. 33, 34.; "Schuman declaration May 1950," *European Union*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (Erişim Tarihi 11.02.2024)

¹²¹ *Almanya, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İtalya.

enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlanmıştır.¹²² Schuman Planı'nda Avrupa barışının korunması için yüksek otorite kurularak kararların üye devletler tarafından bağlayıcı hâle getirilmesi fikri, AKÇT'yi kuran Paris Antlaşmasının 14. Maddesinde de yer bulmuştur. Bu maddeye göre “Yüksek Otoritenin kararları zorunludur.”¹²³

Üye devletlerin entegrasyon sürecinde ulusal egemenlik yetkilerinin bir kısmını tedricen uluslarüstü organlara devredilmesini öngören bu oluşumla¹²⁴ birlikte ortak pazarın kurulması için görüşmeler başlamıştır. Devletlerin, ortak pazarın kurulması ve atom enerji topluluğunun oluşturulması isteği üzerine 25 Mart 1957 yılında Roma Antlaşmasıyla iki örgüt kurulmuştur. Bu örgütler: “Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)”, “Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu” (EURATOM/AAET)¹²⁵ Enerji kaynakları bakımından oldukça sınırlı bir bölge olan Avrupa, enerji kıtlığı sebebiyle yaşanan bağımlılığı azaltmak için nükleer enerjiye yönelmenin gerektiği fikri ile maliyeti de azaltmak için altı devlet birlikte AAET'yi kurmuştur. Bu örgütle birlikte üye devletlerin atom enerjisinden yararlanması amaçlanmıştır. Böylelikle nükleer enerjinin araştırılması, geliştirilmesi ve arz güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir.^{126*} Bu döneme bakıldığında enerji gereksinimi Avrupa jeopolitiğinde ekonomik ve siyasi iş birliklerini de beraberinde getirdiği görülmüştür.¹²⁷ Bu anlaşmayla nükleer ortak pazarın kurulması üzerine anlaşma sağlanmıştır. Bu karar çerçevesinde malların serbestçe dolaşması konusunda da uzlaşmıştır.¹²⁸ Tüm bunlarla birlikte bu anlaşmayı hazırlayanlar “Euratom Supply Agency”ın (Euratom Tedarik Ajansı) kurulmasını öngörmüştür. Bu ajans, üye devletlere “nükleer malzemelerin düzenli ve eşit bir şekilde

¹²² M. Kanellakis, G. Martinopoulos, T. Zachariadis, “European energy policy—A review,” *Energy Policy* 62 (2013): 1020-1030, s. 1020.

¹²³ *Traité instituant la Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier.*

¹²⁴ Martina Schonard, “Supranational decision-making procedures,” *Fact Sheets on the European Union-European Parliament*, 11.2023, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/8/supranational-decision-making-procedures> (Erişim Tarihi 11.02.2024)

¹²⁵ “Treaty of Rome (EEC),” *European Parliament*, <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome> (Erişim Tarihi 20.07.2023)

¹²⁶ “Treaty establishing the European Atomic Energy Community (Euratom),” EUR-Lex, *European Union*, son güncellenme 19.10.2007, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0024.](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0024.;); * Nükleer enerji sivil kullanımına sınırlıdır.

¹²⁷ Svein S. Andersen, “EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority,” ARENA Centre For European Studies, *University Of Oslo*, 15.02.2000, https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/2000/wp00_5.htm (Erişim Tarihi 01.08.2023)

¹²⁸ Suat Dursun, *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2011), s. 37.

tedarikini sağlamak” misyonuyla kurulmuştur.¹²⁹ AET Anlaşmasında ise enerji alanıyla ilgili direk bir karar alınmamıştır. Buna rağmen enerji alanıyla ilgili birçok düzenleme bu anlaşmadan faydalanarak oluşturulmuştur.¹³⁰

1950’li yılların sonlarında birincil enerji kaynağı olarak kullanılan kömürün arz-talep dengesinin bozulmasıyla kullanımı gerilemeye başlamıştır. Aşırı üretimden dolayı başlayan bu sorun Topluluk nezdinde de çözülememiştir. Topluluğa üye devletlerin enerji alanını ulusal nitelikte görmelerinden dolayı tek başlarına sorunlara çözüm arayışları ve alınan kararların uygulamaya geçmemesi gerilemenin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Devletlerin çıkarları Topluluk çıkarından önde geldiği için ortak politikaların uygulanması kadar alınmasını da zorlaştırmıştır.¹³¹

1960’lı yıllara bakıldığında AET’ye üye devletlerde ekonomik büyümenin görüldüğü ve gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla birlikte ticaretin hızla arttığı görülmüştür. Ayrıca 1965 yılında Füzyon Antlaşmasıyla kurulan üç topluluğun birleşmesiyle Avrupa Topluluğu adıyla anılmaya başlanmıştır.^{132*} Bu oluşumda tek bir irade söz konusudur. Ortak kurumlara sahip, bir bütünleşme sürecidir.¹³³ Ayrıca bu oluşumla birlikte ekonomik, sosyal alanda belirli ilerlemeler gerçekleşse bile enerji alanında endişelenecek bir durum olmamasıyla bu alana yoğunlaşılmamıştır. Buna rağmen 1960’lı yıllarda muhtıra, rapor, Konsey Direktifi gibi düzenlemeler yayımlanmıştır. Enerji sorunlarına karşı farklı tutumlar sergileyen Topluluk üyelerine “enerji politikalarına nasıl yön verilebileceğini belirtmek” amacıyla “*The 1962 Memorandum on Energy Policy*” yayımlanmıştır. Bu muhtırada ortak politika hedeflerinin belirtilmesi ve açık bir pazarın oluşturulması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur.¹³⁴ 21 Nisan 1964 yılında enerji sorunlarına ilişkin bir oturum düzenlenmiştir. Topluluk üyeleri bu oturum

¹²⁹ “Euratom Supply Agency,” Supply Agency of the European Atomic Energy Community, *Euratom Supply Agency*, https://euratom-supply.ec.europa.eu/index_en (Erişim Tarihi 01.08.2023)

¹³⁰ Dursun, age, s. 38.

¹³¹ İbrahim S. Canbolat, *Uluslararası Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi*, Geliştirilmiş 2. Baskı, (Bursa: Alfa Basım, 1998), s. 193-194.

^{132*} 1992 Maastricht ve 2007 Lizbon Antlaşmalarında birtakım değişiklikler yaşanmış ve Topluluk ifadesi kaldırılmıştır. Günümüzde de hukuken geçerli olan Avrupa Birliği adıyla uluslararası sistemde varlığını sürdürmektedir.

¹³³ Canbolat, age, s. 118, 119 (27n).; “History of the European Union 1960-69,” *European Union*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_en (Erişim Tarihi 01.08.2023)

¹³⁴ Memorandum sur la politique energetique (25 juin 1962), Bulletin de la Communauté Européenne du Charbon et de l’Acier.

sonrası anlaşarak protokol imzalamıştır.¹³⁵ 18 Aralık 1968 yılında da Komisyon tarafından “*First Guidelines For A Community*” yayımlanmıştır. Önerinin 4.Maddesinde; enerji sorunlarına karşı üye devletlerin ulusal düzeyde önlemler almasının Topluluk kararlarının zarar görmesine ve politikaların giderek üye devletler için ulusallaşmaya başlayacağı öngörülmüştür. “*Ortak pazarla bütünleşmiş Topluluk enerji politikasıyla*” bu sorunun önüne geçilebileceği savunulmuştur.¹³⁶ Ayrıca bu dönemlerde Avrupa jeopolitiğinde kömür tüketimi azalarak yerini bir diğer fosil yakıt kaynağı olan petrole bırakmıştır.¹³⁷ 20 Aralık 1968 tarihinde ise Konsey Direktifi yayımlanmıştır. Bu direktifte yaşanan herhangi bir arz kesintisi, enerji sorunları için ham petrol/petrol ürünleri için stok yapma zorunluluğu getirilmiştir.¹³⁸ Bu dönemde yapılan düzenlemelere rağmen ortak enerji politikası uygulanamamış, devletlerin farklı çıkarları dolayısıyla onların inisiyatiflerinde kalmıştır.¹³⁹

1970’li yıllara gelindiğinde enerji Avrupa gündeminde en ön sıralara yerleşmeye başlamıştır. Bunun en temel sebebini ise 1973, 1979 Petrol Krizleriyle birlikte yaşanan arz sorunu, ödemeler dengesi hesabında yaşanan dengesizlikler ve ithal edilen petrolün dalgalı fiyatı oluşturmuştur. AT’ye üye devletlerin petrol ihtiyaçlarını Avrupa dışından tedarik etmelerinden dolayı bu ve bunun gibi krizlerin önüne geçilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu gelişmelerden dolayı AT acil bir şekilde enerji politikasının oluşturulması gerektiğine kanaat getirmiştir.¹⁴⁰ Ekim 1972 yılında yapılan toplantı ve kriz sonrasında 17 Eylül 1974 tarihinde Bakanlar Konseyi (AB Konseyi) bir strateji oluşturmuştur. Bu stratejide alınan kararlar AT enerji politikasının ilk belgesi

¹³⁵ Protocol of Agreement on energy problems, reached between the Governments of the Member States of the European Communities at the 94th meeting of the Special Council of Ministers of the European Coal and Steel Community held on 21 April 1964 in Luxembourg.(OJ 69, 30.4.1964, p. 1099–1100)

¹³⁶ Secretariat-General of The Commission of The European Communities, “First Guidelines For A Community Energy Policy,” (Memorandum presented by the Commission to the Council on 18 December 1968), *Supplement to Bulletin* No. 12-1968.

¹³⁷ Andersen, age.

¹³⁸ Council Directive 68/414/EEC of 20 December 1968 imposing an obligation on Member States of the EEC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products (OJ L 308, 23.12.1968, p. 14–16)

¹³⁹ Canbolat, Uluslarüstü, s.196.

¹⁴⁰ Arzu Yörkan, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri,” *Bilge Strateji* 1, 1 (2009): 24-39, s. 26.; Andersen, age.; Ege, A. Yavuz, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Uyum,” *AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye*, Ed. Yavuz Ege ve diğerleri, (Ankara: UPAV Yayınları, 2004), s.16.

olmuştur.¹⁴¹ Yeni bir enerji politikası stratejisine ilişkin alınan bu kararlarda; “enerjinin iç tüketiminde kullanım oranının azaltılması, nükleer enerji üretiminin geliştirilmesi, enerji kaynaklarının teknolojik olarak geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi” amaçlanmıştır. Çevre sorunlarının göz ardı edilmemesi gerektiği vurgulanmış ve 1985 yılına kadar Topluluk için hedef rakamlar belirlenmiştir. Ulusal beklentiler ve hedeflenen rakamların gözden geçirilmesi, komisyon tarafından da rapor verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle Topluluk düzeyinde enerji kaynaklarındaki ilerlemeler, tüketim ve üretim oranlarındaki hedeflenen rakamlara ulaşabilme durumu tartışılacaktır.¹⁴²

Petrol krizi sonrası yapılan bir diğer değişim ise 18 Kasım 1974’te IEA’yı kuran anlaşmanın imzalanması olmuştur. Petrolün güvenliğini sağlamak için kurulmuştur. Arz kesintileriyle başa çıkmaya ve tasarruf politikalarıyla da üye devletleri koordine etmeye çalışmıştır. Ayrıca zamanla enerji alanını daha geniş çerçevede ele almıştır.¹⁴³ 9-10 Aralık 1974 yılında yapılan toplantı da en yakın zamanda ortak bir enerji politikasının oluşturulup hayata geçirilmesine yönelik karar, ABDK tarafından verilmiştir. 17 Aralık 1974 tarihinde ise AT’nin 1985 yılına kadar enerji politika hedeflerinin belirlendiği Avrupa Birliği Konsey Kararı (ABKK) yayımlanmıştır. Bu kararda belirlenen hedeflerin Topluluk üyelerince uyulmadığı takdirde ithal bağımlılığın daha fazla artacağı, bu durumun da üye devletlerin gelişimini tehlikeye sokacağına altı çizilmiştir. Topluluğa üye devletlerin tehlikeye girmemeleri için kılavuz ilkelere uyulması gerektiği konusunda anlaşılmıştır. “1985 yılına kadar ithal bağımlılık seviyesinin hedeflenen orana düşürmek,¹⁴⁴ bağımlılığın azaltılması için hedeflenen oranda katı yakıtların üretiminin 1985 yılına kadar arttırılması, petrol tüketimin azaltılması, hidroelektrik ve jeotermik enerji üretimine yönelik sahalar kurmak, geliştirmek ve geleneksel enerji kaynaklarının daha iyi kullanılması,...” gibi ilkeler bu Konsey Kararı’yla alınmıştır.¹⁴⁵ Bir sonraki 1975 ABKK’da ise önceki kılavuz ilkeler doğrultusunda hedeflenen oranları

¹⁴¹ Cüneyt Y. Kesbiç, Hamza Şimşek, "Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası," *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2001): 1-19, s.4.

¹⁴² Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community (OJ C 153, 9.7.1975, p. 1-2)

¹⁴³ “From oil security to steering the world toward secure and sustainable energy transitions,” History, IEA, son güncelleme 14.04.2023, <https://www.iea.org/about/history>(Erişim Tarihi 01.09.2023)

¹⁴⁴ %50/%40(mümkünse) hedeflenen indirme oranı

¹⁴⁵ Council Resolution of 17 December 1974 concerning Community energy policy objectives for 1985(OJ C 153, 9.7.1975, p. 2-4)

yakalayabilmek için yapılacak tedbirler ele alınmıştır.¹⁴⁶ Yine aynı yılın son ayında kısa vadeli enerji tasarruf hedefi belirlenmiştir.¹⁴⁷ Alınan bu kararlarda görüldüğü gibi ithal petrol bağımlılığının Topluluk üye devletlerine zarar vereceği öngörülmüş ve petrol tüketimine sınırlandırmalar getirilmesi konusunda Topluluğu tedbirler almaya itmiştir. 1979 yılında İran’da yaşanan karışıklar sebebiyle ortaya çıkan petrol krizi, petrol fiyatlarının yüzde yüz artışıyla tüketici olan Avrupa coğrafyasının da etkilenmesine neden olmuştur.¹⁴⁸ 1973 krizi sonrası ikinci bir krizin daha meydana gelmesi enerji sorununun hâlâ çözülemediğinin göstergesi olmuştur. Böylelikle AT, üyelerin enerji politikalarına uyum sağlaması fikrinin güçlendirilmesi gerektiğinin farkına varmıştır.¹⁴⁹ 1990 yılına kadar üye devletlerin uyması gereken hedefler 9 Haziran 1980 tarihinde Konsey Kararı ile belirlenmiştir. İthal bağımlılık oranını düşürmek, enerji tüketimini azaltmak, enerjide tasarrufa gidilmesi alınan kararlardan birkaçıdır. Bu Konsey Kararı ile hedeflenen sonuçlara ulaşmak ve fikir ayrılıklarının önüne geçilebilmesi için Topluluğa üye devletlerin enerji politikalarının yakınlaştırılması amaçlanmıştır.¹⁵⁰

Üye devletlerin enerji politikalarının uyumlaştırılması gerektiğini vurgulayan “16 Eylül 1986 Tarihli Konsey Kararı” da 1995 yılı hedeflerini oluşturmuştur. Alınan birkaç karar ise: Petrol arama ve üretimini hızlandırmak ve tüketimini sınırlandırmak, enerji verimliliği ve tasarrufu ön plana çıkarmak, fiyatlardaki dalgalanmaları azaltmak, tedarik kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve enerji türlerinin çeşitlendirilmesi, arz güvenliğinin sağlanması, rekabeti yükseltmek için iç pazarın düzenlenmesi, çevre ve enerji dengesinin sağlanması.¹⁵¹

¹⁴⁶ Council Resolution of 13 February 1975 concerning measures to be implemented to achieve the Community energy policy objectives adopted by the Council on 17 December 1974, Official Journal (C 153, 09/07/1975 P. 0006 – 0008)

¹⁴⁷ Council Resolution of 9 December 1975 setting a short- term target for energy saving 1976/77 Official Journal (C 289, 17/12/1975 P. 0001 – 0002)

¹⁴⁸ Robert J. Lieber, “Europe and America in the World Energy Crisis,” *International Affairs* 55, 4 (1979): 531–545, s. 531. Doi:10.2307/2617063.

¹⁴⁹ Yavuz, agm, s.19.

¹⁵⁰ Council resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States, Official Journal, (C 149, 18/06/1980 P. 0001)

¹⁵¹ Council Resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States, Official Journal, (C 241, 25/09/1986 P. 0001 – 0003)

1979-1980’li yıllarda yaşanan kriz sonrası, tüketici devletlerin şok alımlarıyla birlikte stoklar dolmuş ve fiyatlar düşüşe geçmiştir.¹⁵² 1980-1986’lı yıllarda stoklardaki doluluk sebebiyle alım da düşmüştür. Özellikle AT’de alımın düşmesiyle 2000’li yıllara kadar üretim ithalatı geçmiştir.

Tablo 7: AB’de Enerji Dengesinin 1960-2001 Arası Gelişimi (Mtep)*

	Üretim	Net İthalat	Brüt İç Tüketim
1960	360.3	206.2	551.4
1970	408.1	650.2	1015.0
1980	584.3	687.6	1218.1
1990	708.9	642.1	1318.6
1995	740.1	651.1	1364.2
2001	761.2	765.9	1486.2

*Milyon ton petrol eşdeğeri.

Kaynak: Ege, A. Yavuz, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”, AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye, Ed. Yavuz Ege ve diğerleri, Ankara: UPAV Yayınları, (2004), s.8.

Bu tabloya bakıldığında 1980 sonrası dönemde bağımlılığın azaldığı görülse bile yirminci yüzyılın son yıllarında ithalat oranının hızla arttığı görülmüştür. Avrupa jeopolitiğinin petrol ve gaz kaynaklarından yoksunluğu, Topluluğa yeni katılan devletlerin de enerjiyi üretememesinden dolayı, istatistik verilerde de görüldüğü üzere Topluluk gelecekte de bağımlılığını sürdürecektir. Enerjinin güvenli ve istikrarlı bir şekilde Avrupa coğrafyasına ulaşabilmesi için “Arz Güvenliği” odaklanılan ana noktalardan biri olmuştur. Bu yüzden kaynak çeşitlendirmesi, iş birliği, kaynağı verimli ve tasarruflu kullanma, stoklama gibi konular ön plana çıkarılarak oluşturulan hedeflere uyum sağlamaya çalışılmıştır. “Çevre” ise bir diğer odaklanılan noktadır. Çevreye daha az zarar veren kaynakların kullanılması konusunda düzenlemelere yer verildiği görülmüştür. Rekabetin büyümesi için serbestleşmeyi hedefleyen AT, “İç Piyasanın Yeniden Yapılandırılmasına” üçüncü nokta olarak odaklanmıştır.¹⁵³ Böylelikle enerji sektöründe liberal politikalar görülmeye başlamıştır. “Enerji İç Piyasası (Komisyon

¹⁵² Mamdouh G. Salameh, “Oil Crises, Historical Perspective,” *Encyclopedia of Energy* 4 (2004): 633-648, s. 641. Doi 10.1016/B0-12-176480-X/00027-9.

¹⁵³ Meliha Benli Altunışık, “Avrupa Birliği’nde Petrol ve Doğal Gaz Piyasalarına Yönelik Politikalar ve Türkiye Uygulamaları,” *AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye*, (Ed.) Yavuz Ege ve diğerleri, (Ankara: UPAV Yayınları, 2004), s. 144, 152-157.

Çalışma Dokümanı)” ile daha liberal ve entegre bir piyasanın olmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.¹⁵⁴

1987 yılında ise tadil antlaşma olan “Avrupa Tek Senedi” yürürlüğe girmiştir. İç sınırların olmadığı tek pazarın oluşturulmasının hedeflendiği bu antlaşma da Roma Antlaşması’nda olduğu gibi doğrudan enerji alanında düzenleme yapılmamıştır. Bu antlaşmayla dış politikada Topluluğun ortak tutum benimsemesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Bu ortak tutumun Topluluk üyelerince benimsenmesi durumunda AT’den tek bir ses çıkarak istikrarlı bir şekilde dış politikada ilerlenmesi hedeflenmiştir.¹⁵⁵

7 Şubat 1992 tarihinde AB’yi resmen hayata geçirecek “Maastricht Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşmada da enerji alanına özel bir bölüm açılmasa da Trans Avrupa Ağları adlı yedinci başlıkta “...enerji altyapıları alanlarında Trans-Avrupa ağlarının kurulması ve geliştirilmesi” konusuna değinilmiştir. Bununla birlikte Madde 2 ve 3’te Birlik yararına alınacak önlemler vurgulanmıştır. Doğrudan ortak enerji politikaları vurgulanmasa bile genel metne bakıldığında enerji alanının da dâhil olduğu çıkarılabilir.¹⁵⁶ Yine bu dönemlerde enerji krizleriyle birlikte enerjide dışa bağımlılığın sonuçlarını gören AB, Orta Doğu enerjisine bağımlılığının önüne geçebilmek adına dağılma aşamasında olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dikkatini çekmiştir. Zengin kaynaklara sahip olan SSCB’nin dağılma aşamasında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile iş birliğine geçilmenin Orta Doğu’ya bağımlılığı azaltabileceği düşüncesi; karşı tarafın ise AB’nin yatırımlarına, tüketici nüfusuna, gelişmiş yöntemlerine ve araçlarına ihtiyacı olmasından dolayı her iki örgütün birbirine yakınlaşıp iş birliği sağlamalarının önünü açmıştır. Bunlardan ilki Avrupa Enerji Şartı Deklarasyonu’dur.¹⁵⁷ 1994 yılında imzalanan Enerji Şartı Anlaşması’yla da AB’ye dahil üye devletler dışında birçok devlet enerji kaynakları üzerinden iş birliği imkânına ulaşmıştır. “Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye,

¹⁵⁴ Feyza Öztürk, “AB Enerji Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları,” 3. Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri- Enerji Güvenliği, 15-16 Nisan 2010, T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, (2010), s. 322.; Commission of the European Communities, The Internal Energy Market (Commission Working Document), 02.05.1988, COM-1988-0238-FIN, s.5.

¹⁵⁵ Single European Act OJL 169 (29 June 1987)

¹⁵⁶ Treaty on European Union OJ (C 191, 29.7.1992, p. 1–1129),; Merve Nur Arslan, *Enerji Birliğinin Teorik Çerçevesi Üye Devletlerin Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikasına Etkisi*, 1. Baskı, (Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2022) s. 49n.

¹⁵⁷ Altunyuva, age, s. 81.

Ukrayna, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan gibi devletler de imzacı devletler arasında yer almıştır.”¹⁵⁸ Rusya ise imzalamayı onaylamamıştır.¹⁵⁹ İmzalayan devletlere bakıldığında, anlaşmaya sadece enerjide dışa bağımlı devletler değil, enerji kaynakları bakımından zengin devletler de dahil olmuştur. Bu anlaşmayla devletlerin karşılıklı gereksinimleri doğrultusunda küresel iş birliği yolunun açıldığı görülmüştür. Karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı dünyada enerji alanında da karşılıklı yarar sağlanabileceği düşüncesi Enerji Şartı sürecinin başlamasına ön ayak olmuştur.¹⁶⁰ İmzacı devletler bu anlaşmayla; enerji güvenliğinin artırılması, kendi aralarındaki sorunlarının çözülmesi, çevre sorunlarının göz ardı edilmemesi, yatırımın teşvik edilmesi gibi birçok hedefi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır.¹⁶¹ Yaşanan krizlerin Avrupa coğrafyasını etkilediğini fark eden AB, bu gelişmeyle Orta Doğu’da yer alan devletlere karşı petrol duyarlılığının önüne geçmek için küresel iş birliğine önem vermeye başladığı, üye devletler dışında farklı devletlere de yöneldiği anlaşılmaktadır.

Doksanların ikinci çeyreğinde ise enerji konusunun gelecekte Birlik için nasıl olacağına ilişkin sorulara çözüm aranması gerektiğinden “Beyaz Kitap” yayımlanmıştır. “*Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası*” başlığı altında enerji politikası hakkında üç öncelikli hedef belirlenmiştir. Bu hedefler: “Uluslararası rekabet gücü, enerji arz güvenliği ve çevrenin korunması.”¹⁶² 1998 yılında ise bir Konsey Kararı daha kabul edilmiştir. Birlik üyeleri arasında iş birliğine vurgu yapılarak ortak analizlerin yapılmasına teşvik, enerji piyasalarının takip ve analiz edilmesi gibi kararlar alınmıştır.¹⁶³ 1997 yılında imzalanıp 1999 yılında yürürlüğe giren “*Amsterdam Anlaşması*’nda” ise enerji konusunda

¹⁵⁸ “European Energy Charter,” *ECOLEX*, <https://www.ecolex.org/p/about/> (Erişim Tarihi 15.09.2023)

¹⁵⁹ Irina Mironova, “Russia and the Energy Charter Treaty,” *International Energy Charter*, son güncelleme 19.04.2015, <https://www.energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/russia-and-the-energy-charter-treaty/> (Erişim Tarihi 15.09.2023)

¹⁶⁰ “The Energy Charter Process,” *International Energy Charter*, son güncelleme 05.08.2015, <https://www.energycharter.org/process/overview/> (Erişim Tarihi 15.09.2023)

¹⁶¹ “The Energy Charter Treaty,” *International Energy Charter*, son güncelleme 18.02.2019, <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/> (Erişim Tarihi 15.09.2023)

¹⁶² Resolution of the ECSC Consultative Committee on the White Paper 'An energy policy for the European Union' Official Journal C 232 , 10/08/1996 P. 0003 – 0005.

¹⁶³ 1999/22/EC: Council Decision of 14 December 1998 adopting a multiannual programme of studies, analyses, forecasts and other related work in the energy sector (1998-2002), Official Journal L 007, 13/01/1999 P. 0020 – 0022.

doğrudan bir karar alınmadığı fakat diğer bazı kararların (yetki ikamesi gibi) dolaylı olarak etkilendiği görülmüştür.¹⁶⁴

2.1.3.2. Yirmi Birinci Yüzyılda AB Enerji Politikaları

Enerjinin güvenliği, maliyeti gibi konuların önem kazanması dışında yirminci yüzyılın sonlarında çevrenin de korunması konusu AB metinlerinde yer almaya başlamıştır. Yirmi birinci yüzyıla girilmesiyle iklim dostu politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Birçok devletin ve AB'nin onayladığı Kyoto Protokol'ü ile AB'nin alacağı herhangi bir kararda çevreye zarar veren uygulamaların azaltılacağı öngörülebilir. Bu yüzyılın ilk yıllarında AB'nin enerji tüketimine bakıldığında yenilenebilir enerjinin çok az yer kapladığı fakat fosil yakıtların %80 oranında tüketildiği görülmüştür. Yenilenebilir enerjinin arz payının düşük olmasını maliyet, teknolojinin gelişimi gibi unsurlara bağlanabilir. Bu durum ise dışa bağımlılık oranını arttıracığından, AB'nin enerji güvenliğini riske atacağına göstergesi olmuştur. Bundan dolayı Komisyon 2000 yılında bir strateji geliştirerek “Yeşil Kitap'ı” yayımlamıştır. “*Enerji Arzının Güvenliğine Yönelik Bir Avrupa Stratejisi*” adıyla bu belge anılmıştır. Bu belgede 2020-2030 yıllarına gelindiğinde AB'nin bağımlılık oranının % 70 civarına ulaşacağını altı çizilmiştir. Bunun en temel sebebi ise enerji üretiminin azalmasıdır. Orta Doğu'dan ithal edilen petrolün oranı %45'lere ulaşmıştır. Rusya'dan ise %40 oranında enerji kaynakları ithal edilmiştir. Dışa bağımlılığın son derece yüksek olduğunu gösteren bu oranlar AB'yi üretici devletlere karşı savunmasız kılarak bu devletlerin karar ve eylemlerine yönelik doğrudan ve sert tepkiler verilememesine sebep olmuştur. Aynı zamanda Komisyon'a göre üye devletlerin ortak bir enerji politikasında buluşamaması da AB'nin hareket alanını daralttığı gibi pazarlık gücünün düşmesine sebep olmuştur. Bu yüzden Yeşil Kitap'ta da tek sesliliğin önemi vurgulanmıştır. İç pazarın tamamlanması, vergilendirmeye tüketici talebinin değiştirilmesi, stratejik stokların oluşturulması gibi stratejik kararlar alınmıştır.¹⁶⁵ Yeşil Kitap'ın ardından birçok ilave eylemler, direktifler, raporlar yayımlanmıştır. Özellikle Kyoto Protokolünün onaylanmasıyla birlikte çevre konusu öncelikli hedeflerden biri olmuştur. Beyaz Kitap'ta belirtildiği gibi uluslararası rekabet gücü ve enerji arz güvenliği diğer öncelikler olarak kabul edilmiştir.

¹⁶⁴ Dursun, age, s.59.

¹⁶⁵ Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply COM/2000/0769 final */

AB’de çevresel politikaların 1980 sonrası artmasıyla diğer enerji kaynaklarına kıyasla daha temiz olan doğal gaz tercih edilmeye başlanmıştır.¹⁶⁶ 2000’li yıllara bakıldığında da AB, Doğu Avrupa’ya doğru genişleyerek üye sayısını arttırmıştır. Üye sayının artması birtakım düzenlemeleri gerektirmiştir. Nice Antlaşması da bu konu üzerine aksaklıklar yaşanmaması için onaylanmıştır. 2003 yılının ilk aylarında yürürlüğe giren bu antlaşmada enerji konusuna doğrudan değinilmemiştir.¹⁶⁷ 2004 yılında AB’ye on devlet dâhil olmuştur.¹⁶⁸ Bu devletler de enerjide tüketici konumunda olduğundan AB’nin Rusya’ya bağımlılığının oranını giderek arttırmıştır.

2.2. Enerji Güvenliği Çerçevesinde AB-Rusya İlişkileri

Rusya petrol, doğal gaz gibi enerji kaynaklarının arzında dünyadaki sayılı ülkelerden biridir. Özellikle gaz ihracatında ilk sırada yer almaktadır.¹⁶⁹ AB’nin son yıllarda taahhütlerinde çevrenin korunması ön plana çıktığından doğal gaza yöneliminde artışlar yaşanmaya başlamıştır. Petrol piyasasının küreselliğinin aksine bölgesel bir piyasaya sahip gaz piyasasının Rusya tekelinde olması ve Avrupa coğrafyasında Rus alt yapısının oluşu bu ülke ile AB’nin enerji ticaretinde ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Özellikle devlet merkezli oluşu ve tarafların birbirlerine uzun vadeli taahhütler vermesi aktörlerin birbirine olan bağımlılıklarını derinleştirmiştir. Aralarındaki bu ticari bağlantı ise büyük oranda Ukrayna üzerinden sağlanmıştır. Ukrayna’nın enerjideki rolü de bu durumdan dolayı artmıştır. Rusya da Ukrayna’nın elde ettiği bu pozisyonundan dolayı zamanla sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bundan dolayı Ukrayna’nın transit statüsünü zayıflatacak eylemlerde bulunmuştur.¹⁷⁰ Böylelikle Rusya ve Ukrayna arasında günümüze kadar süregelen anlaşmazlıklar da başlamıştır. Yaşanan 2006, 2009 enerji krizleriyle birlikte AB’ye üye devletler enerji sevkiyatında kesintilerle karşılaşmıştır. 2022 yılında Ukrayna ve Rusya’nın savaşıyla birlikte yeni bir kriz yaşanmıştır. AB bu krizler sonrasında asimetrik bağımlılığı nedeniyle enerji politikalarını tekrardan düzenlemeye çalışmıştır. Bu bölümün alt başlıklarında da Ukrayna- Rusya arasındaki

¹⁶⁶ Cemal Kakışım, “Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası,” *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10, 2 (2019): 460-472, s.463.

¹⁶⁷ Köksoy, age, 48.

¹⁶⁸ “History of the European Union 2000-09,” *European Union*, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_en (Erişim Tarihi 17.10.2023)

¹⁶⁹ “Russia,” *IEA*, son güncelleme 24.03.2022, <https://www.iea.org/countries/russia> (Erişim Tarihi 10.10.2023)

¹⁷⁰ Mariusz Ruszel, “The significance of the Baltic Sea Region for natural gas supplies to the V4 countries,” *Energy Policy* 146 (2020): 1-9, s.1,2. DOI:10.1016/j.enpol.2020.111786.; Mehmet Özcan, vd., *Bundan Sonrası ? Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri*, (Ankara: USAK Yayınları, 2009), s.215.

yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmalara değinilmiş ve AB'nin politikalarına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

2.2.1. Ukrayna-Rusya Çatışmalarının Enerji Güvenliğine Etkisi

Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında AB, iki enerji kriziyle karşılaşmıştır. 2006, 2009 yıllarında gerçekleşen bu krizler, Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan gaz ticaretinden dolayı meydana gelmiştir. Turuncu Devrimi sonrası başa gelen Batı yanlısı “*Victor Yushchenko*” Rusya tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu tarihten sonra yumuşak politikalar yerini sopa politikasına bırakmıştır. 2006 yılında Rusya Ukrayna güzergâhından giden gazı; fiyatlandırma konusundaki anlaşmazlıklar, ödemelerin yapılmaması ve Avrupa'ya giden payı kendi bünyesine geçirdiği suçlamalarıyla kesmiştir. Avrupa'ya ulaşması gereken gazın az bir oranla gitmesi, her iki devlet arasında yaşanan bu krizin Avrupa coğrafyasını da etkilemesine yol açmıştır.¹⁷¹ Yaşanan bu gelişmeler çözülmeye çalışılsa bile sorun tamamen giderilmediğinden bir sonraki 2009 krizi de ardından gelmiştir.

Ukrayna'nın ödemediği borçlar, fiyat konusunda ki anlaşmazlıklar (hem gaz geçiş fiyatı hem de gaz fiyatında) devam etmiş ve 2009'un ilk günü Rusya'nın gazı kesmesiyle sonuçlanmıştır. Kış mevsiminde yapılan gaz kesintisinden AB de etkilenmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı ise bu sorunun çözülmesi gerektiği konusunda her iki devleti uarmıştır. Buna rağmen 7 Ocak tarihinde Gazprom sistemi kapatarak gaz akışını durdurmuştur. AB'nin girişimiyle birlikte her iki devlet 19 Ocak'ta anlaşmış ve bir gün sonra gaz akışı tekrardan devam etmiştir.¹⁷² Yaşanan bu gelişmeler sonrası arz güvenliğinin yanında geçiş güvenliğinin de son derece önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ukrayna'nın tekeline bozmak için Rusya, farklı güzergâhlarda boru hatlarının olması gerektiğini anlamıştır. Ayrıca AB'de arz çeşitliliğinin yanında güzergâh çeşitliliğinin önemini anladığından Rusya'nın bu yöndeki projelerine*¹⁷³ destek vermiştir.¹⁷⁴

¹⁷¹ “TIMELINE: Gas crises between Russia and Ukraine,” *REUTERS*, son güncelleme 11.01.2009, <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb-idUSTRE50A1A720090111> (Erişim Tarihi 10.10.2023); Telli, age, s. 126, 127.

¹⁷² Subren De Jong, Jan Wouters, Steven Sterkx, “The 2009 Russian-Ukrainian Gas Dispute: Lessons for European Energy Crisis Management after Lisbon,” *European Foreign Affairs Review* (2010): 511-538, s. 521, 523.

¹⁷³ *Kuzey Akım 1 projesi örnek olarak verilebilir.

¹⁷⁴ Telli, age, s. 132, 133.

Yaşanan bu gerilimler azalmaya başlasa da 2013 yılına gelindiğinde AB ve Ukrayna'nın ortaklık anlaşmasını görüşmesiyle tekrar alevlenmeye başlamıştır. Bu anlaşmayı Rus yanlısı başkanın imzalamaması sonucunda kamuoyu ayaklanmışır. Başkan ise Rusya'ya kaçmıştır. Rus yanlısı olmayan geçici hükümetin başa gelmesiyle de Rusya, Kırım'ı ilhak etmiştir.¹⁷⁵ Rusya'nın meşru olmayan bu eylemi sonrası AB birtakım yaptırımlar uygulasa bile gaz ticaretini bu yaptırımların dışında tutmuştur.¹⁷⁶ Böylelikle AB asimetrik bağımlılığının eylemlerini ve kararlarını nasıl etkilediğini bir kez daha görmüştür. Kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız hareket edebilmek için bağımlılığını azaltacak girişimlerde bulunmaya çalışmıştır.

Şubat 2022 tarihine gelindiğinde Ukrayna'nın Batı'ya eğilimi sebebiyle (özellikle NATO'ya üyeliğinin gündeme gelmesi) Ukrayna'ya Rusya'nın deyimiyle “*özel askeri operasyon*” başlatılmışır.¹⁷⁷ 24 Şubat gününde başlatılan bu saldırı uluslararası hukuk tarafından gayri meşru kabul edilmiştir. BM Antlaşması'nın ikinci maddesinde “*devletlerin toprak bütünlüğüne karşı güç kullanılmasından ya da tehdit edilmesinden kaçınılması*” gerektiği belirtilmiştir.¹⁷⁸ Rusya, Ukrayna'ya saldırarak ve bu devlete bağlı bölgelerin bağımsızlıklarını tanıyarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini ihlâl etmiştir.¹⁷⁹ Uluslararası antlaşmalara göre bu durum meşru bir eylem olmadığından Rus hükümeti, uluslararası kamuoyundan büyük bir tepki toplamıştır. Bu saldırıyla birlikte gıda ve enerji maliyetleri artış göstermiştir. Avrupa coğrafyası da bu savaş sonucunda yaşanan gelişmelerden en çok etkilenenler arasında olmuştur.

Bu saldırıya en büyük tepkilerden birini de AB vermiştir. AB'ye üye devletlerle sınırdış olan Ukrayna'nın işgali, AB için büyük bir tehdit oluşturmıştır. AB'ye göre bu saldırı sadece Ukrayna'ya değil Avrupa coğrafyasındaki istikrarın bozulması için yapılmıştır. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula Von Der Leyen açıklamalarında Rus ekonomisini

¹⁷⁵ Vügar İmanbeyli, “Ülke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi,” *SETA Perspektif* 36 (2014): 1-8, s.4.

¹⁷⁶ Telli, age, 143.

¹⁷⁷ Nathan Hodge, Tim Lister vd..” Russia launches military attack on Ukraine with reports of explosions and troops crossing border,” *CNN*, 24.02.2022, <https://edition.cnn.com/2022/02/23/europe/russia-ukraine-putin-military-operation-donbas-intl-hnk/index.html> (Erişim Tarihi 17.10.2023)

¹⁷⁸ United Nations Charter, Chapter I: Purposes and Principles, *United Nations*, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>

¹⁷⁹ Yücel Acer, “Rusya'nın Ukrayna'ya Saldırısı ve Uluslararası Hukuk,” *SETA Perspektif* 330 (2022): 1-4, s. 4.; Bakınız: “Ukraine: UN General Assembly demands Russia reverse course on ‘attempted illegal annexation’”, *UN News-Global perspective Human stories*, 12.10.2022, <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129492> (Erişim Tarihi 10.02.2024)

hedef almış ve zayıflatılacağı konusunda demeç vermiştir.¹⁸⁰ İşgal sonrası AB tarafından Rusya'ya karşı birtakım yaptırımlar alınmaya başlanmıştır. Rusya ise bu yaptırımlar karşısında enerji kartını kullanmıştır. Özellikle doğal gaz ticaretinde kendi para birimlerinin^{181*} kullanılma zorunluluğu Polonya, Bulgaristan, Macaristan gibi birçok üye devleti etkilemiştir. Bu zorunluluğu Macaristan kabul etmiştir. Polonya ve Bulgaristan ise kabul etmemiştir. Her iki devletin onaylamamasının ardından Rusya, bu devletlere gaz akışını askıya almıştır.¹⁸² 31 Ağustos tarihinde ise Almanya'ya “Kuzey Akım 1”den yapılan gaz akışı tamamen durdurulmuştur. Durdurmanın gerekçesini ise Rusya, bakım çalışması olarak dünyaya duyurmuştur.¹⁸³ “Kuzey Akım 2 projesi” ise Rusya'nın meşru olmayan işgaliyle birlikte Almanya tarafından sonlandırılmıştır.¹⁸⁴ Tüm bunlar AB'yi zor durumda bırakmıştır. En çok etkilenenler ise bağımlılıkları yüksek ve çeşitliliği az olan üye devletler olmuştur.

2.2.2. Rusya-Ukrayna Çatışmaları Sonrası AB Enerji Politikaları

2005 yılının sonları, 2006 yılının ilk günlerinde yaşanan Rusya-Ukrayna arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle AB'nin kısa süreli gazı kesilmiştir. Arz kesintisiyle yüzleşmek durumunda kalan AB enerjide yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde yaşanan ve yaşanabilecek enerji krizlerine karşı önlemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Arz kesintisinin yanında Birliğe eklenen yeni üyeler de (2004'te 10, 2007'de 2, 2013'te 1 toplam üye sayısı 27 olmuştur.) enerji talebini arttırarak dışa bağımlılık oranını yükseltmiştir. Ayrıca bağımlılık oranının dışında enerji fiyatlarında da artış olmuştur. Uluslararası sistemde AB'yi sınırlayan bu sorunlar nedeniyle AB gündeminin ilk

¹⁸⁰ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “President von der Leyen and HR/VP Borrell condemn the barbaric attack by Russia against Ukraine,” *European Commission*, 24.02.2022, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/president-von-der-leyen-and-hrvp-borrell-condemn-barbaric-attack-russia-against-ukraine-2022-02-24_en (Erişim Tarihi 17.10.2023)

¹⁸¹ *Rus rublesi

¹⁸² “Poland, Bulgaria say Russia cutting gas supply over refusal to pay in rubles,” *CBC*, 27.04.2022, <https://www.cbc.ca/news/world/natural-gas-poland-bulgaria-russia-rubles-1.6431703> (Erişim Tarihi 17.10.2023)

¹⁸³ Joshua Askew, “Ukraine war: A month-by-month timeline of the conflict so far,” *euronews*, 01.08.2023, <https://www.euronews.com/2023/01/30/ukraine-war-a-month-by-month-timeline-of-the-conflict-in-2022> (Erişim Tarihi 17.10.2023)

¹⁸⁴ Holly Ellyat, “Nord Stream 2 cost \$11 billion to build. Now, the Russia-Europe gas pipeline is unused and abandoned,” *CNBC*, 31.03.2022, <https://www.cnbc.com/2022/03/31/the-nord-stream-2-pipeline-lies-abandoned-after-russia-invaded-ukraine.html> (Erişim Tarihi 17.10.2023)

sıralarında enerji konusu yer almaya başlamıştır.¹⁸⁵ Bunun için 8 Mart'ta Avrupa Komisyonu “Yeşil Kitap” yayımlamıştır. Burada AB'nin yeni bir enerji stratejisine ihtiyacı olduğunun altı çizilmiştir. Bu stratejiye destek olmak için üç ilkeye odaklanılmıştır. Bunlar; “arz güvenliği, rekabetçilik, sürdürülebilirlik.” Enerji ticaretinde yaşanacak sorunlara karşı bu hedeflere erişebilmek için birtakım görüşlere ve seçeneklere yer verilmiştir. İlk hedef doğrultusunda verilen öneriler ise talebin azaltılması, yerel ve yenilenebilir kaynakların kullanımına yoğunlaşılması, tedarikte, arzda, kaynaklarda çeşitlilik, yatırımlara teşvik için uygun ortamın oluşturulması, ani durumlara karşı hazır olabilmek. Sürdürülebilirlik ilkesinden kasıt ise tekelleşme karşısında rekabetçi ortamlar geliştirmek (enerji kaynakları, rotalar, arz kaynak ülkelerinde), talebi en alt seviyede tutmak, iklim sorunlarının önüne geçmek ve temiz bir hava için uluslararası alanda öncü olmak. Rekabetçilik ilkesinde ise enerji alanında gerçekleşen teknolojik gelişmeleri takip ederek AB'nin bu konuda üst sıralarda yer almasını sağlamak, yaşanan ani fiyat artışlarına karşı üye devletleri koruyarak en uygun maliyetle kaynakları sağlamak, çevreye duyarlı, verimliliğin olduğu projelere destek vermek. AB'nin yaşadığı enerji güvensizliğinin önüne geçebilmek için ise altı tane hususa değinilmiştir. “Rekabet gücü ve iç enerji piyasası, dış politika, enerji karışımının çeşitlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma, yenilik ve teknoloji.”¹⁸⁶ Bağlayıcı niteliği bulunmayan bu gelişme ile tüm tarafların geliştirdiği fikirler doğrultusunda mevcut problemlerin ana hatları çizilmiş odaklanılması ve yapılması gereken unsurlar ortaya çıkartılmıştır. Özellikle yayımlanan Yeşil Kitap'ın yansımaları Lizbon Anlaşması üzerinden görülebilir.

2007 yılının sonlarına yaklaşırken AB, tüzel kişilik kazanacağı “Lizbon Antlaşması'nı” imzalamıştır. 13 Aralık günü imzalanan bu antlaşma, enerji alanını ön plana çıkarmıştır. Enerji alanına ilk defa özel bir başlık açılarak “Başlık XXI” kısmında ele alınmıştır. Bu başlıkla birlikte AB enerji politikasında amaçlananlar ise “enerji piyasasının işleyişini sağlamak, Birlik içinde enerji arzının güvenliğinin sağlanması, enerji verimliliğini ve tasarrufunu teşvik etmek ve yeni ve yenilenebilir enerji türlerinin geliştirilmesini teşvik

¹⁸⁵ Tomas Maltby, “European Union energy policy integration: A case of European Commission policy entrepreneurship and increasing supranationalism,” *Energy Policy* 55 (2013): 435-444, s. 436,437. DOI: 10.1016/j.enpol.2012.12.031.

¹⁸⁶ Green Paper, “A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy,” (2006), https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf(Erişim Tarihi 20.10.2023)

etmek, enerji ağlarının birbirine bağlanmasını teşvik etmek.” Tüm bu unsurların üye devletlerin dayanışmasıyla sağlanacağını altı çizilmiş ve AB’ye resmi bir yetki tanımlanmıştır. Tüm bu amaçlar Birlik yetkisine bırakılmıştır. Kendi kaynaklarından yararlanma koşulları, kaynak tercihi, arzın yapısı konuları ise üye devletlerin kendi iradesine bırakılmıştır.¹⁸⁷ Üye devletlerin egemenlikleri doğrultusunda enerji alanında aldıkları kararların şekillenebileceği bu antlaşmayla açıkça gösterilmiştir. Bu durumda Kuzey Akım projesine bakıldığında geçiş ülkeleri olarak sadece Ukrayna’nın değil, AB devletlerinin çoğunun projede yer almadığı görülmüştür. Bu projede iş birliği içinde olan taraflar Rusya ve Almanya’dır. Almanya’nın burada kendi çıkarlarını daha üst seviyede tuttuğu söylenebilir.¹⁸⁸

Üye devletlerin arzularının, gereksinimlerinin farklı oluşunun yanında enerji alanının ulusal hükümetlerin eline bırakılması da ortak enerji politikalarının ortaya çıkmasını zorlaştırmış ve devletlerin dayanışma sağlamasının önüne geçmiştir. Bu durum üye devletlerin enerji ithalatında farklı oranlarda bağımlı olmasına sebep olmuş ve Birlik içinde sağlanamayan dayanışma ruhu nedeniyle özellikle Doğu Avrupa devletlerine enerji alımında alternatif seçenekler oluşamamıştır. Birtakım yetkilerin Birliğin eline bırakılması ve üye devletlerin birbirlerini dayanışma ruhuyla desteklemesi gerektiği vurgusu, ortak enerji politikalarının kabulünde önemli bir adımı oluşturmuştur. Enerji alanına katmış olduğu bu yenilikler sebebiyle gelecekteki enerji politikalarının alınmasında Lizbon Anlaşması oldukça önemli bir konumdadır.

Enerji krizlerinin yanında 21.yüzyılda dünyayı iklim krizleri de tehdit etmeye devam etmektedir. Özellikle fosil yakıtların kullanımı, talebin artması çevre sorunlarının artmasına neden olmaktadır. Bu durum iklimi etkilediği gibi doğayı, canlı yaşamını da derinden etkilemektedir. AB olumsuz etkileri olan bu durumun farkına vardığından son yıllarda çevre sorunlarının azaltılması üzerine politikalar izlemiş, yeni yüzyılda da bu politikaları arttırmıştır. Bu doğrultuda 12 Aralık 2008’de “*AB İklim ve Enerji Paketi*”

¹⁸⁷ Lisbon Treaty, “Consolidated Version of The Treaty on The Functioning of The European Union,” *Official Journal of The European Union*, 26.10.2012, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (Erişim Tarihi 21.10.2023)

¹⁸⁸ Rafael Leal-Arcas, vd, *Energy Security, Trade and the EU Regional and International Perspectives*, (Edward Elgar Publishing, 2016), s.18.

kabul edilmiş ve 2020 yılına kadar hedefler belirlenmiştir. Enerji tüketimi ve sera gazı emisyonlarını azaltmak üzerine hedefler belirtilmiştir.¹⁸⁹

2006 yılında AB, yaşamış olduğu enerji krizinin üzerinden üç sene geçmesine rağmen 2009 yılında bir krizle daha karşılaşarak gaz kesintisini tekrardan yaşamıştır. Rusya-Ukrayna arasında yaşanan sorunun çözülmemesi ve gaz akışının AB'ye %80 oranında Ukrayna üzerinden yapılması bu olayın ana nedenini oluşturmuştur.¹⁹⁰ Kesintinin bir kez daha yaşanması gelecekte yine yaşanabileceğini göstermiştir. Ayrıca tekelleşmenin geçiş ve arz güvenliğinde AB'yi nasıl sonuçlarla karşılaştıracığı ortaya çıkmıştır. Bu krizden sonra 2010 yılında AB bir strateji geliştirmiştir. Bu strateji "*Enerji 2020: Rekabetçi, Sürdürülebilir ve Güvenli Enerji Stratejisi*" adıyla yayımlanmıştır. Çeşitlendirilmiş, yeni kaynaklar ve rotaların olması, güçlü teknolojinin varlığı, enerjinin verimli kullanılması gibi noktalara değinilen bu belge de Avrupa coğrafyasında ilk yapılması gereken beş unsura değinilmiştir. Bunlardan ilki; enerji verimliliğine ulaşabilmektir. Burada enerji tüketiminin azaltılması ve verimliliğin yükseltilmesi, israfların azaltılması, yatırımların yapılması hedeflenmiştir. Aynı ulusal enerji piyasasından oluşan piyasanın, tüm üye devletlerin bütünlüştüğü bir enerji piyasasına evrilmesi bir diğer unsurdur. Bu entegrasyona öncü olmak adına Komisyon birçok enerji alt yapı projeleri oluşturmuştur. Üçüncü unsur ise vatandaşlara ve endüstrilere ulaşan güvenli ve uygun maliyetli enerjidir. Teknolojiyi geliştirmek bir diğer unsurdur. Teknolojinin gelişmesiyle maliyetli olan projeler daha uyguna getirilebilir. Planlamalar, yatırımlar artabilir. Ulaştırma, elektrik gibi sektörlerde gelişmeler katedilebilir ve öngörülen hedeflere kısa sürede ulaşılmasını sağlayabilir. Sonuncu unsur ise AB enerji piyasasının uluslararası etkisinin güçlendirilmesidir. Enerjinin tüm sürecinde Birlik, diğer aktörlerle iş birliği içinde bulunması ve antlaşmalar yaparak çeşitli projelerin geliştirilmesi hedeflenenlerin arasındadır.¹⁹¹

¹⁸⁹ "EU Energy Package with Renewable Energy Directive-Energy Policy for Europe (EPE) 2007-2008," *INFORSE-EUROPE*, Haziran 2012, https://www.inforse.org/europe/EU_policy_07-08-06.htm#:~:text=March%208%2D9%2C%202007%2C,biofuel%20in%20transport%20fuels%20in(Erişim Tarihi 21.10.2023)

¹⁹⁰ Commission of The European Communities, "The January 2009 Gas Supply Disruption to The EU: An Assessment," 16.7.2009, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009SC0977&from=EN>(Erişim Tarihi 23.10.2023)

¹⁹¹ Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions, "*Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy*," /* COM/2010/0639 final */; G. Cotella, vd., "European

2010 yılında yayımlanan bu stratejinin beşinci unsurunun etkisini, 2013 yılında AB'nin Ukrayna ile ortaklık antlaşması gerçekleştirmeye çalışmasıyla görülmüştür. Bu antlaşma Ukrayna'nın Rus yanlısı hükümeti nedeniyle kabul edilmemiştir. Bunun ardından çıkan ayaklanmalar ve geçici hükümetin gelmesiyle birlikte Rusya, Kırım'ı işgal etmiştir. 1945 yılından beri barış içerisinde olan Avrupa coğrafyası Bosna Savaşı sonrası bir kez daha bir işgalle karşılaşmıştır. Üstelik bu işgal AB'nin enerji güvenliğini ciddi boyutta tehdit etmiş ve savunmasız kılmıştır. Savunmasızlığın ana sebebi ise tedarik ve arz ülkeleri olan bu iki devlete aşırı bağımlılığın kaynaklanmasıdır. Dönemin Polonya Başbakanı Donald Tusk¹⁹² aşırı bağımlılık konusunun altını çizerek enerji birliğinin kurulması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁹³ 2015 yılında ise “*Avrupa Enerji Birliği Stratejisi*” yayımlanmıştır. Bu stratejiyle, enerji politikalarının üyeler arasındaki uyumunu ve bütünleşmiş bir enerji sistemini sağlamak amaçlanmıştır. Aynı zamanda beş boyuta odaklanılmıştır. “*Enerji güvenliği, dayanışma ve güven; entegre bir Avrupa enerji piyasası; enerji verimliliği; ekonominin karbondan arındırılması; araştırma, yenilik ve rekabetçilik için Enerji Birliği.*” Enerji Birliği'nde üye devletler arasında uyuma önem verildiği gibi çevre sorunlarının önüne geçmek için daha güvenli ve temiz enerji kaynaklarının artırılması da en çok öncelik verilen konulardır.¹⁹⁴ Üye devletlerin ayrı ayrı odaklandıkları noktalara bakıldığında ise tercih eğilimlerinin farklı olduğu gözlemlenmiştir. Batı Avrupa kısmında yer alan üye devletlerde iklim konusu önceliklidir. Doğu Avrupa'daki üye devletlerin ise öncelikli konusu enerji arz güvenliğidir.¹⁹⁵ Birlik içerisinde önceliklerin farklı olması Rus gazına bağımlılık

Union Energy Policy Evolutionary Patterns,” *Low-Carbon Energy Security from a European Perspective*, (2016): 13–42, s.24, 25. DOI:10.1016/b978-0-12-802970-1.00002-4.

¹⁹² Nisan 2014'te vurguladığı bu fikrin ardından Aralık 2014-Kasım 2019 tarihleri arasında iki dönem DHBK Başkanı olarak görev yapmıştır. 13 Aralık 2023 yılında ise yeniden Polonya Başbakanı olarak seçilmiştir. Daha Fazla bilgi için; “Donald Tusk, 2014-2019,” *European Council-Council of the European Union*, 30.01.2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/former-euco-presidents/donald-tusk/#:~:text=Donald%20Tusk%20was%20the%20President,of%20Poland%20for%207%20years.> (Erişim Tarihi 05.02.2024)

¹⁹³ “Poland calls for EU action to end Russia's energy stranglehold,” *EUCRATIV*, 22.04.2014, <https://www.euractiv.com/section/energy/news/poland-calls-for-eu-action-to-end-russia-s-energy-stranglehold/> (Erişim Tarihi 25.10.2023)

¹⁹⁴ Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social committee, The Committee of The Regions and The European Investment Bank- “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy,” /* COM/2015/080 final */

¹⁹⁵ Max Munchmeyer, “Crisis as a Challenge for the EU's Treaty Framework for Energy Security

oranlarının farklı olmasının yanında coğrafi konum olarak Doğu Avrupa’da yer alan üye devletlerin Rusya’ya yakınlığıyla da açıklanabilir. Bu farklılıktan dolayı da Birlik dış politikada tek ses olarak ilerleyememiştir. Batı Avrupa’dakiler Rusya’ya karşı daha sert tepkiler verirken; Doğu Avrupa’dakiler Rus enerjisine duyarlılıklarının yüksek olması nedeniyle sessiz kalmış ya da daha ılımlı söylemlerde bulunmuştur. Bu durum ortak hareket edilmesini zorlaştıran en önemli etkeni oluşturmuştur.

Enerji şoklarına karşı son derece savunmasız olan AB, Birliğin kısa ve uzun sürede nasıl hareket etmesine ilişkin 28 Mayıs 2014 yılında bir belge yayımlanmıştır. “*Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi*” olarak anılan bu belge de kısa sürede entegre bir piyasanın oluşturulması amaçlanmıştır. Uzun sürede de tekelleşmenin önüne geçebilmek için enerjiyi üreten ve geçiş güzergâhında bulunan devletlerin çeşitlendirilmesi amaçlanmıştır.¹⁹⁶ AB çeşitlendirmeyi başarabilirse enerji pazarlığında gücü eline alabilir. Örneğin; Orta ve Doğu Avrupa’nın tedarik çeşitliliğinin olmaması, Rusya’nın buradaki devletlere yüksek fiyattan enerji satmasına neden olmuştur. Bu durum rekabet eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Oysaki bu devletler, çeşitli tedarik ülkelerine sahip olsaydı daha ucuza enerjiye erişebilirdi. Buradaki rekabet eksikliği Rusya’nın elini güçlendirmiş ve Rus kaynaklarının değerinin üstünde alıcı bulmasına neden olmuştur.¹⁹⁷

2016 yılında yenilenebilir enerjiye yönelimde artış görülse bile ilerleme raporlarında belirlenen hedeflere, 2020 yılına kadar erişilemeyeceği öngörülmüştür. Ayrıca yaşanan arz kesintilerine rağmen Rusya’ya bağımlılık devam etmiştir. Almanya ve Rusya, Kuzey Akım 2 projesine 2018 yılında başlamıştır. Daha ucuz ve daha güvenilir enerji akışı için ise Ukrayna ve Polonya sürecin dışında tutulmuştur. Bu durum diğer AB üye devletlerinin aleyhine Rusya’nın ise lehine olduğundan bu proje gerçekleştirilirken büyük tepki almıştır. Buna rağmen Almanya’nın fosil yakıt gereksinimi olduğundan tepkilere rağmen o yıllarda projeyi durdurmamıştır. Almanya’nın çıkarları doğrultusunda fosil yakıt alımına Rus kaynaklarından yararlanarak devam etmesi de

This is the first instalment of the Topic of the Month: Building Energy Security in Times of Uncertainty,” *EUI*, 05.05.2023, <https://fsr.eui.eu/crisis-as-a-challenge-for-the-eus-treaty-framework-for-energy-security/> (Erişim Tarihi 26.10.2023)

¹⁹⁶ Communication From The Commission to The European Parliament and The Council, “European Energy Security Strategy,”/* COM/2014/0330 final */

¹⁹⁷ Anna Mikulska, “Russian Natural Gas Divides Europe. But Why?,” *Fossil Fuels*, *Kleinman Center for Energy Policy*, 17.11.2017, <https://kleinmanenergy.upenn.edu/news-insights/russian-natural-gas-divides-europe-but-why/> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

yenilenebilir enerjinin yeterli olmadığının göstergelerinden biri olmuştur. Buna rağmen AB yenilenebilir enerjiye ve enerji verimliliğini arttırabilmeye odaklanmıştır. 2018 yılında bu konular üzerinden Direktif yayımlanmasından da bu durum anlaşılabilir.¹⁹⁸

“Yeşil enerji” her geçen gün Birlik gündeminde arttığından, alınacak politikalar ve hedeflerin iklim değişikliği doğrultusunda oluşturulacağı belirtilmiştir. Bu doğrultuda yeşil enerjiyi benimsemek için Avrupa’yı “iklim-nötr kıta” yapma hedeflenmiştir. 2050 yılına kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen bu strateji, 11 Aralık 2019 tarihinde “Avrupa Yeşil Mutabakatı” (AYM) adıyla sunulmuştur.¹⁹⁹ Mutabakat ile belirlenen unsurlar arasında enerjide tedarik ve verimlilik konusu da yer almıştır. “*Temiz, Uygun Fiyatlı ve Güvenli Enerji Tedariği*”: Endüstriyel alanda kullanılan enerji kaynaklarının sera gaz emisyon oranını yükseltmesinden dolayı temiz enerjiye geçilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Bu yüzden gazın karbondan ayrılması gerekmektedir. Ayrıca enerji kaynakları tüketiciye makul fiyatla sunulmalı ve güvenle ulaşması sağlanmalıdır. Geliştirilmesi gereken alt yapılar da iklim-nötr amacına uygun olmalıdır. “*Enerjiyi ve Kaynağını Verimli Yollarla İnşa Etmek ve Yenilemek*”: Enerjide verimli olabilmek ve tasarruf sağlayabilmek için “yenilenmenin” gerekliliği üzerinde durulmuştur. Burada hem kamu binalarının hem de özel binaların yenilenmesi kastedilmiştir. Böylelikle enerji tüketimi azalabilir ve tasarruf edilebilir.²⁰⁰ İklim değişikliği, çevre sorunlarının önüne geçmek için planlanan Mutabakat, birtakım eylem planları da geliştirmiş ve geliştirmeye de devam etmiştir.

2019 yılında AB’nin önceliğinin AYM olduğunu Avrupa Komisyonu ilan etmiştir. AB, AYM’yi uygulamaya hazırlandığı zaman Koronavirüs de Avrupa’ya yayılmaya başlamıştır. Tüm devletlerde olduğu gibi AB’nin de ekonomisi oldukça etkilenmiştir. Yaklaşık GSYİH’de %6 oranında düşüş (2020 yılında) gözlemlenmiştir. Virüsün olumsuz etkisinin önüne geçebilmek için “*Kurtarma ve Dayanıklılık Planları (Recovery and Resilience Plans)*” geliştirilmiştir. Planın AB’nin önceliği olan yeşil enerji hedefiyle tutarlı olması gerektiği üzerinde durulan noktalardan biri olmuştur. Bu planla

¹⁹⁸ Patricia Márquez-Sobrino, vd., “Twenty years of energy policy in Europe: achievement of targets and lessons for the future,” *Clean Technologies and Environmental Policy* 25 (2023): 2511–2527, s. 2515, 2516.

¹⁹⁹ “Avrupa Yeşil Mutabakatı,” *Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı*, <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/avrupa-yesil-mutabakatı>(Erişim Tarihi 29.10.2023)

²⁰⁰ European Commission, “The European Green Deal,” 11.12.2019, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>(Erişim Tarihi 29.10.2023)

birlikte yeşile ve dijitale dönüşümün hızlandırılması, krizlere karşı dayanıklılığın artırılması, üyeler arası uyumu artırarak Birliğin güçlendirilmesi amaçlanmış ve planın uygulanabilmesi için Komisyon, üyelere destek vermiştir. AB'nin almış olduğu veya alacağı kararların yeşile dönüşümünü destekleyen politikalarla tutarlı olması gerekliliği AB'nin çevre, iklim sorunlarına duyarlılığının devam ettiğinin göstergesi olmuştur.²⁰¹

Pandemiyle birlikte AB'nin birçok sektörü ve vatandaşları olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Enerji sektörüne etkisine bakıldığında; enerji talebinde ve arzında düşüşler görülmüştür. Bu düşüşe paralel olarak hava kirliliği de azalmıştır. 2020'nin ilk aylarında kömüre talep %20 azalmıştır. Petrolün türevlerinden gaz yağı talebi %80 oranında, motor benzini ise %50 oranında düşmüştür. Doğal gazda ise %16 oranında düşüş görülmüştür.²⁰² Talepteki düşüş fiyatlara da yansımıştır. Petrol varil başına 23\$ olmuştur.²⁰³ Yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı ise artmış ve bu zamana kadarki en üst seviyeye gelmiştir.²⁰⁴ Bu gelişmeler sonrası kısıtlamaların yavaş yavaş kalkmasıyla fosil kaynak kullanım oranı da eskisi gibi artmaya başlamıştır.

Koronavirüs kısıtlamalarının kalkmasıyla normale dönen hayat, 22 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın meşru olmayan Ukrayna'ya yönelik tutumu nedeniyle AB siyasi ve ekonomik açıdan son derece etkilenmiştir. AB'nin enerjide bağımlı oluşunu, Rusya'nın kendi lehine kullanması etkilenme boyutunun derecesini bir o kadar arttırmıştır. Bir kez daha fiyatların arttırılması, çeşitli nedenlerle arz kesintilerinin yaşanması, pandemiden dolayı stokların azalması AB'yi büyük bir enerji kriziyle karşılaştırmıştır.

Rusya her ne kadar arz kesintisiyle birlikte AB'nin Ukrayna'ya desteğinin azalacağını düşünmüş olsa bile AB kısıtlamalarından vazgeçmeyerek Rus enerjisinden uzaklaşmaya başlamıştır. Bundan dolayı AB, Rusya'nın birçok sektörünün dâhil olduğu tedbir

²⁰¹ Danijel Crnčec, vd., "The COVID-19 pandemic and the EU: From a sustainable energy transition to a green transition?," *Energy Policy* 175 (2023): 1-11, s. 2, 6.; "Recovery and Resilience Plans" *European Commission*, https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/recovery-and-resilience-plans_en (Erişim Tarihi 31.10.2023)

²⁰² "What a difference a year makes - impact of COVID-19 pandemic on EU energy supply in 2020," *eurostat*, 06.05.2021, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210506-1> (Erişim Tarihi 31.10.2023)

²⁰³ 2020 Ocak ayı başında 64\$ olan petrolün varili Nisan ayında 41\$ değer kaybetmiştir.; "Impact of coronavirus on energy markets," *European Parliament*, Nisan 2020, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649372/EPRS_ATA\(2020\)649372_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649372/EPRS_ATA(2020)649372_EN.pdf) (Erişim Tarihi 31.10.2023)

²⁰⁴ "European Union 2020-Energy Policy Review," *IEA*, Haziran 2020, <https://www.iea.org/reports/european-union-2020> (Erişim Tarihi 31.10.2023)

paketlerini onaylamıştır. Bu paketlerle bireysel yaptırımlar uygulanmış, bankacılık, taşımacılık, havacılık, medya gibi Rusya'nın birçok sektörü hedef alınmıştır. Bu çalışmada da çalışmanın konusunu oluşturan enerjinin dâhil olduğu yaptırım paketlerine değinilmiştir. İlk paket, Rusya'nın Donetsk ve Luhansk'ın bağımsızlıklarını tanınmasıyla 23 Şubat'ta onaylanmıştır. Bu paketler; Rus şirketlere, diplomatlara, yayın kuruluşlarına karşı kısıtlamalar, yasaklar getirmiştir. AB'nin giderek yaptırımlarının boyutunu arttırması²⁰⁵ Rusya'nın AB'ye olan ihracat oranının da (özellikle petrolde) düşmesine neden olmuştur.

İşgalin ardından AB, “REPowerEU Planını” geliştirmiştir. İşgalle birlikte Avrupa'ya karşı enerji kartının kullanılmasının ve enerji piyasasında oluşan pürüzlerin önüne geçebilmek için bu plan uygulanmaya çalışılmıştır. Bu planla birlikte üç konu üzerine odaklanılmıştır. Odaklanılan konular: “Enerji tasarrufu, temiz enerjiye geçişi hızlandırma, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi.” %45,3 oranında Rus gazının tekeli altında olan Birliğin bağımsızca hareket etmesinde büyük bir engel oluşturan bu oran, bu plandaki odaklanılan konularla kırılmaya çalışılmıştır. Aşamalı bir şekilde bağımlılıktan kurtulabilmek ise planın asıl amacını oluşturmuştur.²⁰⁶

Bu amacı gerçekleştirebilmek için ise nasıl önlemlerin alınması gerektiği bu plan dahilinde sunulmuştur. REPowerEU'ya göre alınması gereken önlemler: “Fit For 55”²⁰⁷ hedefine uygunluk, verimli cihazların kullanılması, binalara yalıtım yapılmasına ilişkin teşvikler, Enerji Verimliliği Direktifini ve Binalarda Enerji Performansı Direktifini dikkate alma, IEA ile gerçekleştirilen “Praying My Part/Üzerime düşeni yapıyorum” iş birliğini desteklemek (Birlik dışında da devletlerin önlemler alması), uluslararası güvenilir ortaklarla iş birliğini arttırmak, sürdürülebilir biyometan ve yenilenebilir hidrojen ithalatını ve üretimini hızlandırmak (yeşil enerjiye geçişi hızlandırmak), ani kesintilere karşı hazır depolar, alt yapı yatırımları. (Hem boru hattı hem de sıvılaştırılmış doğal gaz (Liquified Natural Gas- LNG) terminalleri)²⁰⁸

²⁰⁵ Kırım'ın ilhakından beri (Konsey Tüzüğü) alınan tedbirler değiştirilip, genişletilerek devam etmektedir. Bakınız: Consolidated Text: Council Decision 2014/512/CFSP of 31 July 2014-Concerning Restrictive Measures in View of Russia's Actions Destabilising The Situation in Ukraine.

²⁰⁶ Communication From The Commission to The European Parliament, The European Council, The c-Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions,”REPowerEU Plan,” (COM/2022/230 final)

²⁰⁷ 2030'a kadar sera gazı emisyonlarının yüzde elli beş oranında düşürülmesi.

²⁰⁸ Age.

Alınması gereken önlemlerin yanında bir de “AB Enerji Platformu” kurulmuştur. Üye devletlerin gaz, hidrojen taleplerinin alınması ve birlikte hareket ederek bu gereksinimlerinin temin edilmesi, alt yapının koordineli kullanımı ve küresel ortaklarla iş birliğinde bulunma bu platformun hedeflenen eylemlerini oluşturmuştur. Özellikle Ukrayna’nın ilhakıyla birlikte öncesine oranla beş kat daha fazla yükselen enerji fiyatları, çeşitliliğin az olması sebebiyle Birliğin arz güvenliğini tehdit etmiştir. Bunun üzerine Konsey, 19 Aralık’ta bir yönetmelik çıkartmıştır.²⁰⁹ 2022 yılında yayımlanan bu yönetmelik ile üye devletlerin dayanışma içerisinde ortak satın alma işlemleriyle hareket ederek güvenilir uluslararası tedarikçilerden istikrarlı fiyat ve doğru koordine edilmiş alımlarla gaz ihtiyacının sağlanması amaçlanmıştır.²¹⁰ Bu Tüzük doğrultusunda “*talep toplama ve ortak satın alma mekanizmasının*” gerçekleştirilmesi için “AggregateEU” girişimi ortaya çıkarılmıştır. Bu girişim; tedarikçilerin sunduğu ihale fiyatları ile toplanan gaz taleplerinin birleştirilmesi üzerine kurulu bir sistemdir. Burada gaz satın alma gibi bir zorunluluk olmasa bile ani arz kesintilerine karşı depo doldurma mecburiyeti vardır. Bu mecburiyet gaz talebinin %15 oranında toplanmasıdır. Bu oranın üstünde toplama gönüllülük esastır. Bu girişimle birlikte istikrarsız fiyatların önüne geçilerek üye devletlere güvenilir ve öngörülebilir gaz akışı sağlanılmaya çalışılmıştır.²¹¹ Ayrıca farklı gaz tedarikçilerine yer verilip Rus gazı bu iş birliğinin dışında tutulduğundan Rusya’ya bağımlılığın azalması için yapılan önemli girişimlerden biri olmuştur. Kasım 2023 yılına kadar dört ihale turu düzenlenmiştir. 23 Kasım–28 Kasım 2023 tarihleri arasında da talepler toplanarak dördüncü tur gerçekleştirilmiştir. Önceki ihalelere bakıldığında 44bcmden (milyar metreküp) fazla gaz talebi toplanmıştır. 34,78bcm ise eşleştirilip talep karşılanmıştır.²¹² Küresel çeşitli enerji tedarikçilerinin katılımının ve tekliflerinin artmasıyla Rus gazına bağımlılığın da bir o kadar azalacağı, bu sonuçtan çıkarılabilir.

²⁰⁹ “EU Energy Platform,” *European Commission*, https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform_en (Erişim Tarihi 04.11.2023)

²¹⁰ Council Regulation (EU), 2022/2576 of 19 December 2022 enhancing solidarity through better coordination of gas purchases, reliable price benchmarks and exchanges of gas across borders, *Official Journal of the European Union*, ST/14065/2022/INIT-(OJ L 335, 29.12.2022), p. 1–35.

²¹¹ “AggregateEU overview,” *European Commission*, https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform/aggregateeu-questions-and-answers_en#aggregateeu-onboarding---registration-and-subscription (Erişim Tarihi 04.11.2023)

²¹² “EU Energy Platform...”, age.

Ukrayna'nın bazı bölgelerinin ilhakından sonra Birlik tek bir yaptırım paketiyle sınırlı kalmamıştır. Birçok yaptırım paketi geliştirerek kabul etmiştir. İkinci yaptırım paketi ise 25 Şubat'ta kabul edilmiştir. Bu pakete bakıldığında Rusya'nın petrol rafinelerinin hedef alındığı görülmüştür. Böylelikle Rusya'nın ihracatına, ithalatına yasaklamalar getirilerek ekonomisinin olumsuz yönde etkilenmesi hedeflenmiştir.²¹³ 15 Mart'ta kabul edilen dördüncü pakette de enerji alanında birtakım yasaklar getirilmiştir. Bir sonraki pakette ise kömür ve türevi yakıtların Rusya'dan alımı yasaklanmıştır.²¹⁴ Altıncı pakette ise petrol alımına karşı kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamalar üye devletlerin her biri için aynı olmamıştır. Bunun temel sebebi devletlerin rota ve tedarik alternatifleri ve bağımlılık oranlarının farklı olmasıdır. Bu yüzden boru hattı yoluyla bağımlılığı olanlar hemen petrol alımını kesmeyebilir. Ayrıca Bulgaristan'a 2024'ün, Hırvatistan'a da 2023'ün sonuna kadar istisna tanınmıştır.^{215*} Sadece deniz yoluyla sağlanan petrolün alımının yasaklanması ya da bazı devletler için belirli bir zaman tanınması, mazeret beyan eden üye devletlerin itirazları doğrultusunda sağlanmıştır. Özellikle Macaristan itiraz eden devletlerden biri olmuştur. Denize sınırı olmayan Macaristan petrolü boru hattıyla sınırlarına ulaştırmaktadır. Rusya'dan bu yolla yaklaşık %65 oranında petrol alımı sağlamaktadır. Son derece fazla olan bu oranın hemen yerine alternatif koyulamayacağından, uzun görüşmeler sonunda Birlik itirazları dikkate almak zorunda kalmıştır. Böylelikle sadece deniz yolu üzerinden ithalatlara yasak getirilmiştir. Macaristan, Druzhba boru hattı üzerinden alımlarına devam etmiştir. Ayrıca Slovakya ve Çek Cumhuriyeti de aynı sebeplerden dolayı bu hat üzerinden alımlarını sürdürmüştür.²¹⁶ Böylelikle Birlik, alternatifi olmayan devletlerin zarar görmesini önlemek için alımların ani olarak durdurulmasının önüne geçmiş, Rus kaynaklarının yerine alternatiflerin kazandırılması için birtakım esneklikler getirmiştir.

²¹³ "Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions," *European Council-Council of the European Union*, 25.02.2022, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/> (Erişim Tarihi 05.11.2023)

²¹⁴ Council Regulation (EU) 2022/576 of 8 April 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilising the situation in Ukraine-ST/7902/2022/INIT, (OJ L 111, 8.4.2022), p. 1–66.

^{215*} Tanınan istisnalar: Bulgaristan'a deniz yoluyla petrol alımı, Hırvatistan'a vakum gaz yağı alımı belli tarihlere kadar muafiyet sağlanmıştır.

²¹⁶ "Russian oil: EU agrees compromise deal on banning imports," *BBC*, 31.05.2023, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61638860> (Erişim Tarihi 07.11.2023)

Petrol alımlarının %27'sini Rusya üzerinden sağlayan AB, almış olduğu bu kararlar sonrasında petrol fiyatlarının büyük oranda artmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanında yaşanan gaz kesintileri sanayi kuruluşlarını ve vatandaşları da etkilemiştir. Bu durum hızlı önlemler alınmasını zorunlu kılmıştır.²¹⁷ Kışı daha iyi koşullarda atlatabilmek için AB, 2019 yılında yayımlanan yönetmeliği değiştirmiştir. Değiştirilen “2022/1032 sayılı yönetmelikte” gazın depolanmasına ilişkin bağlayıcı hedefler belirlenmiştir. Buna göre 2022’de %80, 2023’te ise % 90 oranında gaz depolanması gerekmiştir.²¹⁸ (2022 Kasım’ının ilk haftasında AB, 102,988 mcm gaz depolamıştır. Böylece gaz kapasite oranı yaklaşık %94'lere ulaşmıştır. Bu oran %80 hedefinin aşıldığının göstergesi olmuştur. 2023 yılı için hedeflenen orana ise Kasım ayından önce 16 Ağustos’ta ulaşılmıştır.)²¹⁹ Depolama tesisi olmayanlar ise olan devletlerle “yük paylaşım mekanizması” geliştirmesi önerilmiştir.²²⁰

Arz kesintilerinin yaşanması, fiyatları yükselterek enerji fiyatlarının istikrarlı hareket etmesini de engellemiştir. Bu durum enerji piyasalarının doğru bir şekilde işlemlerini tehdit etmiştir. Birlik, 19 Aralık’ta aşırı fiyatların önüne geçebilmek ve piyasanın düzgünce işleyebilmesi için “2022/2576 sayılı Konsey Tüzüğü” yayımlanmıştır. Bu sorunların yaşanmaması için bir mekanizma geliştirilmiştir. (*The Intra-day Volatility Management Mechanism*) Bu mekanizmayla vatandaşları ve işletmeleri kesintilerden ve yüksek fiyatlardan korumak amaçlanmıştır. Bunun için öneriler ise ortak gaz alımlarının güvenilir tedarikçilerden alınması ve bu ilişkinin dayanışma içerisinde gerçekleşmesi olmuştur.²²¹

2022 yılını bitirirken AB, Rusya’yı hedef alan söylemlerine ve yaptırımlarına devam ettiğinden, enerji alanında bağımsız olma isteğinde kararlı olduğu görülmüştür. Mart

²¹⁷ “Oil price rises as EU cuts Russian imports,” *BBC*, 31 Mayıs 2022, <https://www.bbc.com/news/business-61643613> (Erişim Tarihi 08.11.2023)

²¹⁸ Regulation (EU) 2022/1032 of The European Parliament and of The Council of 29 June 2022 Amending Regulations (EU) 2017/1938 and (EC) No 715/2009 With Regard to Gas Storage (OJ L 173 30.6.2022, p. 17)

²¹⁹ Georg Zachmann vd., “European natural gas imports,” *bruegel*, 07.02.2024, <https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports> (Erişim Tarihi 07.02.2024); Stuart Elliott, “EU gas storage fullness surpasses 2022/23 winter peak: GIE,” *S&P Global Commodity Insights*, 03.10.2023, <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/100323-eu-gas-storage-fullness-surpasses-202223-winter-peak-gie> (Erişim Tarihi 07.02.2024)

²²⁰ Regulation (EU) 2022/1032..., (OJ L 173 30.6.2022, p. 17)

²²¹ Council Regulation (EU) 2022/2576 of 19 December 2022 enhancing solidarity through better coordination of gas purchases, reliable price benchmarks and exchanges of gas across borders, ST/14065/2022/INIT, (OJ L 335, 29.12.2022, p. 1–35)

2023'te Konsey gaz talebinin azaltılmasına ilişkin düzenlemeyi kabul etmiştir. Geçmiş ağustos ayında alınan talebin %15 oranında azaltılması kararının, bir yıl daha uzatılmasına karar verilmiştir. 2022 yılında alınan bu karar sonrası tüketimde azalmalar yaşansa bile (Altı ayda %19,3 oranında düşüş) gaz arzında hâlâ ciddi sıkıntılar devam etmiştir. Bundan dolayı gönüllülük esasıyla 1 Nisan 2023'ten 31 Mayıs 2024 tarihine kadar talep %15 azalmalıdır. Azalmadığı takdirde Kasım 2023 %90 hedefine ulaşamayacaktı. Eğer AB bu hedefe ulaşamasa, 2024 yılının kış ayında büyük bir sıkıntı çekebilirdi.²²² (%100 dolum yapılarak hedef aşılmıştır.²²³)

23 Haziran 2023'te on birinci yaptırım paketi onaylanmıştır. Birlik enerji alanında yeni önlemlerini bir kez daha açıklamıştır. Bu önlemler: *“Rus petrolünün boru hattıyla Polonya ve Almanya'ya iletiminin sonlanması, Kazakistan'dan ithal edilen petrolün Rusya üzerinden geçmesi sebebiyle Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu, alınan yasaklara karşı istisna tutulmuştur.”* Bakım ve onarımını yapabilmek için yasakların dışında tutulmuştur.²²⁴ 18 Aralık 2023'te ise on ikinci yaptırım paketi onaylanmıştır. Kabul edilen pakette enerji önlemlerine de yer verilmiştir. Tavan petrol fiyatı uygulamasını sıkılaştırılmıştır. Ayrıca Ocak 2025'e kadar *“sıvılaştırılmış petrol gazına (liquefied petroleum gas- LPG)”* ithalat yasağı getirilecektir.²²⁵

2006 yılında arz kesintilerine maruz kalan AB, ulusal düzeyde çözemedikleri enerji güvenliği sorununun ana hatlarını Yeşil Kitap'ta çizerek ortaya çıkartmıştır. İstisnalar doğrultusunda çıkarılan bu belge de sorunun çözümüne yönelik öneriler sunmuştur. Burada sunulan öneriler Lizbon Anlaşmasına yansımış ve ilk kez bu anlaşmayla enerji alanı ön plana çıkarılmıştır. Özellikle Birliğin enerji alanında bu anlaşmayla yetki kazanmasıyla birlikte enerji politikaları, üye devletler için bağlayıcı nitelik kazanmıştır.

²²² Council Regulation (EU) 2023/706 of 30 March 2023 amending Regulation (EU) 2022/1369 as regards prolonging the demand-reduction period for demand-reduction measures for gas and reinforcing the reporting and monitoring of their implementation, ST/7617/2023/INIT, (OJ L 93, 31.3.2023, p. 1–6)

²²³ Directorate-General for Energy, “Intermediate gas storage filling targets for 2024 announced,” 20.11.2023, https://energy.ec.europa.eu/news/intermediate-gas-storage-filling-targets-2024-announced-2023-11-20_en (Erişim Tarihi 23.11.2023)

²²⁴ “EU adopts 11th package of sanctions against Russia for its continued illegal war against Ukraine,” *European Commission*, 23.06.2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3429 (Erişim Tarihi 23.11.2023)

²²⁵ Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “EU adopts 12th package of sanctions against Russia for its continued illegal war against Ukraine,” *European Commission*, 19.12.2023, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-adopts-12th-package-sanctions-against-russia-its-continued-illegal-war-against-ukraine-2023-12-19_en#:~:text=The%20Commission%20welcomes%20the%20Council%27s,sanctions%20circumvention%20and%20close%20loopholes (Erişim Tarihi 05.01.2024)

2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırmasıyla Birlik, enerji güvenliğinin tehdit altında olduğunu görmüş ve Avrupa kamuoyunun da desteğini alarak Rusya'ya karşı yaptırımlar gerçekleştirmiştir. Tüm bu yaptırımlara bakıldığında Rusya'nın ekonomisine zarar verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu zararın altından Rusya'nın kalkamayacağını düşünen AB, piyasalardaki Rus etkisinin azalmasını ve darbe vurulan ekonomi nedeniyle savaşı finanse edememesini amaçlamıştır. Bu durumdan sadece Rusya'nın zarar görmeyeceğini bilen AB, yaptırımları aşamalı bir şekilde kabul ederek özellikle enerji sektöründe üye devletleri ek önlemlere hazırlayarak daha az zarar görülmesi için girişimlerde bulunmuştur. Depolama düzeyleri, AB Enerji Platformu, AggregateEU gibi girişimlerde üye devletlerin dayanışma ruhu ve birbirlerine olan destekleri sayesinde ortak hareket etme güvencesi verilmiştir. Alınan kararlar, hedefler bağlayıcı nitelikte olsa bile üye devletlerin itirazları dikkate alınmış ve onların zarar görmesini önlemek adına birtakım esneklikler de getirilmiştir. Bu yüzden gaza ve petrole bağımlılıklarından dolayı üye devletlere karşı kesin ve ani yasaklamalardan kaçınılmış; kararların dışında tutulan birtakım eylemlere uzun vadede olmamak şartıyla izin verilmiştir. Arz güvenliğinin öneminin farkına varan üye devletler, gönüllülük esaslı durumlarda bile tüketimin azaltılması, enerji verimliliği, yeşil enerjiye geçiş gibi konularda belirlenen hedeflere ulaşabilmek için oldukça direnç göstermektedir.

Kyoto Protokolü, Paris İklim Anlaşması, Avrupa Yeşil Mutabakatının onaylanması, hedeflerin belirlenmesi, bu hedeflerin hangi oranda gerçekleştiğini saptamak için sunulan raporlardan yirmi birinci yüzyılda AB'nin gündemini; iklim, çevre sorunlarının oluşturduğu gözlemlenebilir. Bu dönemde yaşanan krizlerle birlikte gündemde enerji güvenliği yer almaya başlasa bile Yeşil Mutabakatta kabul edilen hedefler doğrultusunda enerji politikalarının da şekillendiği gözlemlenmiştir. Her ne kadar yeşile dönüş enerji politikalarına yansısı bile nükleer ve kömür santrallerinin belirli bir süre içerisinde kapatılma kararları, üye devletler tarafından Ukrayna'nın işgaliyle birlikte ertelenmiş ya da kapatılanlar tekrar hizmete açılmıştır.²²⁶ Buna rağmen yenilenebilir enerjiye destekle beraber fosil yakıtlardan üretilen enerjinin kullanımında büyük bir

²²⁶ Ata Ufuk Şeker, "Enerji krizi, Avrupa'yı kömür ve nükleere yöneltti," AA, 23.02.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/enerji-krizi-avrupayi-komur-ve-nukleere-yoneltti/2828715> (Erişim Tarihi 23.11.2023)

düşüş yaşamıştır. Rüzgâr ve güneş enerjisiyle üretilen enerji (özellikle elektrikte) ise büyük bir artış göstermiştir.²²⁷

2.3. AB-Rusya İlişkilerinin Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Işığında Değerlendirmesi

Karşılıklı bağımlılık, en az iki tarafın fayda esaslı ve maliyet unsuru oluşturan etkileşimleri ile gerçekleşmektedir. Uluslararası sistemin giderek karmaşık bir sisteme dönüşmesiyle, bu teori ile gerçekleşen eylemlerin açıklanmasında güçlük çekilmeye başlanmıştır. Keohane ve Nye, birinci bölümde bahsedilen bu teoriyi geliştirerek KKB teorisini literatüre kazandırmıştır. Böylece duyarlı, savunmasız/kırılgan ve asimetri gibi kavramlar ortaya çıkarak aktörler arasındaki ilişkiler bu kavramlarla yorumlanmaya çalışılmıştır.

İhtiyaçları doğrultusunda iş birliği içerisinde bulunan taraflara bakıldığında, etkileşimleri sürecinde eylemleri karşısında birbirlerine duyarlı oldukları gibi savunmasız kaldıkları da görülmüştür. Keohane ve Nye'nın "Power and Interdependence" eserinde bahsettikleri gibi taraflar iş birliğinde eşit derece kazanç sağlayamayabilir. Bu yüzden taraflar arasında asimetric bağımlılık olsa bile karşılıklı yararlar ve maliyetler olduğundan karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur. Bundan dolayı bu teoriyi dengeli etkileşimlerin olduğu iş birliği süreci olarak tanımlamak yanlış olacaktır.²²⁸ Burada dikkat edilmesi gereken ise taraflardan birinin duyarlılık ve savunmasızlık oranının diğer tarafa karşı hangi boyutta olduğu olmuştur. Taraflardan birinin diğerine karşı bu oranları yüksek ise bu taraf iş birliğinde dezavantajlı duruma gelebilir. Duyarlılık-savunmasızlık düzeyi düşük olan avantajlı taraf, hem pazarlık yapma gücünü elinde bulundurabilir hem de etkileşim içerisinde bulunulan kaynağı ya da konuyu güç kaynağı olarak kendi lehine kullanabilir.²²⁹

Dünyanın sayılı enerji ihracatçıları arasında bulunan Rusya ve en önemli enerji ithalatçılarından olan Avrupa Birliği, birbirlerinin gereksinimlerini giderebilecek biçimde yıllarca iş birliği içinde bulunmuştur. Her iki tarafın enerji alanında yapmış olduğu iş birliğinde ortak kazançlar elde edilemediği görülmüştür. Asimetrinin hâkim olduğu bu etkileşimde Rusya'nın bu durumdan yararlanmaya çalıştığı ve güç kaynağı

²²⁷ "AB'de yenilenebilir kaynaklar ilk kez bir ay boyunca fosil yakıtlardan daha fazla enerji üretti," *euronews*., 08.06.2023, <https://tr.euronews.com/green/2023/06/08/abde-yenilenebilir-kaynaklar-ilk-kez-bir-ay-boyunca-fosil-yakitlardan-daha-fazla-enerji-ur> (Erişim Tarihi 23.04.2023)

²²⁸ Keohane, *Power...age*, s.9.

²²⁹ *Age*.

olarak enerjiyi kullandığı görülmüştür. Bundan dolayı bu başlık altında bu iki aktörün enerji ilişkileri bakımından karşılıklı bağımlılığı ele alınmıştır. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmeler doğrultusunda Rusya'nın takındığı tutumla birlikte AB, Rusya'ya karşı duyarlılık ve savunmasızlık oranını net bir şekilde algılamaya başlaması nedeniyle bu etkileşimde sadece bir örgüt, bir devlet yer almamıştır. Aynı zamanda enerjinin geçiş sürecinde büyük bir öneme sahip Ukrayna'ya da yer verilmiştir.

Etkileşim içerisinde yer alan tüm tarafların enerji temelli karşılıklı bağımlılığını incelediğimizde enerji oluşumlu iş birliğinde duyarlılık ve savunmasızlık kavramlarının ne ifade ettiğinin bilinmesi gerekmektedir. Enerji tüketiminde dışarıdan alınan enerjinin payından “duyarlılık düzeyi”; ithal edilen enerjinin yerine kullanılabilecek alternatifler ve bu alternatiflere geçiş sırasında ortaya çıkan maliyetlerden “savunmasızlık düzeyi” ortaya çıkar.²³⁰ Uluslararası sistemde enerji temelli karşılıklı bağımlılık örneklerine bakıldığında duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin lehine olan tarafın genelde enerjiyi ihraç eden devletler olduğu görülmektedir. Özellikle enerjiye talebin artması ve alternatif kaynakların ithal edilen enerjinin yerini alamadığı tüketici devletlerde ise bu iki düzeyin arttığı görülmektedir.²³¹

AB ve Rusya arasındaki enerji temelli karşılıklı bağımlılığa bakıldığında ilişkilerin Rusya lehine olduğu görülmektedir. Aralarındaki iş birliği ise 1990'ların sonlarına doğru birbirlerinin ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Birbirlerinin gereksinimlerini gidermek için birçok alanı kapsayacak olan “AB-Rusya Ortaklığı ve İş birliği Anlaşması” 1997 yılında imzalanmıştır.²³² AB enerji ihtiyacı ve diğer ihtiyacı olduğu ürünleri Rusya'dan ithal ederken; Rusya'da makine, ilaç, sanayisi için gereken kritik parçaları AB'den ithal etmiştir. Böylelikle bir taraf arza ihtiyaç duyarken diğer tarafta onun talebine ihtiyaç duyarak karşılıklı bağımlı hâle gelmiştir.²³³ Bu iki aktörün dışında Ukrayna da enerji kaynakları bakımından yetersiz olduğundan bu sorununu Rusya'dan

²³⁰ Nataliya Esakova, *European Energy Security-Analysing the EU-Russia Energy Security Regime in Terms of Interdependence Theory*, (Frankfurt: Springer VS, 2012) s. 27.

²³¹ Age, s.32.

²³² “EU–Russia partnership and cooperation agreement,” *EUR-Lex*, 10.10.2016, <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-russia-partnership-and-cooperation-agreement.html> (Erişim Tarihi 16.12.2023)

²³³ Salih Gamsız, Ali Poyraz Gürson, Işlay Bilgiç, *Ukrayna Krizi Bağlamında Avrupa'nın Enerji Güvenliği*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023), s. 3.

ithal ederek gidermeye çalışmıştır. Aynı zamanda Ukrayna, AB ve Rusya arasındaki konumu nedeniyle Rusya'dan Avrupa'ya giden gazın iletiminde önemli bir paya sahip olarak üç taraf arasında karşılıklı bağımlılığı oluşturmuştur.

1990'lı yıllarda Ukrayna üzerinden boru hattıyla taşınan enerji yaklaşık 140 bemi bulmuştur. Rus enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunun Ukrayna güzergâhı üzerinden Avrupa coğrafyasına ulaşması, Rusya'nın Ukrayna'ya duyarlılığını arttırmıştır. Ayrıca güzergâh çeşitliliği olmadığından savunmasızlık düzeyi de bir o kadar artmıştır. 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan enerji krizleriyle birlikte AB ve özellikle Rusya, güzergâh çeşitliliğinin ne kadar önemli olduğunun farkına varmıştır. Ukrayna dışında çeşitli güzergâhların bulunmaması, Ukrayna'yı tekelleştirerek gücünü arttırmıştır. Bu yüzden enerjinin iletiminde Rusya ile fiyat uyumsuzluğu yaşamış ve Rusya tarafından gaz çekmekle suçlanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler ve Ukrayna'daki iç meseleler 2006 ve 2009 Krizlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu krizler AB'nin kısa süreli olsa bile gazının kesilmesine neden olmuştur. Arzda yaşanan bu kesinti, enerji güvenliğinin sağlanamadığının göstergesi olmuştur. Ayrıca etkileşim içinde yer alan taraflardan birinin herhangi bir eylemine karşı diğer tarafların nasıl hassas olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Enerji akışının kesintisiz bir şekilde sağlanması üzerine kurulan sözleşmenin bozulması ya da aksaması aralarındaki güveni de sarsmaya başlamıştır. Buna rağmen AB'nin alternatif enerji kaynaklarının oldukça sınırlı olması, Rusya'nın ise rota çeşitliliğinin olmaması, alt yapıların yetersizliği ve politika değişikliğinin kısa sürede yapılamaması aralarındaki sorunun tamamen çözülmeden; asimetrilere dolayı oluşan maliyetler ödenerek iş birliğine devam edilmiştir. 2014 yılında gerçekleşen Kırım'ın ilhakı sonrası fiyatların istikrarsız bir şekilde yükselmesi ve arz kesintilerinin yaşanması, bir kez daha Ukrayna güzergâhına bağımlılığın tarafların duyarlılığını son derece yükselttiğini göstermiştir.

Keohane ve Nye, taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılığa bakıldığında ilişkilerin daha çok asimetriyle karakterize edildiğini dile getirmektedir. Bu durum taraflardan birinin diğer tarafa oranla daha fazla maliyet ödeyeceği anlamına gelmektedir. Bu taraf içerisinde bulunduğu etkileşim sebebiyle maliyeti ödemek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte asimetrilere dolayı oluşan maliyet farkları karşılıklı bağımlılıkta güç kaynağı oluşturabilir. Keohane ve Nye, taraflardan birinin elde ettiği gücü karşı tarafın kararlarını etkileyebileceğini, eylemleri ve söylemleri üzerinde baskı oluşturabileceğini

belirtmektedir. Bu durum baskı uygulayan tarafın avantaj kazanmasını ve lehine kararlar almasının önünü açabilmektedir.²³⁴Örneğin Rusya sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı bu konuyu güç kaynağı olarak diğer taraflara karşı kullanmıştır. Bununla birlikte küresel ölçekte enerji hakimiyetini de arttırmaya çalışmıştır. Buna rağmen AB'ye iletilen kaynakların enerji geçişinde Ukrayna'nın tekeli sebebiyle duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin yükselmesi karşısında Rusya, Ukrayna'nın transit rolünü azaltmaya çalışmıştır. Keohane ve Nye'nin değindiği gibi Ukrayna'nın rolünün yükselmesi etkileşim içerisinde yer alan diğer taraflara karşı sahip olduğu tekeli bir güç kaynağı olarak kullanmasını sağlayabilir ve pazarlık gücünü de arttırabilir. Bu durum Rusya'nın hâkimiyetini sınırlandığından dolayı Rus hükümeti, Ukrayna'ya karşı hassasiyetini azaltmak ve durumu kendi lehine çevirebilmek için rota çeşitlendirmeleri yapmıştır.²³⁵Yapmış olduğu rota çeşitliliğiyle Ukrayna'ya karşı asimetrik bağımlılığını büyük oranda azaltmıştır. 2021 yılında Rusya, 42 bcm'e kadar Ukrayna'nın payını düşürmüştür. Böylelikle %70 oranında Ukrayna'nın payı azalmış ve ana koridor konumunu geride bırakmıştır.²³⁶Böylece Rusya, Avrupa pazarındaki konumunu korumaya çalışmıştır. Ayrıca Ukrayna tarafından gelebilecek olumsuz etkilere ve baskılara karşı buradaki rotalara olan bağımlılık düzeyini düşürmüştür.

Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılığın taraflara ortak kazançlar, ortak kayıplar getirdiğini savunduğu gibi özerkliği kısıtladığının da altını çizmiştir. Ayrıca etkileşimde bulunan taraflardan biri, iş birliği üzerine kurulan anlaşmanın dengesini kendi çıkarları için bozuyor ise elde edilen kazanç dengede olmayacağı gibi karşı tarafın olumsuz etkilenmesini de beraberinde getirecektir.²³⁷ Rusya ve AB arasındaki enerji temelli ilişkiye bakıldığında; Rus hükümetinin Ukrayna üzerindeki siyasi ve ekonomik çıkarları sebebiyle kesintisiz bir şekilde ulaşması gereken kaynakların kesintiye uğradığı görülmüştür. Arz kesintisi ve fiyatların istikrarsızlığı Avrupa'nın arz güvenliğini tehdit etmiştir. Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji kartını Birliğe karşı kullanmasıyla da bu devlete karşı güven giderek azalmaya başlamıştır. Bu durum karşısında AB, Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltmanın yollarını aramaya başlamıştır. Esneklik ve özerkliğinin

²³⁴ Keohane, Power..age, s.10.

²³⁵ Yamal-Avrupa, Mavi Akım, Türk Akım, Kuzey Akım Boru Hatlarıyla Ukrayna'nın tekeli kırma çalışmaları.

²³⁶ Nikos Tsafos, "Can European Energy Cope with a Conflict in Ukraine?," CSIS, 21.01.2022, <https://www.csis.org/analysis/can-european-energy-cope-conflict-ukraine>(Erişim Tarihi 17.12.2023)

²³⁷ Keohane, Power...age, s. 8,9.

kısıtlanmasını istemeyen AB, hedefler ve eylemler geliştirerek Rus enerjisine karşı duyarlılığını azaltmaya çalışmıştır.

AB'nin 2020 yılı verilerine göre %57,5 oranında ithal ettiği enerjinin %24,4'ünü Rusya'dan tedarik etmiştir.²³⁸ AB'nin enerji talebinde ithal edilen Rus enerjisinin payından anlaşıldığı gibi Rusya'ya karşılıklı duyarlılığı yüksektir. Keohane ve Nye'a göre aktörlerin aralarındaki ilişkinin siyasi yapısını daha iyi kavrayabilmek için karşılıklı duyarlılık ve savunmasızlık düzeylerinin ne boyutta olduğunu bilmek gereklidir. Yazarlar özellikle savunmasızlık düzeyini ilişkiler arasındaki stratejik boyutu ortaya çıkartması açısından daha çok ön planda tutmuştur.²³⁹ Bu yüzden "Politika değiştirilmesi durumunda maliyet ne kadar olacaktır?" sorusu savunmasızlık düzeyinin hangi boyutta olduğunu göstergesi olmuştur. Buna göre bu düzey, AB'nin politika değiştirerek Rus kaynakları yerine farklı kaynakların kullanılması durumundaki maliyetine dayanır. AB'nin; 2006, 2009 krizleriyle birlikte dışa bağımlılığın sonuçlarını algılanmaya başlansa da farklı alternatifleri olmadığından uygun maliyetle Rus fosil yakıtlarından kurtulamayacağı anlaşılmıştır. Bu yüzden AB, 2014 yılında Kırım'ın ilhakına rağmen Rusya ile iş birliğine devam etmiştir. Birtakım yaptırım kararları alınsa da bu kararlar oldukça sınırlı kalmıştır. Buna rağmen karşılıklı bağımlılıktaki duyarlılık ve savunmasızlık düzeylerini iyileştirmek için ortak hedefler ve politikalar geliştirmeye devam etmiştir.

Keohane ve Nye, Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık koşulunda askeri gücün maliyeti yükselteceğinden dolayı asgari derece kullanıldığını vurgulamış ve buna rağmen kullanılma ihtimalini yok saymamıştır.²⁴⁰ Rusya'da bölge üzerindeki hakimiyetini kaybetme riskine karşı bu maliyetleri ödemeyi göze alarak Ukrayna üzerinde askeri gücünü kullanmıştır. Rusya ve AB arasındaki ilişkilerin kopma noktasına gelmesi ise Rusya'nın Ukrayna'daki bazı bölgeleri işgali ile olmuştur. Rusya meşru olmayan bu müdahalesiyle birlikte enerji kozunu bir kez daha AB üzerinde oynamaya çalışmıştır. AB'nin kendisine karşı savunmasızlığından yararlanan Rusya; arz kesintileri, projelere

²³⁸ "Archive:EU energy mix and import dependency," *Eurostat Statistics Explained*, 05.09.2023, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:EU_energy_mix_and_import_dependency#Energy_mix_and_import_dependency (Erişim Tarihi 03.03.2024)

²³⁹ Keohane, Power...age, s. 15.

²⁴⁰ Age, s. 192.

son verme gibi giriştiği eylemlerle AB'nin Ukrayna'ya olan desteğine son vermeye çalışmıştır.

AB'nin Rusya'ya karşı asimetrik bağımlı oluşu ve bu bağımlılığı nedeniyle Rus baskısı altında eylemlerinin kısıtlanması AB'yi rahatsız etmiştir. Enerji krizleri ve Kırım'ın ilhakı sonrası fosil yakıt ithalat oranının yarısından fazlasında Rusya'nın payının bulunmasından dolayı, enerji güvenliğini nasıl tehdit ettiğine şahit olan AB yaptırımlarını genişletmiştir. Rusya'ya duyarlılığının fazla olması sebebiyle kısa sürede Rus arzının yerini dolduramayacağını farkında olan AB, aşamalı olarak Rus enerji kaynaklarından kurtulma hedefleri belirlemiştir. Ani bir şekilde AB, Rusya'dan kaynak alımı durdurulduğunda daha büyük maliyetler ödeyeceğinin bilincinde olduğundan aşamalı olarak bu kaynaklardan kurtulmayı hedeflemiştir. Yenilenebilir enerjiye geçişin daha maliyetli olması, teknolojik donanım gerektirmesi, LNG gibi bir alternatif kaynağın alt yapısının üye devletlerin tümünde aynı yeterlilikte olmaması ve boru hatlarıyla taşınan kaynaklara göre bu alternatifin daha pahalı olması maliyeti çok fazla arttıracaktır. Dolayısıyla AB aşamalı olarak bağımlılıktan kurtulmaya çalışarak Birliği fazla maliyetten kurtarabilir. Ayrıca Rus enerjisine son derece duyarlı olan AB'nin maliyeti çok fazla olan alternatiflere yüklenmesi durumu, bütçesinin aşılmasına neden olabilir ve diğer alanlardaki harcamalarını etkileyebilir. Bundan dolayı Birlik sadece ekonomik olarak etkilenmekle kalmayıp Avrupa tüketicisinin refahında hissedilebilecek olumsuz sonuçlara neden olabilir.

AB'nin 2023 enerji görünümüne bakıldığında Rusya'dan petrol ithalatını büyük oranda azalttığı görülmüştür. Bu çalışmada paylaşılan verilerdeki oranlar Birliğin, Rus kaynaklarına olan duyarlılık ve savunmasızlık düzeyini azalttığının göstergesi olmuştur. AB'nin geliştirmiş olduğu politikalar, eylemler ve Birliğin dayanışma ruhuyla hareket etmesi bağımlılığın azalmasındaki temel etkenleri oluşturmuştur. Bununla birlikte AB, doğal gaz ithalatını azaltsa bile petrol kadar Rus gazından ayrılamamıştır. Bununla temel sebebi petrol piyasasının küresel oluşu ve daha hızlı bir şekilde kaynak bulabilme olasılığıdır. Sınırlı sayıda devletin coğrafyasında barındırdığı doğal gaz ise bölgesel piyasalarda olması ve bundan dolayı çeşitlendirme olasılığının az olmasıyla ilgilidir. Ayrıca gazın taşınma şartlarının daha zor ve maliyetli olması da çeşitliliği

sınırlandırmıştır.²⁴¹ Birlik, Rus kaynaklarının yerini arasında herhangi bir altyapının olmadığı enerji üreten bir devletle doldurmaya çalışırsa kısa vadede, uygun fiyatla enerji akışının gerçekleşmesi mümkün olmayabilir. Bu yüzden okyanusların olmadığı, halihazırda var olan boru hatlarına sahip olan Kafkasya jeopolitiği, zamanı ve maliyeti azaltacağından dolayı AB enerji güvenliği için önemli bir pazar olabilir.

²⁴¹ Brenda Shaffer, *Energy Policy*, (Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2009), s. 37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE KAFKASYA JEOPOLİTİĞİ VE TÜRKİYE'NİN KONUMU VE ROLÜ

3.1. Tedarikçilerin ve Taşınma Yollarının Çeşitlendirilmesi

AB, enerji portföyünde çeşitliliğe gitmemiş ve yüksek oranda Rusya'dan ithal ettiği fosil yakıtlarla enerji ihtiyacını uzun yıllar karşılamıştır. AB'nin enerji ithalatındaki konumunun farkında olan Rusya ise durumu lehine çevirmeye çalışmıştır. Ekonomik ve siyasal bir araç olarak enerjiyi kullanan Rusya, istikrarsız fiyatlar ve enerji akışıyla AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmiştir. AB'nin asimetrik bağımlılığındaki payına güvenen Rusya, meşru olmayan eylemlerini gerçekleştirirken sahip olduğu enerji kozuyla AB'nin söylem ve eylemlerini sınırlandırmaya çalışmıştır. Bağımlılıktan, enerji güvensizliğinden ve uluslararası sistemde hareketinin sınırlandırılmasından son derece rahatsız olan AB, özellikle 2022 yılında Ukrayna'nın ilhakı sonrası Birlik içerisinde geliştirdikleri politikalarla üye devletler dayanışma ruhunu yakalamış ve alternatif yollar aramaya çalışmıştır.

2027 yılına kadar aşamalı bir şekilde Rus enerji kaynaklarına bağımlılığı sona erdirmeye hedefi olan AB; yeşil enerjiye geçiş için tüm politika ve eylemlerini bu doğrultuda uygulamaya başlamıştır. Yeşil enerjiye tamamen geçişin oldukça maliyetli olması ve teknolojik ilerlemenin gerekmesi sebebiyle kısa sürede mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla aniden Rus kaynaklarının alımına ve fosil yakıtların kullanımına son vermek doğru bir uygulama olmayacaktır. Endüstrinin ve kamuoyunun zarar görmemesi için farklı arz ülkeleri ve güzergâhları için yatırımlar geliştirerek iş birliği yolları aranmalıdır. Bu yüzden AB, ihtiyacı olan enerjiyi en kısa sürede ve en az maliyetle karşılamak amacıyla Kafkasya jeopolitiğine yönelmelidir.

3.1.1. AB İçin Kafkasya Jeopolitiğinin Önemi

Rusya'ya bağlı, güneyindeki özerk cumhuriyetler ile bağımsız olan üç devletin dahil olduğu sınırlar Kafkasya bölgesini oluşturmuştur. Bölge üç kıta arasında yer alarak "Asya, Avrupa ve Afrika'yı" birbirine bağlamıştır. Kıtaların bağlantısından dolayı yüzyıllar boyunca önemli bir güzergâh olmuş ve aktörlerin dikkatini üzerine toplamayı

başarmıştır.²⁴² Ayrıca coğrafyacılar ve siyaset bilimciler bölgeyi ikiye ayırmıştır. Kuzey ve Güney olarak ayrılan bölgenin kuzey kısmını Rusya'nın özerk cumhuriyetleri oluşturmuştur. Güney kısmında ise bu çalışmanın konusunu oluşturan Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan yer almıştır.^{243*} Güney Kafkasya'nın dışında bölge Trans-Kafkasya adıyla da literatürde yer bulmuştur.²⁴⁴

Bölge her ne kadar kıtalar arasında kaldığından kavşak noktasında yer alsada 1920 Çarlık Rusya'sının hakimiyetine kadar kendi sınırları dışındaki dünyadan bağımsız bir biçimde hareket etmiştir.²⁴⁵ Bölgenin birçok farklı kültürü barındırması ve coğrafi konumunun yarattığı zorluklar egemenlik altına alınmasını zorlaştıran hususları oluşturmuştur.²⁴⁶ Bu yüzden 1920 yılına kadar bir otorite altına girmemiştir.²⁴⁷ 1991 yılına kadar Kafkasya bölgesi, SSCB'nin egemenliğinde kalmıştır. Sovyetlerin yavaş yavaş dağılmaya başladığı dönemde devletler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Güney Kafkasya'da egemenliklerini kazanan devletler sonuca varılamayan sorunlar ve bunların getirisiyle oluşan istikrarsızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Sorunların oluşu Rusya'nın asker bulundurmasına imkân tanımıştır. Bölge üzerinde Rusya'nın etkisi de bu sebeple hissedilmiştir. Ayrıca bu sorunların var oluşu bu yıllarda AB'nin Kafkasya'ya odağının azalmasına neden olmuştur. Bu yüzden Birliğin bölgeye ilgisi ekonomik ve toplumsal amaçla olmuştur.²⁴⁸ Askeri güçten ziyade ekonomik, kültürel gücün baskın olmasının sebebi ise AB'nin bölgeye olan coğrafi uzaklığından dolayı burayı tehdit olarak algılamaması olmuştur.²⁴⁹

Doksanlı yıllarda Kafkasya özelinde olmasa da o coğrafyada yer alan devletlerin de dahil olduğu birtakım programlar geliştirilmiştir. Bunlardan biri de 1991 yılında oluşturulan “*Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (Technical Aid to the*

²⁴² Murat Jane, *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Süreklilik mi Dönüşüm mü?*, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2020), s.96.; Bastı Bekirova, “Güney Kafkasya'nın Tarihi ve Jeopolitik Önemi Üzerine Bir Değerlendirme,” *Black Sea Journal of Public and Social Science* 6, 1 (2023): 27-32, s.27. Doi: 10.52704/bssocialscience.1208720.

²⁴³ Fırat Karabayram, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*, (Ankara: Lalezar Kitabevi, 2007), s.11. * Gürcistan'ın bir kısmı da güneye dâhil değildir.

²⁴⁴ Sait Yılmaz, “Güney Kafkasya Üzerine Bir Analiz,” *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3, (2018): 1-29, s. 1.

²⁴⁵ Karabayram, age, s.14.

²⁴⁶ Ali İzzet Keçeci, “Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası,” *EUROPolitika* 6, (2021): 31-36, s.31.

²⁴⁷ Karabayram, age, s.14.

²⁴⁸ Hasan Oktay, Ufuk Cerrah, *Uluslararası Politikada Kafkasya*, (Ankara: Hitabevi Yayınları, 2018), s.96.

²⁴⁹ Ahmet Sapmaz, *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008), s. 220, 221.

Commonwealth of Independent States- TACIS)” programı olmuştur. Programla, Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan devletlere hibe ve teknik bilgiyi sağlamak amaçlanmıştır. Eğitim, ulaşım, enerji gibi birçok alanda iş birliğini Birlik desteklemiştir. Enerji alanında tasarrufa ve üretimin iyileştirilmesi gibi konulara odaklanılmıştır.²⁵⁰ “*Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia- TRACECA)*” ise birçok bölgeyi ulaşım koridoruyla birbirine bağlayarak iş birliğinin kuvvetlendirilmesine yönelik olmuştur.²⁵¹ Bir diğer önemli program, TACIS çerçevesinde gerçekleştirilen “*Avrupa’ya Eyaletler Arası Petrol ve Gaz Taşımacılığı (Interstate Oil and Gas Transportation to Europe- INOGATE)*” olmuştur. 1996 yılında gündeme gelen enerji iş birliği programıdır. Kafkasya’daki petrol ve gaz kaynaklarının Avrupa’ya transferini hedefleyen bir girişimdir.²⁵² Bu programların yanında farklı programlar geliştirilse de hepsinin genel niteliğini, devletlerin bağımsızlıklarını kazanması sonrası kalkınmalarına siyasi ve ekonomik olarak destek sağlanması oluşturmıştır. Bu dönemlerde coğrafi yakınlık sebebiyle Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Doğu Avrupa’da yer alan devletlere yoğunlaşmıştır.²⁵³ AB’nin Kafkasya ile ilişkileri ise 1999 yılı öncesi örgüt bazlı olmamıştır. Kurulan etkileşim özellikle enerji konusunda daha çok üye devletlerin dış politikaları özelinde kalmıştır.²⁵⁴ Bunun sebebini ise Birlik üzerinde ortak enerji politikalarının hâlâ mevcut olmamasına ve bu alanda yetki devri konusunda üye devletlerin isteksizliğine bağlayabiliriz. Bu yüzden doksanlarda enerji arz güvenliği Birliğin dışında üye devletlerin kendi politikaları çevresinde ele alınmıştır.²⁵⁵

Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinin zengin enerji yataklarına ev sahipliği yapmaları, uluslararası şirketlerin bu bölgeler üzerinden projeler geliştirmesine neden olmuştur. Özellikle Güney Kafkasya’da yer alan Hazar Denizinin sahip olduğu yataklar bölgeyi

²⁵⁰ “Ec Technical Assistance to The Commonwealth of Independent States and Georgia : The TACIS Programme”, *European Commission*, 12.09.1992,
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_92_54 (Erişim Tarihi 03.03.2024)

²⁵¹ “EU support to the Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor”, *European Commission*, 28.02.2012,
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_141 (Erişim Tarihi 03.03.2024)

²⁵² Sebastian Mayer, “TACIS and EU's Security of Energy Supply: The Commission as a Strategic Actor in External Relations,” *TranState Working Papers* 46 (2006): 1-29, s. 16.

²⁵³ Keçeci, agm, s.31.

²⁵⁴ Sapmaz, age, s.220, 221.

²⁵⁵ Mayer, agm, s. 18.

enerji merkezi olarak ön plana çıkarmıştır.²⁵⁶Doksanları yarılarken AB, bölgenin jeopolitik önemini vurgulamaya başlamış ve büyük, güçlü bir pazar olduğunun altını çizmiştir.²⁵⁷Buna rağmen derinleşme ve genişleme AB'nin o yıllardaki öncelikli gündemini oluşturduğundan, uygulamada Kafkasya ile ilgili politikalar ve eylemler yer alamamıştır.

Kafkasya jeopolitiğinde yer alan üç devlet AB ile “*Ortaklık ve İş Birliği Anlaşması (Partnership and Cooperation Agreement- PCA)*” imzalamıştır. Böylelikle Birlik ve devletler arasında diyalog da başlamıştır. PCA'ların ortak yönleri olmasına rağmen her bir devlet için farklı nitelikler barındırıyordu.²⁵⁸ Örneğin Avrupa coğrafyasının doğusunda yer alan devletlerle yapılan PCA'lara bakıldığında serbest ticaret alanı oluşturma amacı taşıdığı görülmektedir.²⁵⁹ Kafkasya'daki devletlerle yapılan anlaşmalarda ise bu durum söz konusu değildir. Ayrıca buradaki devletlerle yapılan anlaşmaların hem daha geç yapılması hem de konusunun sınırlı tutulmasından Birliğin coğrafi olarak yakınında yer alan devletlere göre daha az öncelik verdiği çıkarılabilir. 1999 yılında yürürlüğe giren ve sınırlı olan bu anlaşmaların yanında AB, bu bölgede gerçekleşen sorunlara karşı da uzak kalmıştır. Dolayısıyla o yıllarda AB'nin bölge üzerinde doğrudan herhangi bir etkisinin olmadığına şahit oluyoruz.²⁶⁰

Yirmi birinci yüzyıla girilmesiyle birlikte AB, doğuya doğru genişlemeye başlamıştır. Böylelikle sınırları, Kafkasya coğrafyasına yaklaşmıştır. Bu durumun tehdit oluşturabileceği ihtimalini düşünmeye başlayan AB için bu coğrafyanın önemi artmıştır. Bölgede var olan enerji rezervleri ve konumunun son derece stratejik bir alanda olması (Asya gibi büyük bir pazara ulaşım bağlantısından dolayı), AB'nin dikkatini bu bölgeye yoğunlaştırmıştır.²⁶¹ Birlik, 2003'te bu coğrafyaya özel temsilci atamıştır. Ardından 2004 yılında ise üç Kafkasya devleti “*Avrupa Komşuluk Politikasına (The European Neighbourhood Policy- ENP)*” dâhil olmuştur. AB'nin sınırlarının genişlemesi güneyinde ve doğusunda farklı devletlerle komşu olmasına neden olmuştur. Bu

²⁵⁶ Karabayram, age, s.297.

²⁵⁷ 1995 Madrid Zirvesi'nde Kafkasya ve Orta Asya'nın önemine dair söylemlerde bulunulmuştur.

²⁵⁸ Commission of The European Communities, *Tacis Annual Report 1998*, Brussels, 23.07.1999, COM(1999) 380 final, s.6.

²⁵⁹ Laure Delcour, Katharina Hoffmann, “The EU's Policy in the South Caucasus,” *L'Europe en Formation*, (2018): 7-25, s. 9.

²⁶⁰ Agm, s.9.

²⁶¹ Sapmaz, age, s. 120,121.

devletlerle keskin bir ayrımın olmasını istemeyen AB; onlarla kültürel, siyasal, ekonomik yönden iş birliği içinde olmayı amaçlamıştır. Böylelikle bu devletlerle birçok sektörde bağlantısını güçlendirmeye gayret etmiş, ortaklıklar kurarak onları kendi müktesebatına uyumlu hâle getirmeye çalışmıştır.²⁶² Ayrıca bu program çerçevesinde “Doğu Ortaklığı (Eastern Partnership- EaP)” politikası başlatılmıştır. Birliğin doğusunda yer alan komşularına yönelik oluşturulmuştur. 2009 yılında oluşturulan bu politika, Doğu Avrupa’dan Moldova, Belarus ve Ukrayna’yı kapsamaktadır. Güney Kafkasya’da ise bölgede bulunan üç devleti de kapsamaktadır. Birlik bu politika ile bu devletlerin reform çabalarına destek olmayı planlamıştır.²⁶³ Bu ortaklığı destekleyen “Avrupa Komşuluk Aracı (European Neighbourhood Instrument- ENI)” olmuştur. Devamı niteliğinde olan “Küresel Avrupa Aracını (Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument- NDICI)” ise 2021’den beri²⁶⁴ desteklemektedir.²⁶⁵

ENI aracılığıyla enerji sektöründe de uygulanması gereken hedefler belirlenmiştir. Bunlar; enerji sektörünün yönetiminin iyileştirilmesi, verimliliğin artırılması, çevreye zararının azaltılması, altyapıların iyileştirilmesi, yenilenebilir enerjinin kullanımının artırılması öncelikli hedeflerini oluşturmuştur.²⁶⁶ Kısacası Birlik, geniş bir bölgesel enerji iş birliğini bu programla amaçlamıştır. ²⁶⁷AYM ile temiz/yeşil enerjiye dönüşüm hem Doğu hem Akdeniz ortaklarının gündeminde öncelikli konuları oluşturmuştur.²⁶⁸

²⁶² “European Neighbourhood Policy-What is it?,” Neighbourhood, *European Commission*, [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(ENP,%2C%20Georgia%20%2C%20Moldova%20and%20Ukraine%20.\(Erişim Tarihi 08.03.2024\)](https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(ENP,%2C%20Georgia%20%2C%20Moldova%20and%20Ukraine%20.(Erişim Tarihi 08.03.2024))

²⁶³ “Eastern Partnership,” Neighbourhood, *European Commission*, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/eastern-partnership_en (Erişim Tarihi 08.03.2024)

²⁶⁴ 2027 yılına kadar devam edecektir.

²⁶⁵ “Regional Cooperation with Eastern partners,” Neighbourhood, *European Commission*, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/regional-cooperation-eastern-partners_en (Erişim Tarihi 08.03.2024)

²⁶⁶ Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument, OJ L 77, 15.3.2014, p. 27–43.

²⁶⁷ Age.

²⁶⁸ “Regional Policy-European Neighbourhood Policy,” European Neighbourhood Policy, *European Union External Action*, 29.07.2021, https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en (Erişim Tarihi 08.03.2024)

Finansmanın tutarlılığını ve etkinliğinin artırılmasını sağlayabilmek amacıyla Birlik, 2021/947 sayılı Tüzük gereğince coğrafi kapsamını genişletebilir.²⁶⁹ Buna ek olarak Madde 3(C)'de NDICI'nın amacı iş birliğinde istikrarın sağlanması ve dayanıklı olması için ENP dışındaki devletlerle de ortaklıklar kurulabilir.²⁷⁰ Bu durum ENP içerisinde yer alan devletlerin eylemlerinde esnek bırakıldığının göstergelerinden biridir. Komisyon'un 2021 Aralık Uygulama Kararına bakıldığında yukarıda yer verilen maddeler doğrultusunda "Türkiye, Kazakistan, Türkmenistan, İran" devletlerinin bir takım eylem planlarına katılabileceğinin söz konusu olduğunu vurgulamıştır.²⁷¹ Bu durum, İran'a insan hakları ihlallerinden dolayı alınan yaptırım kararlarına rağmen Birliğin çıkarları ve öncelikleri doğrultusunda planlara dahil edilebileceğinin göstergesidir.

Bölgedeki istikrarı ve bölgesel iş birliğini vurgulayan ENP, özellikle Güney Kafkasya jeopolitiğinde devletler arasında bütünleşmeyi gerçekleştirememiş ve bölge birçok çatışmaya şahit olmuştur. AB bu çatışmaların çözümüne gitmek yerine doğrudan bölgedeki çatışmalardan uzak kalmaya çalışmıştır. Çatışmalara uzak kalma sebebi ise Birlik içerisinde ortak bir tutumun olamayışı ve pek çok üye devletin coğrafi olarak kendi sınırlarına bölgenin uzak kalmasından dolayı Kafkasya'dan ziyade Doğu Avrupa devletlerine daha fazla öncelik vermesidir.²⁷² Kafkasya coğrafyasının en büyük problemlerinden olan "Dağlık Karabağ" üzerine yaşanan çatışmalarda AB doğrudan herhangi bir girişimde bulunmamış, dolaylı olarak AGİT gibi uluslararası kurumların üzerinden sorunlar ele alınmıştır. Ayrıca AB, bölgede yer alan devletlerle yaptığı ikili eylem planlarında her bir devlet için farklı öncelik belirlemiştir. Özellikle Karabağ çatışmaları için bu durum söz konusu olmuştur. Azerbaycan ile yapılan planda birinci öncelik olarak bu çatışmanın çözümü üzerinde durulmuştur. Ermenistan'da ise farklı

²⁶⁹ Regulation (EU) 2021/947 of the European Parliament and of the Council of 9 June 2021 establishing the Neighbourhood, development and International Cooperation Instrument – Global Europe, amending and repealing Decision No 466/2014/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EU) 2017/1601 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (EC, Euratom) No 480/2009 (Text with EEA relevance), PE/41/2021/INIT, OJ L 209, 14.6.2021, p. 1–78, a. 43.

²⁷⁰ Age, a. 3(C).

²⁷¹ Commission Implementing Decision of 16.12.2021 on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region part 1 for 2021-2022, Brussels, 16.12.2021 C(2021) 9719 final, ss. 1-5, s. 2,3.

²⁷² Amanda Paul, "The EU and the South Caucasus 25 Years Since Independence," *Heinrich Böll Stiftung Brussels European Union*, 25.11.2016, <https://eu.boell.org/en/2016/11/25/eu-and-south-caucasus-25-years-independence> (Erişim Tarihi 09.03.2024)

konular öncelik olarak sıralanırken bu sorun yedinci sırada yer almıştır.²⁷³ Bu durum AB'nin ne kadar güvenilir olduğu sorusunun devletler tarafından sorulmasına neden olmuştur. AB'nin bölge sorunlarına olan etkisinin azlığı ve sorunların çözülememesi Birliğin ENP üzerinden gerçekleştirilmesi gereken hedeflerin çok gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Çatışmaların 2020 yılında savaşa dönüşmesi ve devletler arasında hâlâ krizlerin devam etmesi ENP'nin başarısını sorgulatmıştır. Üstelik bölgede; AB'nin değil, Rusya ve Türkiye gibi devletlerin etkisi daha fazla hissedilmektedir.

Genel olarak AB'nin Kafkasya üzerindeki politikalarına bakıldığında, Kafkasya'nın Avrupa güvenlik kaygılarını gidermek, azaltmak için önemli bir bölge olduğu anlaşılabılır. Çünkü bölge üzerindeki istikrarın ve iş birliğinin sağlanması Avrupa coğrafyasının sınırlarından çatışmaları ve tehditleri uzak tutabilir. Bu coğrafya konumundan dolayı Avrupa'nın Asya gibi büyük bir pazara ulaşması konusunda stratejik önem taşımaktadır. Coğrafyanın hâkim olduğu enerji kaynakları da Rusya'dan ithal edilen fosil yakıtlara alternatif olmasına, Birliğin enerji portföyünde çeşitlilik sağlayabilmesine yardımcı olabilir.²⁷⁴ Çeşitliliğin sağlanmasıyla AB, duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinde Birliğe yönelik olumlu değişiklikler yaşayacaktır.

3.1.1.1. Gürcistan

Dört komşusu bulunan Gürcistan'ın; kuzeyinde Rusya, güneyinde Türkiye ve Ermenistan, güney doğusunda ise Azerbaycan yer almaktadır. Enerji üreten Azerbaycan, Rusya gibi devletlerle komşu olması ve Karadeniz'e sınırı bulunması nedeniyle enerjinin Avrupa'ya taşınması konusunda son derece de kilit noktada bulunmaktadır.²⁷⁵ Ayrıca Ermenistan'ın Azerbaycan ve Türkiye ile sınırlı derecede diyalogu, Gürcistan'ı önemli transfer ülkelerinden biri haline getirmiştir.

Gürcistan, çeşitli enerji kaynakları tüketse de doğal gaz ve petrol en fazla tükettiği yakıtlar arasındadır. Üstelik bu iki yakıtı talep giderek artsa da üretim oranları oldukça düşüktür. Özellikle doğal gaz üretimine bakıldığında tüketimin yalnızca %0.6 oranını karşıladığı görülmektedir. Son derece düşük olan üretim, tüketimi karşılayamadığından fosil yakıt ithalatına bağımlılığa yol açmaktadır. Petrol de ithal edilen üretici ülke sayısı

²⁷³ Age.

²⁷⁴ Oktay, age, s. 96, 97.

²⁷⁵ "Overview," Georgia energy profile, IEA, <https://www.iea.org/reports/georgia-energy-profile/overview> (Erişim Tarihi 02.04.2024)

çeşitliyen; doğal gazda ise sadece iki ülkeden ithal edilmektedir.²⁷⁶ Bu ülkeler Rusya ve Azerbaycan'dır. Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığı, 2006 yılında Rusya'nın fiyatları yükseltmesiyle enerji güvenliğinin sağlanmasında büyük risk olarak algılanmıştır. Karşı karşıya kaldığı bu enerji krizi sebebiyle arz güvenliğine önem vermiş ve Azerbaycan gazının alımına ve dağıtımına yatırımlarını yapmıştır.²⁷⁷ Böylelikle doğal gaz ithalatında Rusya'nın payını düşürmüştür. 2023 verilerine göre Azerbaycan'ın payı % 78,47 iken Rusya'nın payı % 21,53 oranında olmuştur. Ayrıca çok az miktarda (% 0,0033) olsa da İran'dan da gaz ithal edilmektedir. ²⁷⁸

Gürcistan'da iki tane gaz boru hattı bulunmaktadır. Bunlar: “Kuzey-Güney Ana Gaz Boru Hattı (North-South Main Gas Pipeline- NSMP)” ve “Güney Kafkasya Boru Hattı (South Caucasus Pipeline- SCP)”. NSMP, Rus gazını Ermenistan'a Gürcistan üzerinden taşımaktadır. Ermenistan'ın Rusya'ya doğrudan sınırının olmaması ve Azerbaycan ile siyasi anlaşmazlıklarının bulunması onun Gürcistan'a olan duyarlılığını arttırmıştır. SCP ise Azerbaycan gazının Avrupa coğrafyasına ulaşmasına sağlayan “Güney Gaz Koridorunun (Southern Gas Corridor- SGC)” bir parçasıdır.²⁷⁹ Bu yüzden Gürcistan, enerji güvenliğinde önemli geçiş ülkelerinden biridir. Gürcistan'ın transfer güzergâhında bulunması, AB'nin enerji güvenliği için önemini arttırmış ve Birliğin politikalarına ve eylemlerine konumunun önemi yansımıştır.

ENP, EaP gibi programlarla AB-Gürcistan ilişkileri ilerleyip yatırımlar yapılmaya başlansa da siyasi ortaklık 2016 yılında gerçekleşmiştir. Ortaklık Anlaşmasıyla (Association Agreements- AAs) gerçekleşen bu ortaklık, Birlik ile Gürcistan'ın ekonomik bütünleşmesini arttırmıştır. 2017 yılında Enerji Topluluğuna üye olarak Gürcistan, Birliğin yasalarına uymayı taahhüt etmiştir. Bağlayıcı nitelikte olan anlaşmayı imzalamasıyla alt yapı, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği gibi birçok

²⁷⁶ Nana Pirtskhelani, “Energy security agenda for Georgia and the path towards an integrated European energy market,” *Zentrum Liberale Moderne*, 27.09.2022, <https://libmod.de/en/inputpaper-energiesicherheit-georgien-integrierter-europ-markt/> (Erişim Tarihi 02.04.2024)

²⁷⁷ Marianna Skoczek-Wojciechowska, “Between Securitisation and Europeanisation? The EU as an External Energy Actor in Ukraine and Georgia,” *EU Diplomacy Paper*, (04.2023), Collage of Europe, s. 19.

²⁷⁸ “Georgia Increased Natural Gas Imports from Russia by 16.5% in 2023,” *News, Civil.ge*, 24.01.2024, <https://civil.ge/archives/578743> (Erişim Tarihi 02.04.2024)

²⁷⁹ “Natural Gas,” *Activities, Georgian Oil & Gas Corporation*, <https://www.gogc.ge/en/page/activities-fields/natural-gas/6/> (Erişim Tarihi 02.04.2024)

konu hakkında çıkan yasaları birtakım istisnalar dışında uygulamak zorundadır.²⁸⁰ Toplulukta AYM'ye uyum en önemli politikalar arasındadır. 2022 yılında Avrupa Parlamentosu Kararında da Gürcistan'ın önemli bağlantı noktasında yer aldığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte Kafkasya-Avrupa coğrafyasında “enerji, ulaşım ve dijital bağlantının” öneminin üzerinde durulmaktadır.²⁸¹ 2023 yılında Birlik ve Gürcistan arasında gerçekleşen görüşmede de enerji alt yapısının geliştirilmesi, altı çizilen konular arasındadır.²⁸² Planlanan Karadeniz İletim Kablo Projesi, Trans-Hazar Gaz Boru Hattı (Trans-Caspian Pipeline- TCP), Beyaz Akım Gaz Boru Hattı projelerinin gerçekleşmesi durumunda Gürcistan hem deniz hem kara yoluyla Avrupa bağlantısını güçlendirebilir. Bu projelerin rafa kaldırılmaması, kısa vadede olmasa da uzun vadede yatırımların bu alana devam edeceğini göstermektedir. Ayrıca iki taraf arasında yapılan görüşmeler ve anlaşmalar, bu tezi destekler niteliktedir. Bununla birlikte AB'nin Rusya'ya olan enerji güvensizliği, Orta Asya devletlerini boru hattı projelerine dahil etmesine ve Gürcistan ile enerji iş birliği alanında ortaklıklarını daha ileri seviyeye taşımasına neden olabilir.

3.1.1.2. Ermenistan

Kuzeyinde Gürcistan, batısında Türkiye, güneyinde İran ve Nahçıvan, doğusunda ise Azerbaycan'ın yer aldığı Ermenistan; Kafkasya'da yer alan devletler arasındadır. Fosil yakıt kaynakları bakımından oldukça fakirdir. Bu yüzden petrol, doğal gaz tüketimini Rus ve İran kaynaklarından karşılamaktadır.²⁸³ IEA'nın 2020 verilerine göre Ermenistan'ın enerji ihtiyacının yaklaşık %78,6'sı Rusya'dan tedarik edilmektedir. Rusya'nın doğal gaz ithalinde payı %87,7 oranındadır.²⁸⁴ Özellikle Rusya'nın doğal gaz tedarikinde yüksek paya sahip olması, alternatif tedarik ülkeler aranması gerektiğini ortaya çıkartmıştır. Petrol, doğal gaz gibi fosil yakıt rezervlerine sahip olmayan Ermenistan; Azerbaycan ve Türkiye ile olan askeri, siyasi çatışmalar nedeniyle bu iki

²⁸⁰ “Energy Community,” Energy, Climate change, Environment, *European Commission*, https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/international-organisations-and-initiatives/energy-community_en (Erişim Tarihi 03.04.2024)

²⁸¹ European Parliament resolution of 14 December 2022 on the implementation of the EU Association Agreement with Georgia (2021/2236(INI)) - OJ C 177, 17.5.2023, p. 63–72.

²⁸² “Commissioner Simson in Tbilisi for EU-Georgia High-Level Energy Dialogue,” News, *European Commissions*, 15.11.2023, https://energy.ec.europa.eu/news/commissioner-simson-tbilisi-eu-georgia-high-level-energy-dialogue-2023-11-15_en (Erişim Tarihi 03.04.2024)

²⁸³ Reyhan Rafet Can, “Ermenistan'ın Enerji Görünümü ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları,” *Doğu Coğrafya Dergisi* 26, 45 (2021): 55-76, s. 56.

²⁸⁴ “Overview,” Armenia Energy Profile, *IEA*, <https://www.iea.org/reports/armenia-energy-profile/overview> (Erişim Tarihi 26.03.2024)

devlet ile diyalogu oldukça sınırlıdır. Bu yüzden Azerbaycan'ın kaynaklarından yararlanamamaktadır. Bundan dolayı Ermeni devleti, Gürcistan üzerinden gelen Rus gazına²⁸⁵ olan yüksek duyarlılığını azaltmak istemektedir. Bunun için yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması, enerji verimliliği odaklanılan konular arasındadır.²⁸⁶ Ayrıca Rus gazı dışında gaz-elektrik takası yoluyla elde edilen İran gazını da artırma eğilimindedir. Kasım 2022 yılında imzalanan “Mutabakat Zaptıyla (Memorandum of Understanding- MoU)” birlikte, İran ile olan enerji iş birliğini genişlettiği görülebilir. MoU'ya göre takas anlaşması 2030'a kadar uzatılacaktır. Ek olarak gaz hacmi iki katına çıkarılması kararlaştırılmıştır. (Bir milyondan iki milyon metre küpe çıkarılmıştır.)²⁸⁷ 2020 Karabağ Savaşı sonrası Rusya'dan alamadığı desteğin de etkisiyle Batı'ya yönelik politikalar izlemesine rağmen enerji güvenliğini sağlayabilmek adına İran'la ilişkilerini ilerletmiştir. Tarafların ilişkilerinin ilerlemesi, İran'ın hem Ermenistan'da hem de Kafkasya coğrafyasında varlığını giderek güçlendireceğinin göstergesi olmuştur. Böylelikle İran bu bölgede daha etkin ve aktif politikalar izleyebilir.

İran, Rusya dışında Ermenistan'da etkili olan bir diğer aktör ise AB'dir. İkinci büyük ticaret ortağı olan AB, Ermenistan ile 1999 yılında ilişkilerini geliştirmeye başlamış olmasına rağmen derinlemesine ilişkileri “*Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşması (Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement- CEPA)*” ile gerçekleştirmiştir. Bu anlaşma 1 Mart 2021 tarihinde yürürlüğe girmiş ve anlaşma öncesi Ermenistan hem ENP hem de EaP girişiminde yer almıştır. Bu girişimlerle beraber AB, yatırımlarına devam etse de Ermenistan'ın AB'ye güvensizliği (çatışma çözümündeki etkisizlikleri) ve Rusya'ya olan bağımlılığının yarattığı güvenlik kaygısıyla Rusya'nın lehine olan politikalar izlemeye devam etmiştir. Rusya'ya olan duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin hareketlerini sınırladığını ve özgün kararlar almasında en büyük engel olduğunu anlayan Ermeniler, Karabağ Savaşı sonrası politikalarının

²⁸⁵ “Energy security,” Armenia Energy Profile, IEA, <https://www.iea.org/reports/armenia-energy-profile/energy-security-2#abstract> (Erişim Tarihi 26.03.2024)

²⁸⁶ “Energy-Overview,” Armenia - Country Commercial Guide, *International Trade Administration*, 29.11.2023, <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/armenia-energy> (Erişim Tarihi 28.03.2024)

²⁸⁷ Kadir Ertaç Çelik, “Ermenistan-İran Enerji Mutabakat Zaptı: Batı'nın Vekil Aktörü Rolünün Dışına mı Çıkıyor?,” *Avrasya, ANKASAM*, 12.11.2022, <https://www.ankasam.org/ermenistan-iran-enerji-mutabakat-zapti-batinin-vekil-aktoru-rolunun-disina-mi-cikiyor/> (Erişim Tarihi 28.03.2024)

yönünü Batı'ya doğru çevirmeye başlamıştır. Özellikle CEPA ile Ermeni yasaları AB yasalarına uyumlaştırılmaya başlanmıştır.²⁸⁸

CEPA ile daha iyi yaşam standartları, eğitim, ulaştırma gibi birçok konuya odaklanıldığı gibi Başlık V, Bölüm II'de enerji alanına da değinilmiştir. Bu alanda çeşitlilik, verimlilik, tasarruf, bölgesel piyasalarla iş birliğine teşvik, yapılan reformlara destek gibi konularda tarafların iş birliği içinde olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca anlaşmada Ermenistan'ın enerji ihtiyacını ve ihracatını sağladığı nükleer santral de ele alınmıştır. Birlik, Ermenistan'ın enerji güvenliği için bu nükleer santralin önemini farkında olmasına rağmen kapatılmasını öngörmüştür.²⁸⁹ 2016 yılı öncesine kadar dayanan bu kapatma çağrıları²⁹⁰, CEPA'nın yürürlüğe girmesine kadar devam ettiği görülmüştür. Santralin kapatılması gerekliliği Birliğin, yeşil enerjiye ve teknolojiye geçiş vurgusuyla birlikte ilerleyen zamanlarda bu coğrafyada da yeşile dönüş projelerinin daha fazla güçleneceğinin göstergesidir. Nitekim EaP kapsamında Ermenistan'a ve diğer bu girişime dâhil devletlere yönelik EU4Enerji Programı geliştirilmiştir. Sürdürülebilir enerji politikalarının geliştirilmesi üzerine gerçekleştirilen bu program²⁹¹ özellikle yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji verimliliğine yoğunlaşılması konuları ön plana çıkarılan unsurlar olmuştur. Ayrıca bu konular Ermenistan'ın enerji güvenliğinin sağlanmasında anahtar konuları oluşturmuştur.²⁹²

Dağlık Karabağ sorunundan dolayı Ermenistan, Güney Kafkasya jeopolitiğinde petrol, doğal gaz projelerine dâhil edilmemiştir. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda (BTC) ilk olarak Tiflis yerine daha kısa ve maliyeti uygun olan Ermeni sınırları düşünülse de Karabağ'da yaşanan anlaşmazlıklar bu düşünceden uzaklaşılmasına neden olmuştur.²⁹³ Ermenistan'ın projelerde saf dışı bırakılması onu giderek Rusya ve İran'a karşı bağımlı hâle getirmiş, arz güvenliğini son derece azaltmıştır. Tüm bunların

²⁸⁸ "Energy-Overview", age.

²⁸⁹ Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement, 25.9.2017, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0037> (Erişim Tarihi 28.03.2024)

²⁹⁰ "Nuclear Power in Armenia," *World Nuclear Association*, 02.2024, <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/armenia.aspx> (Erişim Tarihi 28.03.2024)

²⁹¹ "EU4Energy", *IEA 50*, <https://www.iea.org/programmes/eu4energy> (Erişim Tarihi 29.03.2024)

²⁹² "EU4Energy – Armenia," *EU4Energy*, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/efaf3b0f-52a6-4762-b4c3-174c86b972fd_en?filename=factsheet_eu_support_to_energy_armenia.pdf (Erişim Tarihi 29.03.2024)

²⁹³ Zeyno Baran, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey*, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West* (Ed.) S. Frederick Starr & S. Frederick Starr, Svante E. Cornell, Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, (2005), s. 114.

yanında bölgesel iş birliğinin dışında kalması, Ermeni ekonomisinin gelişmemesine sebep olmuştur. İki komşusu olan Türkiye ve Azerbaycan ile siyasi diyaloglarının olmayışı ekonomilerine ciddi derecede zarar vermiştir. Ayrıca bölgedeki istikrarsızlar AB'nin politikalarına da yansımıştır. Birliğin çıkarlarından dolayı farklı devletlere karşı farklı tutum sergilediği bu yüzden AB'nin bu coğrafyada tutarlı bir politika izlemediği aksine çıkarlarının yön verdiği şekliyle eylem ve politikalarını devam ettirdiği görülmüştür. Ermenistan'a göre Karabağ çatışmalarında AB, Azerbaycan'a karşı somut adımlar atmamış, sadece tepkisel bir yaklaşım izlemiştir. Bu tepkisel yaklaşımın nedenini ise Azeri kaynaklarına olan ihtiyacı olarak görmüş ve Birliğin bu devlete karşı güçlü duruş sergilemesini istemiştir. Ermeniler, Ruslara olan bağımlılıklarını sorgulamalarına rağmen AB'ye olan güvensizlik, bölgenin istikrarsız yapısı gibi nedenler duyarlılık düzeyini azaltmasında önemli engelleri oluşturmuştur.²⁹⁴

Enerji altyapısı için son derece önemli konumda bulunan Ermenistan, siyasi anlaşmazlıkların varlığından dolayı bölgesel iş birliklerine dâhil olabilmesi kısa vadede mümkün olarak görünmeyebilir. Karabağ Savaşı sonrası Azerbaycan ile anlaşmaya onay verdiğinde özellikle her iki devlet arasında ulaştırma yollarının açılmasına neden olabilir. Böylelikle bölge istikrarsızlıktan kurtularak komşu devletler arasında iş birliğinin ilerlemesini de sağlayabilir. Ermenistan ile Türki devletlerinin normalleşmesi bölgede önemli güç olan İran ve Rusya'nın bölgedeki hakimiyetini azaltabilir. Bu durum AB'nin elini güçlendireceği gibi Ermenistan'ın siyasal, ekonomik, toplumsal hayatını da geliştirebilir.

3.1.1.3. Azerbaycan

1991 yılında egemenliğini kazanan Azerbaycan'ın batısında Ermenistan ve Gürcistan, kuzeyinde Rusya ve güneyinde ise İran ile karasal sınırları bulunmaktadır. Doğusunda ise Hazar Denizi bulunmaktadır. Burası enerji kaynakları bakımından zengin olduğundan Azerbaycan'ı önemli bir üretici devlet konumuna yükseltmektedir. Özellikle enerji üretim oranının tüketimden dört kat fazla oluşu, devlet ekonomisini petrol ve doğal gaz ihracatından elde edilen gelire büyük oranda dayandırmıştır. İhracat

²⁹⁴ “Strengthening EU–Armenia Relations Towards a Cooperation Strategy,” *APRI Armenia*, (2024), s. 12,14,15.

gelirlerinin sadece %10'u diğer sektörlerden gelmiştir.²⁹⁵ Bu orana bakıldığında Azerbaycan ekonomisinin ihraç edilen enerji kaynaklarına bağımlı olduğu söylenebilir.

Azerbaycan'ın Doğu Ortaklığında bulunan diğer devletlerden farkı ise bu devletler gibi enerji ithal etmeyip ihraç etmesinden dolayı Birliğin enerji gereksinimi için alternatif olabilme durumudur. Birliğin INOGATE programında da görüldüğü üzere AB buradaki kaynakları kendi sınırlarına taşıyarak arzın arttırılabileceğini ve Hazar kaynaklarının Rus kaynaklarına karşı alternatif olabileceğini düşünmektedir. Bu yüzden AB, enerji güvensizliğini gidermek için ve ekonomik sebeplerle Azerbaycan'a daha çok yaklaşmaktadır.

Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından 1994 yılında sahip olduğu rezervler özellikle birçok uluslararası şirketin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu yüzden “*Yüzyılın Antlaşması*” imzalanmıştır. Azerbaycan'a olan ilgi bu yıllar Avrupalı şirketler temelinde olsa da özellikle 1999 yılında yürürlüğe giren PCA'lar ile birlikte Birlik içinde önem kazandığının göstergesi olmuştur. Birliğin genişlemesinin getirdiği güvenlik kaygıları AB'nin Kafkasya jeopolitiğine kadar ENP'yi genişletmesine neden olmuş ve Azerbaycan'da ENP ve sonrasında Doğu Ortaklığı'na dahil olmuştur. Rusya'nın arz kesintisinden dolayı endişelenen AB, Yeşil Kitap'ta da vurgulanan çeşitlilik olgusuyla enerji rezervlerine sahip Azerbaycan ile çok daha yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Bu yüzden aralarında Kasım 2006'da MoU imzalanmıştır. Enerjiye ilişkin olan bu anlaşmayla Rusya'ya alternatif aranmış, Azerbaycan kaynaklarının güvenli şekilde Avrupa coğrafyasına teslim edilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın aşamalı bir şekilde hem Birlik müktesebatına hem de Avrupa pazarına uyumlaştırılması iş birliğinin gelişmesinde önemli adımları oluşturmuştur.²⁹⁶

2008 yılında Komisyon tarafından bildirilen “İkinci Stratejik Enerji İncelemesi'nde” Hazar havzasındaki hidrokarbon kaynaklarının AB için son derece önemli olduğunu ve enerji güvenliğinin sağlanmasında bu kaynaklara erişebilmenin öneminden bahsedilmiştir. Bu kaynaklara erişimin sağlanması maksadıyla SGC'nin geliştirilmesine

²⁹⁵ “Azerbaijan's energy context,” IEA, <https://www.iea.org/reports/implementing-a-long-term-energy-policy-planning-process-for-azerbaijan-a-roadmap/azerbaijan-s-energy-context> (Erişim Tarihi 16.03.2024)

²⁹⁶ “President Barroso and the President of Azerbaijan sign a Memorandum of Understanding on energy partnership,” Press Corner, *European Commission*, 07.11.2006, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_06_1516 (Erişim Tarihi 16.03.2024)

öncelik verilmesi gerekliliği üzerine durulmuştur.²⁹⁷ Bu bildiriden anlaşılacağı üzere imzalanan MoU, Birlik ve Azerbaycan'ın siyasi diyalogunun giderek artacağını göstergesi olmuştur. 2009 yılında SGC girişimi ve bu projenin öncesinde planlanan sonrasında iptal edilen “Nabucco Boru Hattı” girişimiyle de Azerbaycan ve AB'nin ortak amaçlar doğrultusunda iş birliklerini ilerlettikleri anlaşılabilir.

Harita 1: Güney Gaz Koridoru (SGC)

Kaynak: <https://www.sgc.az/en>²⁹⁸

SGC, Şah Deniz 2 sahasından çıkarılan gazın Türkiye ve Avrupa'ya dört bölümden oluşan boru hattı projeleriyle ulaştırılması hedeflenerek oluşturulmuştur. Bu dört bölüm: Şah Deniz II Sahası;

Güney Kafkasya Boru Hattı (Azerbaycan, Gürcistan);

Trans Anadolu Boru Hattı (TANAP), (Türkiye);

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP), (Yunanistan, Arnavutluk, İtalya)²⁹⁹

SGC'nin ilk olarak hedeflenen kapasitesi 16 bcm olmuştur. (Avrupa'ya 10 bcm, Türkiye'ye ise 6 bcm) Kapasitenin genişletilerek 31 bcm'e kadar arttırılabilmesi de söz konusudur. 2015 yılında yapımına başlanan TANAP, 2018 yılında Türkiye'ye gaz akışını başlatmıştır. TAP'ın yapımına 2016 yılında başlanmıştır. Gaz akışı ise 2020

²⁹⁷ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – “Second Strategic Energy Review : an EU energy security and solidarity action plan” {SEC(2008) 2870} {SEC(2008) 2871} {SEC(2008) 2872} /* COM/2008/0781 final */

²⁹⁸ “What is Southern Gas Corridor?,” Home Page, SGC, <https://www.sgc.az/en> (Erişim Tarihi 03.04.2024)

²⁹⁹ “The Southern Gas Corridor,” Projects, *The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan*, 13.03.2024, https://minenergy.gov.az/en/layiheler/cenub-qaz-dehlizi_2196 (Erişim Tarihi 19.03.2024)

yılında gerçekleşmiştir. Bu akıştan ilk olarak yararlanan devletler ise Yunanistan, Bulgaristan, İtalya olmuştur.³⁰⁰ Buna göre AB, kaynak çeşitlendirme arayışına ikinci enerji krizi gerçekleşmeden önce başladığı söylenebilir. Buna rağmen 2008 yılında önerilen SCG projesiyle yaklaşık on iki yıl sonra 2020 yılında gaza ulaşabilmiştir. Bu süre zarfında AB, arz kesintilerine, fiyat dalgalanmalarına maruz kalmıştır. Bu durum alt yapı çalışmalarının kısa vadede gerçekleştirilemeyeceğinin göstergesi olmuştur. 2022 yılında AB'nin tüketim sonuçlarına bakıldığında kısa, orta, uzun vadede farklı politikalar geliştirmesi ve Birliğin ortak hareket etmesi olumlu sonuçlar alınmasına yol açmıştır.

EaP ile geliştirilen ikili anlaşmalardaki AB'nin her bir devlet için farklı tutumu, Azerbaycan'ın insan hakları ve demokrasi ihlalleri, Karabağ'daki anlaşmazlıklar ilişkilerde güvensizliği ön plana çıkarmıştır. Özellikle Azerbaycan ile yapılan anlaşmaların dışında Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünden söz edilmemesi AAs müzakerelerini 2014 yılında, PCA toplantılarını 2015 yılında askıya almasına neden olmuştur.³⁰¹ Tüm bunlara rağmen AB, özellikle Azerbaycan'ın enerji zenginliğinden dolayı iş birliğinin ilerleyebilmesi adına görüşmelerine son vermemiştir. Nitekim 2017 yılında ilişkiler tekrardan ilerlemeye başlamıştır. İlişkilerin gelişmesi için ise çerçeve anlaşması üzerinde müzakerelere başlayarak harekete geçilmiştir.³⁰² Bununla birlikte AB, Azerbaycan'a enerji alanında daha fazla destek olmaya başlamıştır. Özellikle 2020 yılında SGC ile Avrupa pazarına ulaşmaya başlayan doğal gazla Azerbaycan, AB'nin önemli gaz tedarikçilerinden olmaya başlamıştır. Hem SGC'nin açılması hem de Ukrayna-Rusya savaşı sonrası Birliğin Rus kaynaklarından 2027 yılına kadar kurtulma hedefinin olması Azerbaycan'ın Avrupa enerji piyasasında varlığını giderek güçlendirmeye başlatmıştır. Bu piyasada sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı önemli bir üretici devlet olarak gelecek yıllarda da varlığını koruyabilir.

³⁰⁰ Age.

³⁰¹ Delcour, Hoffmann, agm, s.16.; Georgi Gotev, "Azerbaijan's rejection of EU association was an eye-opener for Brussels," News, *EURACTIV*, 11.02.2016, <https://www.euractiv.com/section/armenia/news/azerbaijan-s-rejection-of-eu-association-was-an-eye-opener-for-brussels/> (Erişim Tarihi 19.03.2024)

³⁰² "Facts and Figures About EU-Azerbaijan Relations," *EaP*, https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2020/06/eap-factsheet_azerbaijan_en.pdf (21.03.2024)

Tablo 8: Azerbaycan’ın Petrol ve Doğal Gaz Üretim ve İhracat Oranları

* Petrol oranlarına yoğunlaşma da dahil.

	Petrol Üretimi (milyon ton)	Petrol İhracatı (milyon ton)	Gaz Üretimi (bcm)	Gaz İhracatı (bcm)
2020	34,5	28,4	37,1	13,5
2021	34,6	28,1	43,9	18,9
2022	32,6	26,3	46,7	22,3
2023	30,2	25,2	48,3	23,8
Ocak-Şubat 2024	4,8	3,9	8,2	4,1

Kaynak: The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan³⁰³

2020 yılı sonrası her geçen yıl Azerbaycan’ın petrol üretiminin giderek azaldığını görüyoruz. Aynı şekilde petrolü ihraç etme oranı da giderek azalmıştır. Petrolün aksine doğal gaz da hem üretimde hem de ihraç etme oranında bir önceki yıla göre oranlar artış göstermiştir. AB yaptırım paketleriyle Rus petrolüne olan bağımlılığını büyük oranda azaltmasının yanında yapmış olduğu yeşil enerji, enerji tasarrufu ve verimliliği, depolama hedefleri ve diğer politikalarıyla genel petrol tüketimini de düşürmüştür. Doğal gaz kullanımında bu politikalar ve gelişmeler sonrasında düşüş yaşansa bile petrol kullanımındaki kadar düşüş gözlemlenmemiştir. Buna rağmen Rus gazının AB’deki payı 2021 yılında %45’lerdeyken 2023 yılına gelindiğinde %8’lere kadar gerilemiştir. Böylelikle Rusya’dan 150 bcm civarında ithal edilen gaz, 2023 ile 43 bcm civarına düşmüştür. Her ne kadar AB’nin Ocak 2021 yılında gaz tüketimi 51.5 bcm iken Ocak 2023 yılında 40 bcm’e düşmesine rağmen Tablo 8’den de anlaşılacağı üzere terkedilen Rus gazının yerini sadece Azerbaycan kaynaklarından karşılamak mümkün değildir. Tüketim payını daha çok 2023 yılında Norveç, ABD ve Kuzey Afrika’dan (Sırasıyla 87.8 bcm, 56.2 bcm, 41 bcm) karşılamıştır. 62 bcm civarındaki gazı ise diğer devletlerden karşılamıştır.³⁰⁴ Azerbaycan gazının AB’nin tüketim payında oranı ise %5 civarında olmuştur. Bölüm 2’de paylaşılan verilere bakıldığında 2021 yılında

³⁰³ “Oil production and export,” Statistics, *The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan*, 06.03.2024, <https://minenergy.gov.az/en/statistika/neftin-hasilati-ve-ixraci> (Erişim Tarihi 14.03.2024); “Gas production and export,” Statistics, *The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan*, 06.03.2024, <https://minenergy.gov.az/en/statistika/qazin-hasilati-ve-ixraci> (Erişim Tarihi 14.03.2024); “Gas production increased in January-February this year,” News, *The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan*, 12-03-2024, <https://minenergy.gov.az/en/xeberler-arxivi/00200> (Erişim Tarihi 14.03.2024)

³⁰⁴ “Where does the EU’s gas come from?,” Infographics, *European Council Council of the European Union*, 21.03.2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/14.03.2024#0> (Erişim Tarihi 23.03.2024)

Azerbaycan'ın payının %2 olduğu görülmektedir. Buna göre Azerbaycan her geçen yıl Birliğin enerjisinde payını arttırmış ve arttırmaya devam edecektir. Payının artacağına en büyük göstergesi ise 18 Temmuz 2022 yılında taraflar arasında yapılan anlaşmadan çıkarılabilir. Bu MoU, enerji alanında tarafların ortaklıklarının devam edeceğinin göstergesi olmuş ve anlaşmayla üç konu üzerinde durulmuştur. Bunlar;

SGC'nin kapasitesinin 2027'ye kadar iki katına çıkarılması (TAP'a giden gaz oranını 20 bcm'e çıkarma);

Fosil yakıtların dışında yenilenebilir kaynaklar üzerinden de iş birliğinin gerçekleştirilmesi;

İklim sorunlarının önüne geçebilmek için emisyonların azaltılmasıdır.³⁰⁵

AB, Azerbaycan'ın önemli stratejik ortağıdır. Ukrayna'nın bazı bölgelerinin ilhakıyla ortaklık daha fazla güçlense de bu ilhaktan önce de gerginliklerin yarattığı güvensizlik ortamında bile Azerbaycan ve Birlik enerji alanında görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde SGC'nin Batı Balkanlara kadar uzatılması ele alınan konulardan biridir. Nitekim Ekim 2022'de “Yunanistan-Bulgaristan Gaz Ara Bağlantı Hattı (Gas Interconnector Greece–Bulgaria- IGB)” açılmıştır. Balkan devletlerinin Rus bağımlılığına ve kesintilere olan duyarlılıklarına karşı çözüm yollarından biridir. Ayrıca sadece bu hatla kalmayıp Hırvatistan ve Avusturya'ya kadar uzayacak iki ayrı bağlantı üzerinde çalışılmaktadır. (İyon Adriyatik Boru Hattı ve BRUA Bağlantısı) Tüm bu gelişmeler Azerbaycan gazının Avrupa coğrafyasının çeşitlilik arayışında son derece önemli olduğunu vurgulamaktadır.³⁰⁶

Tablo 9: Azerbaycan'ın Gaz İhracat Oranları (bcm)

	2022	2023	Ocak-Şubat 2024
Avrupa	11,4	11,8	2,1
Türkiye	8,4	9,5	1,4
Gürcistan	2,5	2,5	0,6
TANAP ile Türkiye'ye	5,6	5,6	0,8

³⁰⁵ “Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev,” Statement, *European Commission*, 18.07.2022, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_4583 (Erişim Tarihi 25.03.2024)

³⁰⁶ Cavid Veliyev, “Kaynak ve Transit Ülke Olarak Küresel Enerji Güvenliğine Azerbaycan'ın Katkısı,” *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme- Araştırma Dizisi* 5, (2022), s. 64, 69,70,72.

Kaynak: The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan³⁰⁷

SGC ile ilk olarak toplamda 16 bcm gaz ihraç edilmesi (Türkiye'ye 6 bcm, Avrupa'ya 10 bcm) onaylanmıştır. 2021 yılında Avrupa'ya 8 bcm gaz ihraç edilmiştir.³⁰⁸ 2022, 2023 yıllarına bakıldığında ihracat oranının sürekli arttığı görülmektedir. Üstelik SGC ile ilk belirlenen hedef olan 10 bcm'in geçildiği görülmüştür. Azerbaycan'ın ihracat ve üretim oranının artmış olduğu gibi giderek tüketim oranı da yükselmiştir. OPEC'in 2021 verilerine göre Azerbaycan'ın gaz talebi yaklaşık 11.170 bcm, 2022 verilerine göre 10.088 bcm'dir.³⁰⁹ Her ne kadar bir yıl içerisinde talep oranında düşüş yaşanmış olsa bile gaz üretim oranının hem kendi iç talebini hem de ihracat oranının arttırılması durumunda ihtiyacı karşılayıp karşılayamayacağı taraflarda kaygıya sebep olmuştur. Özellikle bu durum, 2027 yılına kadar TAP'ın kapasitesi iki katına çıkarılabilir mi sorusunu akıllara getirmiştir. Gaz üretim miktarına ve Şah Deniz dışındaki sahalarla bakıldığında ancak yatırım yapılmasıyla kapasitenin 20 bcm'e kadar çıkarılması olası olabilir. 2027 yılına kadar Avrupa'ya olan gaz akışını arttırmak amacıyla Azerbaycan, sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynaklarıyla kendi tüketimini karşılaması Azerbaycan'ın seçenekleri arasında olabilir. Sunulan verilere bakıldığında Azerbaycan tüketimini yenilenebilir enerji kaynaklarıyla karşılamaya çalıştığında, MoU ile belirlenen 2027 yılı hedeflerine ulaşabilir ancak Azerbaycan AB için önemli tedarikçi ülke konumuna gelse de kısa sürede boşalan Rus gazının yerini tek başına doldurması mümkün görünmemektedir. 2023 yılı verilerine bakıldığında AB, Rusya'dan 42.9 bcm gaz ithal etmiştir.³¹⁰ Kısa sürede Azerbaycan'ın tek başına bu orana ulaşması mümkün değildir. Orta Asya'da bulunan geniş gaz rezervlerine sahip devletlerin iş birliğine dahil olması AB'nin çeşitliliğini arttırmasının yanında oluşabilecek eksikliğin doldurulmasına da yardımcı olabilir.

³⁰⁷ "In 2022, 46.7 billion cubic meters of natural gas and 32.6 million tons of oil were produced," News, *The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan*, 13.01.2023, <https://minenergy.gov.az/en/xeberler-arxivi/2022-ci-ilde-467-milyard-kubmetr-tebii-qaz-326-milyon-ton-neft-hasil-edilib> (Erişim Tarihi 14.03.2024); "Oil and gas figures were announced for January-December 2023," News, *The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan*, 11.01.2024, https://minenergy.gov.az/en/xeberler-rxivi/00146_7892 (Erişim Tarihi 14.03.2024); "Gas production increased in January-February this year"..., age.

³⁰⁸ Veliyev, age, s. 65.

³⁰⁹ "Table 9.6: World natural gas demand by country," Data download, *Organization of The Petroleum Exporting Countries*, https://asb.opec.org/data/ASB_Data.php (Erişim 25.03.2024)

³¹⁰ "Where does the EU's gas come from?," Infographics, *European Council-Council of the European Union*, 21.03.2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/#:~:text=Bar%20chart%20showing%20how%20gas,to%2056.2%20bcm%20in%202023.> (Erişim Tarihi 25.03.2024)

Bölge coğrafyasında tarafların kaygılanmasına sebep olan bir diğer konu ise “Dağlık Karabağ Sorunu”dur. 1988 yılından beri Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasında uyuşmazlıkların devam ettiği, gerginliklerin sürekli artarak çatışmaya dönüştüğü bu sorun, 2020 yılında ikinci kez savaşa dönüşerek tekrar bölgeyi sarsmıştır. Her iki savaşta da Ermeniler boru hatlarını hedef almıştır. Doğrudan saldırıların dışında Ermeni yöneticiler boru hatlarının hedef alınacağına dair birçok söylemde bulunmuştur. Ayrıca Karabağ’da yaşanan anlaşmazlıklar enerji fiyatlarının dalgalanmasına ve aniden fiyatların yükselmesine yol açmıştır. Fiyatların istikrarsızlığı, arzın kesilme ihtimalinden dolayı olmuştur.³¹¹ Bu durum bölgenin enerji güvenliğini tehdit etmiş ve buradaki enerji alımlarının sürdürülebilirliği konusunda soru işaretleri bırakmıştır. Enerji güvenliğinin kesintisiz bir şekilde sağlanması, bölgenin bütünleşmesi için taraflar arasındaki bu sorunun çözülmesi gerekmiştir. AGİT’in oluşturduğu Minsk grubuyla sorun çözülmeye çalışılsa da hem tarafların bu sorunu milli kimliklerine dayandırarak manevileştirmesi hem de küresel güçlerin çıkar farklılıkları sebepleriyle uzun yıllar süregelen bir uzlaşmazlığa dönüşmüştür.³¹² Aynı zamanda Ermenistan’ın Türk düşmanlığı, sınırlarını genişletme arzusu, muhalefetin ve diasporanın baskıları karar alıcıların karar ve eylemlerine yansiyarak sert politikalar izlenmesine neden olmuş ve bundan dolayı tarafların anlaşması da engellenmiştir. Ermeni kamuoyunun baskılarına rağmen 10 Kasım’da taraflar, “*Moskova Ortak Bildirgesi*’yle” savaşı sonlandırmıştır.³¹³

2020 yılında kırk dört gün süren savaşın sonlanmasına rağmen iki devlet arasında hâlâ görüşmeler devam etmektedir. Görüşmelerin bu kadar uzamasının sebebi Ermeni kamuoyunun barış sürecini milli çıkarlarına aykırı bulmalarıdır. Bundan dolayı yöneticilerine baskı uygulamakta ve bu durumda barış sürecini yavaşlatmaktadır. Ayrıca Azerbaycan’ın savaşı kazanmasıyla açılması gündeme gelen, Hazar’ın Avrupa ile bağlantısını hem zamansal hem de maddi olarak kolaylaştıracak olan Zengezur Koridoru; müzakere süreçlerinin yavaş ilerlemesi neticesinde açılması zorlaşmaktadır. Bu koridor Türkiye, Nahçıvan, Azerbaycan üçlüsünü karadan bağlayacağı gibi

³¹¹ Dünya Başol, “Dağlık Karabağ Bölgesinin Enerji Güvenliği ve Kafkasya Jeopolitiğine Etkisi,” 4th International Nowruz Conference on Scientific Research, (Ed.) Ramazan Gafarlı, Mustafa Latif Emek, (2021): 345, 366, s. 345.

³¹² Sezgin Kaya, Barış Özdal, “AGİT’in Dağlık Karabağ Sorunu’nun Çözümündeki Yetersizliğinin Analizi,” *Ermeni Araştırmaları* 73, (2023): 71-88, s. 82, 83.

³¹³ Ömer Göksel İşyar, “Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı Örneğinde Ermeni Saldırganlığının İç Yapısal Nedenleri,” *Türk Dünyası Araştırmaları*, 133, 263, (2023): 165-186, s. 180, 181. DOI: 10.55773/tda.1278832.

Ermenistan'ı da sürece dahil ederek bölgenin ulaşım engellerini de kaldırılabilir. Bu koridorun açılmasıyla birtakım yaptırımlara sahip Rusya ve İran'ın güzergâhları kullanılmadan Asya-Avrupa bağlantısı sağlanabilir. Bu yüzden Güney Kafkasya jeopolitiği AB için önemli bir pazardır.³¹⁴

Zengezur Koridoru'nun faaliyete geçmesi durumunda Azerbaycan'a büyük bir avantaj sağlaması mümkünken, bölgede yer alan İran'a dezavantaj sağlaması nedeniyle koridorun açılmasından Tahran endişe duymaktadır. Eğer koridor açılırsa İran'ın Ermenistan ile sınır bağlantısı kesilecek, Nahçıvan'a ulaşan gazdan kazandığı komisyon sonlanacaktır. Türkiye ve Azerbaycan arasında kara bağlantısının bulunmamasından dolayı İran güzergâhı kullanılmakta ve bu yüzden buradan geçen taşıtlardan almış olduğu geçiş ücreti sonlanacaktır. Ayrıca Kafkasya jeopolitiğinde Tahran'ın etkisi azalacağı gibi komşu devletler olan Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgede hakimiyeti güçlenecektir. Tüm bunların farkında olan İran söylemlerini sertleştirerek bu projeye tepki göstermektedir.³¹⁵ Hem İran'ın tepkilerini azaltmak hem de Zengezur dışında farklı bir koridorun oluşturulabileceğini Ermeni hükümetine göstererek barış sürecinin hızlanmasını hedefleyen Azerbaycan, İran ile Aras Koridoru'nun yapımı üzerine MoU imzalamıştır. Bu projeye birlikte İran bölgedeki iş birliğinden tamamen uzak kalmayacaktır. Bundan dolayı Zengezur Koridoru'na karşı sergilediği tutum da yumuşayabilir.³¹⁶ Tüm bunlara rağmen Azerbaycan için öncelikli konu Zengezur'dur. Bu yüzden Ermeni hükümetiyle barış süreci hızlandırılmalıdır. Barış sürecinin gerçekleşmesiyle uzun yıllardır çözülemeyen sorun çözülerek enerji bağlantılarının güvenliği de sağlanabilir. Özellikle Orta Asya kaynaklarının Azerbaycan'a bağlanmasıyla da AB'nin arz çeşitliliği artırılabilir.

Bu çalışmada, AB'nin politika ve eylemleri incelendiğinde 1999 sonrası Kafkasya jeopolitiğiyle ilgilenmeye başladığı ama bu ilginin siyasal açıdan olmadığı ve bölge sorunları üzerinde somut bir etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Buna rağmen geliştirdiği Kafkasya'ya yönelik girişimlerden bölgede etkisinin artmasını ve istikrarın

³¹⁴ Başol, agm, s.351.

³¹⁵ Başol, agm, s. 358.; Ayşegül Ketenci, "3 SORUDA - Zengezur Koridoru'nun Önemi," AA, 20.12.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-zengezur-koridorunun-onemi/2767969> (Erişim Tarihi 05.05.2024)

³¹⁶ Çağrı Erhan, "Zengezur'a alternatif Aras Koridoru," *Türkiye Gazetesi*, 28.04.2024, <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/prof-dr-cagri-erhan/zengezura-alternatif-aras-koridoru-643017> (Erişim Tarihi 07.05.2024)

sağlanmasını amaçladığı sonucuna ulaşılmıştır. AB'nin her bir devlet için farklı öncelik belirlememesi, bölge çatışmalarını önleme konusundan uzak kalmaması durumunda bölge devletleriyle sağlıklı bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurması mümkün görülmektedir. Birliğin bu konulara karşıt yönden yaklaşması durumunda tarafların iş birliği içerisinde güvensizliğin yaşanmasına neden olabilir ve tarafların güvenlik kaygıları nedeniyle özellikle enerji temelli iş birliğini güçlendirme konusunda isteksiz olmalarına yol açabilir.

Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığını 2027 yılına kadar sonlandırmayı hedefleyen AB için kısa sürede faaliyete geçebilecek alternatif yollara ulaşmak son derece önemlidir. Kafkasya jeopolitiği, düşük maliyet ve faaliyete geçme süresinin daha kısa sürede olmasından dolayı ilk olarak tercih edilmesi gereken alternatif olmalıdır. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa arasında yer alan birbirine bağlı boru altyapısının bulunmasından dolayı AB, bu coğrafyaya öncelik vermesiyle Rus kaynaklarından kurtulma sürecini daha hafif atlatmasına neden olacağı analiz edilmiştir. Diğer alternatiflerle Kafkasya jeopolitiği kıyaslandığında Eastmed Boru Hattı, denizin altına inşa edilmesi planlanan boru hattının oldukça maliyetli oluşu, Türkiye'nin tepkileri, ABD'nin projeden çekilmesi bu girişimin gerçekleşme olasılığını büyük oranda azaltmaktadır. LNG alternatifi ise boru hattına göre oldukça maliyetlidir. Özellikle AB'de sınırlı sayıda LNG terminali bulunması, Avrupa coğrafyasının iç kesimlerinde bu terminallerin bulunmaması ve bulunan terminallere doğrudan bağlantılı boru hatlarının olmaması LNG yoluyla gelen gazın dağıtımını güçleştirmektedir. Bununla birlikte LNG'nin depolanması ve nakliye maliyeti oldukça yüksektir. Maliyetin düşük olması ve zamanın sınırlı olması (AB'nin 2027 Rus enerjisine olan bağımlılığa son verme ve 2050 iklim-nötr kıta olma hedefi) Kafkasya jeopolitiğinin önemini arttırmaktadır. Tüm bu unsurlar ele alındığında çalışmanın "Kafkasya, AB enerji güvenliği açısından maliyet etkin bir kaynak olabilir" varsayımını destekler nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda AB'nin Azerbaycan ile imzaladığı MoU (TAP'ın kapasitesinin iki katına çıkarılması üzerine taraflar anlaşmıştır.) bu varsayımın doğruluğunu kanıtlayan bir diğer faktördür.

Çalışmada bir diğer odaklanılan nokta ise AB'nin Rusya'dan ithal ettiği gaz miktarına Azerbaycan gazının tek başına ulaşip ulaşamayacağı belirsizliğidir. Paylaşılan verilere bakıldığında 2027 yılına kadar AB'nin Rus gazına olan bağımlılıktan kurtulma hedefini

tek başına Azerbaycan gazıyla karşılanması mümkün değildir. Bununla birlikte her geçen yıl Azerbaycan gaz üretiminde artış gözlemlenmesine rağmen iç tüketimde yaşanan artışlar 2027'ye kadar TAP'ın kapasitesinin 20 bcm'e kadar çıkarılabilir mi sorusunu da ortaya çıkartmaktadır. Hedeflenen sürede bu durumun gerçekleşme olasılığı düşük görülmektedir. AB'nin yatırımlarıyla Şah Deniz'i dışındaki sahalara da yönelerek üretim kapasitesinin artırılması, iç tüketimin yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak azaltılması durumunda 2027 hedefine ulaşılması ise muhtemeldir. 2027 yılına kadar hedeflenen kapasite arttırımının yapılamaması durumunda dahi Azerbaycan gazı AB'nin gaz arz çeşitliğini arttırmaktadır. AB'nin enerji bileşiminde payının giderek artması ise olasıdır.

3.1.2. AB İçin Orta Asya'nın Önemi

Orta Asya, coğrafi konumundan dolayı birçok küresel ve bölgesel gücün dikkatini çekmiştir. Kilit bir bölgede yer almasının yanında Hazar Denizi'nde sahip olduğu hidrokarbon rezervleri de ilginin artmasına neden olmuştur. AB'de doksanların sonunda imzalanan PCA'lar ile ilişkiler geliştirmeye başlasa da bölgedeki Rus varlığı, insan hakları ihlalleri ve tarafların yakınlaşmaya olan isteksizliğiyle beraber ilişkiler oldukça sınırlı kalmıştır. İlişkilerinin canlanmaya başlaması ise 15 Mayıs 2019 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihte “Orta Asya'ya İlişkin Yeni AB Stratejisi” yayımlanmıştır.³¹⁷ Birlik; bu girişimle taraflarla güçlü, modern, geniş ortaklıklar hedeflemiştir. Ayrıca “Genişletilmiş Ortaklık ve İş birliği Anlaşmaları (Enhanced Partnership and Cooperation Agreement- EPCA)” yapılması gerektiğini vurgulamıştır.³¹⁸ Şubat 2022 sonrası Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalışan Birlik, zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya jeopolitiğine ilgisini arttırmıştır.³¹⁹ AB'nin geliştirmiş olduğu stratejilerden, Orta Asya jeopolitiğine önem verdiği ve burada bulunan devletlerle enerji ilişkilerini derinleştirmeye çalıştığı anlaşılabılır. Birliğin, Rusya'nın iş birliklerin dışında bırakılmasını istemesi ve Rus kaynaklarından kurtulmaya çalışması bu coğrafya

³¹⁷ “New EU Strategy on Central Asia,” EEAS, *European Union External Action*, 15.05.2019, https://www.eeas.europa.eu/node/62412_en (Erişim Tarihi 14.04.2024)

³¹⁸ “Central Asia: Council adopts a new EU strategy for the region,” Press releases, *European Council Council of the European Union*, 17.06.2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/06/17/central-asia-council-adopts-a-new-eu-strategy-for-the-region/> (Erişim Tarihi 14.04.2024)

³¹⁹ Bojana Vasić, vd., “Energy security of the European Union and corruption in Central Asia as the main challenges for the European sustainable energy future,” *Energy, Sustainability and Society* 13, 31 (2023), <https://doi.org/10.1186/s13705-023-00406-3>.

ile ilişkilerinin ilerlemesine oldukça istekli olunduğunun göstergesi niteliğindedir. Buna rağmen bu bölgede yer alan Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan ile olan iş birlikleri zayıf kalmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Birliğe üye devletlerin isteklerinin güçlü olmamasından dolayıdır. Yine de zengin enerji kaynaklarına sahip Hazar Denizine kıyısı olan Türkmenistan ve Kazakistan bu devletlerin dışında tutulmuştur. Çeşitlilik arayışında olan AB için bu iki devlet, Birliğin enerji ihtiyacını giderebilmede ön plana çıkmıştır. Her ne kadar Özbekistan da enerji kaynaklarına sahip olsa da tüketimin fazlalığı ve alt yapı yetersizliğinden dolayı iki tarafın ilişkilerinde büyük bir engeldir.³²⁰ Bu yüzden bu çalışmada da arz kaynağı olarak görülen Kazakistan ve Türkmenistan üzerinde durulmuştur.

Orta Asya’da EPCA’yı imzalayan sadece Kazakistan’dır. 1 Mart 2020 yılında yürürlüğe giren anlaşmayla ilişkiler üzerinde ilerleme katedilmiştir. Enerji ve ulaşımın yanında adalet, çevre, iklim gibi birçok konuda iş birlikleri güçlenmiştir. Kazakistan açısından bakıldığında AB, büyük bir enerji ortağıdır. Üstelik bu ortaklık Kazakistan’ın lehinedir.³²¹ (2022 verilerine göre aralarındaki ticaret dengesinde yaklaşık 19,4 milyar Euro fark vardır. 2021 yılında ise AB’nin ihracatı %89 oranında artmıştır. Kazakistan’dan ithal etme oranı ise %70 artmıştır.³²²) Bu durum büyük oranda enerji ihracatından (%88 oranında) dolayı oluşmuştur.³²³ Buna rağmen her iki tarafta karşılıklı yarar sağlamaktadır. Şubat 2022 yılı sonrası ilişkiler artış göstermiş ve karşılıklı yarar sağlanacağını farkında olan Kazakistan; Birlik ile ilişkilerini ilerletebilmek adına sağlanan hibeyle yeşil enerjiye dönüşüm, eğitim, sivil toplumun güçlendirilmesi gibi konularda gelişim göstermeye çabalamıştır.

Orta Asya’nın jeostratejik önemini vurgulayan Birlik, ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi ve Rusya’nın hem bölge üzerindeki hakimiyetini zayıflatmak hem de ekonomisini hedef almak amacıyla iş birliklerin dışında tutulmasını istemiştir. Bu

³²⁰ Zhansaula Zharmakhanova, vd.,” Energy policy of the EU in Central Asia,” *Energy Policy Journal* 27, 1 (2024): 139–156, s. 146, 147. DOI: 10.33223/epj/178250.

³²¹ “EU-Kazakhstan Relations,” Factsheet, *EEAS*, 11.2023, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-%20FACTSHEET-Kazakhstan_October2023.pdf (Erişim Tarihi 18.04.2024)

³²² “Kazakhstan,” Countries and Regions, *European Commissions*, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions_en (Erişim Tarihi 18.04.2024)

³²³ Age.

yüzden neredeyse yirmi beş yıldır konuşulan Rusya ve İran'ın tepkileri nedeniyle projeye başlanılmayan TCP tekrar gündeme gelmeye başlamıştır.³²⁴

Harita 2: Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı

Kaynak: Richard Stokes, “Why upcoming convention will not solve Trans-Caspian Pipeline problem”, Maritime & Naval Security, Research, *Beyond The Horizon*, 22.05.2018, <https://behorizon.org/why-upcoming-convention-will-not-solve-trans-caspian-pipeline-problem/> (Erişim Tarihi 20.04.2024)

Bu projeye Türkmen gazının Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'a taşınması hedeflenmiştir. Azerbaycan'dan ise SGC ile Avrupa'ya taşınması amaçlanmıştır. SGC'nin faaliyete geçmesi, Rus gazının aşamalı olarak bırakılmaya çalışılması ve çeşitlilik arayışları bu projeyi tekrar gündeme getirmiştir. Üstelik Azerbaycan gazının talebi karşılayamama olasılığına karşı dünyanın dördüncü rezervine sahip Türkmenistan³²⁵ gazını kullanmak amacıyla SGC'nin eksik kalan kısmını tamamlama fikrinin üzerinde yoğunlaşmıştır. Harita 2'de de görüldüğü üzere eksik kalan kısım TCP'dir. Bu güzergâhın oluşturulmadığı olası senaryolarda Rusya ve İran rotası kullanılmak zorunda kalınacaktır. Rusya'yı saf dışı bırakmak isteyen AB, bu devletle iş birliğine girmek istemediği gibi İran'ı da iş birliğine dahil etme olasılığının insan hakları ihlallerinden dolayı kısa vadede pek olası olmadığı söylenebilir.

TCP, uzun yıllardır planlanan fakat inşa edilmesi bazı sorunları beraberinde getirebilir endişesi nedeniyle eyleme geçirilememiştir. Bunun temel nedeni Hazar'ın statüsünün belirsizliğinden dolayı olmuştur. Bu su kütesinin deniz olarak mı yoksa göl olarak mı

³²⁴ Bruce Pannier, “Still One Big Obstacle To Turkmen Gas To Europe,” Qishloq Ovozi (Archive), *Radio Free Europe Radio Liberty*, 05.05.2015, <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-natural-gas-europe-trans-caspian-pipeline/26996003.html> (Erişim Tarihi 20.04.2024)

³²⁵ “Turkmenistan,” Countries, European Commissions, https://international-partnerships.ec.europa.eu/countries/turkmenistan_en (Erişim Tarihi 20.04.2024)

kabul edilmesi gerektiği konusu üzerinden belirsizlik yaşanmıştır.³²⁶ 2018 yılında “*Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin*” taraflar arasında imzalamasıyla göl/deniz tanımlaması tam olarak yapılmasa bile Hazar’a yapılacak boru hattı inşasında güzergâh üzerinde bulunan devletlerin onay vermesi yeterli bulunmuştur.³²⁷ Bundan dolayı anlaşma öncesi Hazar’a kıyısı olan devletlerden onay alınması durumu kalkmıştır. Türkmenistan ve Azerbaycan arasında yapılması planlanan TCP, 2021 yılında her iki devletin petrol yatağını ortaklaşa işletmeyi kabulüyle birlikte büyük bir problem çözülmüştür.³²⁸ 2018 yılında imzalanan sözleşmenin Madde 14/2’de ise gerçekleştirilen projelerin çevreye zarar vermediği sürece gerçekleştirilebileceğinin mümkün olduğu dile getirilmiştir.³²⁹ Sözleşmeye taraf olan Rusya ile İran bu maddeyi gerekçe göstererek bu projenin gerçekleşmesi durumunda çevresel kaygılarının olduğunu dile getirmişlerdir. Rusya’nın bu projeyle bypass edilmesi, İran’ın hem kendi gazının kullanılmasını hem de Türkmen gazının kendi toprakları üzerinden geçme isteğinin olması sebebiyle her iki devlet Madde 14/2’yi gerekçe göstererek TCP’nin gerçekleşmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Üstelik bu durum hâlâ tartışma yaratmaya devam etmektedir.³³⁰ TCP’nin yapımı konusunda istekli olan Azerbaycan ve Türkmenistan deniz altından geçen Rus boru hatlarını (Baltık Denizi ve Karadeniz’de) örnek göstererek çevreye zarar verebilecek bir sorunun yaşanmayacağını savunmaktadırlar.³³¹ AB ise bu görüşe katılmakla birlikte Ocak 2024 Parlamento Kararı’nda da görüldüğü üzere Türkmenistan’ın bu projeye ilgisini memnuniyetle

³²⁶ Luke Coffey, “A trans-Caspian gas pipeline could solve Europe’s energy crisis,” Opinion, ARAB NEWS, 11.06.2022, <https://www.arabnews.com/node/2101491> (Erişim Tarihi 22.04.2024)

³²⁷ Rodrigo Labardini, “The Legal Definition of the Caspian Sea,” *Anuario Mexicano De Derecho Internacional*, 20, (2020), <https://www.redalyc.org/journal/4027/402771780008/html/> (Erişim Tarihi 22.04.2024)

³²⁸ “Azerbaycan ve Türkmenistan, Hazar Denizi’ndeki petrol yatağı sorununu “Dostluk”la çözdü,” Haber, TRT AVAZ, 22.01.2021, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazar-denizindeki-petrol-yatagi-sorununu-dostluk/600a998101a30aafc480a3e4> (Erişim Tarihi 22.04.2024)

³²⁹ Convention on the Legal Status of the Caspian Sea, President of Russia, 12.08.2018, <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> (Erişim Tarihi 22.04.2024)

³³⁰ Ferhan Oral, “Role of The Caspian Region Within The Context of Energy Security,” *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 6, 2 (2022): 419-439, s.426.; Pannier, age.

³³¹ Pannier, age.

karşılacaktır. Buna ek olarak Birlik, Türkmenistan ve Kazakistan ile özellikle enerji ve bağlantı konularında iş birliklerini güçlendirmek istemektedir.³³²

AB'nin çeşitlilik arayışı, Rusya'nın bölge üzerindeki etkisini azaltma arzusu, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın projeye olan desteği, Rusya'nın kendi iç sorunlarıyla mücadelesi, İran'ın ABD ve İsrail ile olan mücadelesi projenin gerçekleşebilme olasılığını arttırabilir. Üstelik Şubat 2022 sonrası fosil yakıt bağımlılığına rağmen AB'nin kararlı bir şekilde Rusya'ya karşı eyleme geçmesi, Orta Asya ile hızla ilerleyen iş birlikleri TCP'nin inşasını olası kılabılır. Tüm bunlara rağmen maliyet ve oluşabilecek gerginliklerden dolayı TCP'nin inşası kısa vadede gerçekleşmeyip uzayabilir.

3.2. Türk Dış Politikasında Enerji Güvenliği

3.2.1. Türkiye'nin Enerji Güvenliği

Türkiye, fosil yakıt kaynakları bakımından oldukça sınırlıdır. Bu kaynakların sınırlı olmasının yanında ülkenin nüfusunun giderek artması, fosil yakıtı olan gereksinimini de arttırmaktadır. Kaynakların yetersizliği, Türkiye'nin kendi kaynakları üzerinden talebi karşılayamamasına neden olmaktadır. Bu yüzden Türk hükümeti, enerji üreten devletlerden arz-talep arasındaki açığı kapatmaya çalışmaktadır.

Tablo 10: 2022 Yılında Türkiye'nin Doğal Gaz ve Petrol Üretimi, Tüketimi, İthalatı

2022	
Doğal Gaz Üretimi	379,81 mcm
Doğal Gaz Tüketimi	53,5 bcm
Doğal Gaz İthalatı	54,6 bcm
Ham Petrol Üretimi	3,58 milyon ton
Petrol Tüketimi	29,52 milyon ton
Ham Petrol İthalatı	33,49 milyon ton

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)³³³

2022 yılındaki verilere bakıldığında her iki fosil yakıtın üretim hacmi tüketimine kıyasla oldukça düşüktür. Özellikle doğal gaz üretimi, tüketimin yalnızca %0,7'sini

³³² European Parliament resolution of 17 January 2024 on the EU strategy on Central Asia (2023/2106(INI)), *European Parliament*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0027_EN.html (Erişim Tarihi 21.04.2024)

³³³ "Petrol," Bilgi Merkezi, *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, 19.06.2023, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol> (Erişim Tarihi 11.05.2024); "Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi," Yıllık Sektör Raporu, *T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK)*, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> (Erişim Tarihi 11.05.2024)

karşılacaktır.³³⁴ Bu durum Türkiye'nin tükettiği gazın %99'unu dışarıdan tedarik etmesine neden olmaktadır.³³⁵ Petrol ve petrol ürünlerini ise yaklaşık %90 oranında ithal etmek zorunda³³⁶ olduğundan dolayı Türkiye yüksek oranda enerjide dışa bağımlı bir devlet haline gelmiştir. Son yirmi yılda günden güne enerji talebinin artması ve bu doğrultuda yükselen ithalat bağımlılığı Türkiye'yi harekete geçirerek enerji sisteminin yapılandırmasına neden olmuştur.³³⁷

Türkiye geliştirmiş olduğu enerji stratejisiyle iki ana konuyu vurgulamıştır. Bunlardan biri çeşitlilik, diğeri ise bölgesel enerji merkezi olma hedefidir.³³⁸ Çeşitliliği sağlayabilmek adına Türkiye, yerel kaynak kullanımını arttırmaya çalışmıştır. Yenilenebilir kaynakların yanında nükleer enerjiyi de enerji karışımına dahil etmek istediğinden dolayı bu alana yatırımlarını arttırarak Mersin'de ilk nükleer santralin yapımına başlamıştır. Ayrıca Sinop ve Kırklareli'nde de nükleer santral yapımı planlanmaktadır.³³⁹ Doğal gazda ise Türkiye'nin %39,5 oranında Rusya'ya bağımlı oluşu³⁴⁰ kaynak çeşitlendirme stratejisini ön plana çıkartmıştır. Türk hükümeti bu stratejisi doğrultusunda 2024 yılında Türkmen gazının Türkiye'ye ulaştırılması amacıyla Türkmenistan ve Azerbaycan ile anlaşma yapmıştır. Buna ek olarak Azerbaycan gazının hacminin arttırılmasında mutabık kalınmıştır.³⁴¹ Boru hatları üzerinden gelen yakıtların dışında LNG yatırımına da önem vererek on iki farklı devletten gaz ithal etmektedir. Türkiye'nin bu konuya yönelik girişimlerinin yoğunlaşması LNG terminal sayısını arttırmasına neden olmuştur. (2024 yılında 5 tane LNG terminali bulunmaktadır.) Yerel kaynakların üretiminin arttırılması amacıyla hidrokarbon arama ve sondaj çalışmaları da hızlandırılmıştır. Çalışmaların yoğunlaşmasıyla yeni doğal gaz ve petrol rezervleri keşfedilmiştir. (Doğal gaz

³³⁴ "Türkiye Doğal Gaz Üretimi," *Enerji Atlası*, <https://www.enerjiatlası.com/turkiye-dogalgaz-uretimi> (Erişim Tarihi 11.05.2024)

³³⁵ "Doğal Gaz," Bilgi Merkezi, *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, 19.06.2023, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz> (Erişim Tarihi 11.05.2024)

³³⁶ "Enerji Görünümü 2023," TSKB, s.18, <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-gorunumu-2023.pdf> (Erişim Tarihi 11.05.2024)

³³⁷ "Energy system of Türkiye," Overview, *IEA 50*, <https://www.iea.org/countries/turkiye> (Erişim Tarihi 11.05.2024)

³³⁸ "Türkiye's International Energy Strategy," Foreign Policy, *Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs*, <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa> (Erişim Tarihi 11.05.2024)

³³⁹ "Enerji Görünümü 2023", age, s. 22, 23.

³⁴⁰ Age, s. 15.

³⁴¹ "Türkmen Gazına Azerbaycan Rotası," Haberler, *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı*, 14.05.2024, <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21297> (Erişim Tarihi 16.05.2024)

Karadeniz Sakarya havzasında; petrol ise Şırnak Cudi ve Gabar Dağları'nda keşfedilmiştir.) Bu rezervlerden çıkarılan yakıtların, ilk olarak ithalat bağımlılığını azaltma düşüncesiyle yurt içi tüketiminde kullanılması öngörülmüştür.³⁴² Rezervlerin artması ve çıkan yakıt hacminin büyümesi durumu Türkiye'nin enerji bağımlılığındaki kırılganlık düzeyini azaltmasına neden olabilir. Bu durumdan dolayı enerjiyi Türkiye'ye ihraç eden ülkelerin kararları kendi lehine alma olasılığı da zayıflayabilir.

3.2.2. AB-Türkiye İlişkilerinde Enerjinin Rolü

Enerjiyi ithal eden devletler arasında yer alan Türkiye aynı zamanda enerjinin taşınması sürecinde de büyük bir öneme sahiptir. Yer aldığı coğrafi konumda; kuzeyinde, doğusunda ve güneyinde enerji kaynakları bakımından zengin olan devletler bulunmaktadır. Batısında ise enerjide dışa bağımlı ve talebin yüksek olduğu AB yer almaktadır. Türkiye'nin konumunun üretici ve tüketici devletler arasında bulunması enerjinin güvenli bir şekilde bu coğrafyadan taşınmasının önünü açmaktadır. Enerjinin geçişinde Türkiye'nin stratejik konumunu değerlendirmeye çalışan Türk yöneticiler, güvenilir bir enerji merkezi olma ana hedefiyle enerji politikalarına yön vermektedir.³⁴³ Türkiye coğrafyası toplamda dört farklı üretici ülkenin (Azerbaycan, Rusya, İran, Irak) boru hatları üzerinden gelen enerjisini hem iç tüketimine hem de küresel pazarlara ulaştırmaktadır. Enerji merkezi olma hedefi doğrultusunda boru hatlarının kapasitesinin artırılması, SGC'ye Türkmenistan kaynaklarının dâhil olması yönündeki istek ve söylemleri, LNG terminallerinin sayısının artırılması, depolama alanlarının hacimlerinin ve sayılarının artırılması gibi birçok girişimde bulunmaktadır.

Yirmi birinci yüzyılda Avrupa'nın artan enerji güvenliği kaygıları nedeniyle Türkiye'nin enerjiyi üreten ve tüketen devletler arasında bir geçiş ülkesi olabileceği AB tarafından farkına varılan bir durum olmuştur. Özellikle Hazar Denizi'ndeki hidrokarbon kaynakların Avrupa'ya taşınması planları üzerine Türkiye-AB enerji iş birliği gelişmeye başlamıştır.³⁴⁴ 2006 yılında yaşanan enerji kriziyle birlikte arz kesintisine maruz kalan AB, kaynak ve rota çeşitliliğinin önemini anlayarak Türkiye üzerinden geçen SGC'nin faaliyete geçmesine öncelik vermiştir.

³⁴² Gülrü Gezer, "Can Türkiye Remedy Europe's Energy Crisis?," *Journal of International Relations and Sustainable Development* 22 (2023): 130-141, s. 134.

³⁴³ Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, "Türkiye's International Energy Strategy," age.

³⁴⁴ Nicolò Sartori, "EU-Turkey Energy Dialogue: Moving Beyond the Accession Negotiations Framework," *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies*, (Ed.) Wulf Reiners, Ebru Turhan, (Palgrave Macmillan, 2021): 373-393, s. 378.

AB'ye aday üye olan Türkiye, 2005 yılında katılım müzakerelerine başlamıştır. Enerji konusu da Katılım Müzakereleri Fasılları arasında yer almıştır. Arz güvenliği, enerji verimliliği gibi konulara odaklanan enerji faslı, 2007 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) olumsuz görüşü nedeniyle bloke edilmiştir. Faslın açılmasındaki bu engele rağmen taraflar enerji iş birliğini güçlendirecek uygulamalarına devam etmiştir.³⁴⁵ 2012 yılında yayımlanan “*Türkiye-AB Pozitif Gündem: Türkiye-AB Enerji Sektörü Geliştirilmiş İşbirliği*” adlı belgede Türkiye'nin enerji merkezi olması durumunun AB'ye de fayda sağlayacağı bu yüzden iş birliğinin her iki tarafın da çıkarına olacağı dile getirilmiştir.³⁴⁶ 2006-2009 yıllarında yaşanan enerji krizinin ardından 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi AB'nin enerji güvenliği kaygılarını arttırmıştır. Artan kaygıyla birlikte enerji tedariginde çeşitlilik arayışını hızlandırmaya çalışan AB, Güney Koridoru'nu faaliyete geçirmek öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. Azerbaycan gazının yanında Türkmenistan, Irak, İran gibi devletlerin kaynaklarının da bu koridorla Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması hedeflenerek Orta ve Doğu Avrupa'nın arz güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır.³⁴⁷ Rusya'nın bypass edildiği bu projede Türkiye'nin kilit rolü giderek artmıştır. Arz güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'nin kilit rolüne ihtiyaç duyan AB, Ankara ile ilişkilerini güçlendirmeye ve geliştirmeye çalışmıştır. Gelişen enerji iş birliği taraflar arasında diyalogun artmasına sebep olmuştur. Her iki taraf da enerji alanında arz güvenliği, kaynak çeşitliliği ve rekabetçi piyasaların oluşmasında mutabık kalmıştır. AB-Türkiye ilişkilerinin enerji alanında uyum sağlamasıyla 2015 yılında “*Yüksek Düzey Enerji Diyalogu*” başlatılmıştır. Diyalogun ardından yayımlanan “Ortak Bildiri” ile bir kez daha Türkiye'nin konumu dolayısıyla enerji merkezi olabileceğinin altı çizilmiştir. Ayrıca SGC projesinin geliştirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur.³⁴⁸

³⁴⁵ “Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum,” Başkanlık, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı*, 23.01.2024, <https://www.ab.gov.tr/65.html> (Erişim Tarihi 16.05.2024); “Verimlilik,” *Türkiye Verimlilik Dergisi*, 01, (Temmuz 2016), s. 31,32,33.

³⁴⁶ “Verimlilik”, age.; Turkey-EU Positive Agenda Enhanced EU-Turkey Energy Cooperation, *European Union*, 14.06.2012, https://energy.ec.europa.eu/system/files/2014-10/20120622_outline_of_enhanced_cooperation_0.pdf (Erişim Tarihi 16.05.2024);

³⁴⁷ European Energy Security Strategy, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, COM(2014) 330 final.

³⁴⁸ “Chapter 15 – Energy,” Organizations, *Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Directorate for EU Affairs*, 17.01.2024, https://www.ab.gov.tr/chapter-15-energy_80_en.html (Erişim Tarihi 16.05.2024); “Joint Declaration,” Turkey-EU High Level Energy Dialogue EU-Turkey Strategic Energy Cooperation, 16.03.2015, https://energy.ec.europa.eu/system/files/2015-03/Joint%2520statement%2520high-level%2520dialogueTurkey%2520FINAL_0_0.pdf (Erişim Tarihi 16.05.2024)

Enerji iş birliğinde, Türkiye AB müktesebatına uyum sağlayabilmiştir. Ortak Bildiri’de AB’nin Türkiye ile olan enerji diyalogunun “*Türkiye’nin AB’ye katılım sürecinin yerine geçmediği tam aksine enerji sektöründe taraflar arasında iş birliğini, politika diyalogunu geliştirme ve destekleme*” niteliğinin olduğu vurgulanmıştır.³⁴⁹ Türk hükümeti ise AB ile olan enerji iş birliğindeki ilerlemeleri AB’ye katılım sürecine bağladığından dolayı bu alandaki ilerlemeler Türkiye için itici bir güç olmuş, enerji merkezi olma hedefini güçlendirmiştir.³⁵⁰

2018 yılında Türkiye’nin AB’den uzaklaştığı gerekçesiyle katılım müzakereleri fiilen durma noktasına gelmiştir. AB; Türkiye’nin demokratik gerilemesini ve Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon rezerv arayışlarını Birlik çıkarlarına ve müktesebatına aykırı bulmuştur. Aralarındaki siyasi gerginliğin devam etmesiyle de üst düzey diyaloglar 2019 yılında durdurulmuştur.³⁵¹ Tüm bu kararlar, tarafların siyasi ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş ve aralarında siyasi güvensizlik oluşturmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen tarafların ortak çıkarları ve hedefleri enerji iş birliğinin devam etmesini gerekli kılmıştır.

Harita 3: Türkiye’nin Enerji Ağı

Kaynak: “Natural Gas and Crude Oil Pipeline Map”, Banners, Brochures And Maps, *BOTAŞ*, <https://www.botas.gov.tr/pages/natural-gas-and-crude-oil-pipeline-map/416> (Erişim Tarihi 12.05.2024)

³⁴⁹ Age.

³⁵⁰ Sartori, agm, s.381.

³⁵¹ “Key findings of the 2023 Report on Türkiye,” Press Corner, *European Commissions*, 8.11.2023, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_5630 (Erişim Tarihi 16.05.2024)

Türkiye, küresel enerji güvenliğine katkı sağlayabilmek adına birçok boru hattı projesini faaliyete geçirmiştir. Harita 3'te Türkiye'nin enerji nakil hatlarına yer verilmiştir. Bu haritaya bakıldığında Türkiye'nin Irak ve Azerbaycan'dan gelen iki petrol boru hattı bulunmaktadır. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı ve BTC'dir. Altı tane ise doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Rusya (Mavi Akım, TürkAkım), Azerbaycan (Bakü-Tiflis-Erzurum, TANAP), İran (İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı) gazlarını Türkiye'ye taşımaktadır.³⁵²

Türkiye'de Avrupa pazarına doğrudan bağlantısı bulunan doğal gaz boru hatları da vardır. İlk olarak INOGATE kapsamında "Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı" açılmıştır. Her iki tarafın doğal gaz şebekelerinin enterkoneksiyonuyla 2007 yılında Yunanistan'a gaz taşınmaya başlanmıştır.³⁵³ 2016 yılında ise Rusya ve Türkiye iki hattan oluşan "TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı" projesini onaylamıştır. Rus gazını, hatlardan biri Türkiye'ye diğeri ise Güney Avrupa ülkelerine iletmektedir. Boru hattının toplam kapasitesi 31,50 bcm olmasına rağmen her iki hatta da yarı yarıya gaz akışı sağlanmaktadır.³⁵⁴ 2014 yılında ise Türkiye'nin stratejik konumunu ön plana çıkaran SGC'nin temeli atılmıştır. 2018 yılında TANAP'ın, 2020 yılının Aralık ayında TAP'ın faaliyete geçmesiyle birlikte Hazar gazı Avrupa'ya ulaşmıştır. Avrupa'nın enerji güvenliğinde büyük öneme sahip olan söz konusu boru hatları, AB ve enerjiyi arz eden devletler açısından Türkiye'nin rolünü yükseltmiştir. Önemli bir geçiş ülkesi olması Türkiye'nin transit gelirler elde etmesine, enerji kaynaklarına erişmesine, enerji merkezi olma hedefine yaklaşmasına yol açmıştır.³⁵⁵ 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırıları sonrası aşamalı olarak Rus enerjisine bağımlılığını sonlandırmaya çalışan AB, alternatif kaynak arayışına girmiştir. Bununla birlikte Azerbaycan gazının iki katına çıkarılması amacıyla Azerbaycan ile anlaşmıştır. Alternatif olarak düşünülen bir diğer kaynak ise Türkmen gazıdır. Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan; Türkmen gazının Avrupa'ya ulaştırılması konusunda oldukça istekli oldukları söylemlerine ve eylemlerine yansımıştır. Güney Koridoru projesinin kararlaştırıldığı zamandan beri var

³⁵² Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, "Türkiye's International Energy Strategy," age.

³⁵³ "Doğal Gaz Boru Hatları," Bilgi Merkezi, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, [https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari#:~:text=Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20INOGATE%20\(Interstate%20Oil,edilmesine%20olanak%20sa%C4%9Flayan%20boru%20hatt%C4%B1d%C4%B1r.\(Eri%C5%9Fim%20Tarihi%2017.05.2024\)](https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari#:~:text=Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20INOGATE%20(Interstate%20Oil,edilmesine%20olanak%20sa%C4%9Flayan%20boru%20hatt%C4%B1d%C4%B1r.(Eri%C5%9Fim%20Tarihi%2017.05.2024))

³⁵⁴ "Transit Boru Hatları," Bilgi Merkezi, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari> (Erişim Tarihi 17.05.2024)

³⁵⁵ Armağan Gözkaman, s. 182.

olan bu düşünce, AB'nin de somut destek vermesiyle birlikte kısa vadede olmasa bile orta vadede gerçekleştirilebilir gözükmektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'yla birlikte AB'de artan enerji kaygıları Türkiye'nin enerji merkezi olma yolunda elini güçlendirmiştir. TANAP'ın kapasitesinin arttırılması, farklı tedarikçi devletlerin SGC'ye dâhil edilmesi AB'nin arz güvenliğini sağlamasına yardımcı olabilir. Aynı zamanda Rus kaynaklarına olan bağımlılıktan kurtulmaya çalışan Bulgaristan, Moldova, Romanya ve Macaristan; Türkiye ile gaz ihracatı konusunda anlaşmalar yapmıştır. Avrupa'ya ulaşan gazın geçiş güvenliğini sorunsuz bir şekilde sağlayan Türkiye, savaş sonrası imzaladığı ikili anlaşmalarla da stratejik önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Tüm bu projelerin hızlı ve sürdürülebilir bir şekilde gerçekleştirilmesi için Türkiye, AB'nin finansal ve manevi desteğine ihtiyaç duymaktadır. İş birliklerinin daha sağlıklı, hızlı ve güvenli bir şekilde ilerleyebilmesini sağlamak adına AB, Türkiye ile temaslarını arttırmalıdır. Türkiye, AB ile enerji alanında üst düzey temaslar kurmak istemektedir. T.C. Dışişleri Bakan Yardımcısı ve AB Başkanı Büyükelçi Mehmet Kemal Bozay'ın da dile getirdiği gibi taraflar en kısa zamanda üst düzey enerji diyalogu gerçekleştirmelidir.³⁵⁶ “2023 yılında Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilcisi'nin Türkiye hakkında hazırladığı raporda askıya alınan üst düzey enerji diyalogunun tekrardan başlatılması önerilmiştir.”³⁵⁷ Yayımlanan raporda Türkiye'nin Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de AB ile çelişen çıkarlarına son vermediği sürece katılım müzakere sürecinin yeniden başlama olasılığı düşük görülmektedir.³⁵⁸ Buna rağmen Türkiye-AB arasındaki ortak fırsatlar ve zorluklar birlikte çalışmanın gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Taraflar arasında enerji iş birliğinde artış gözlemlense de Türkiye'de demokratik ilerlemelerin gerçekleşmediği ve Kıbrıs Sorununun çözülemediği takdirde Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde müzakere fasıllarının açılmasını zorlaştırabilir.

Üçüncü bölümde Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması nedeniyle enerji tüketiminin yerel kaynaklarından karşılanamaması ve bu kaynakların üretiminin oldukça sınırlı olmasının enerjiyi ithal ettiği devletlere karşı kırılganlığını arttırdığı görülmüştür.

³⁵⁶ “Türkiye-AB arasında enerji diyalogu çağrısı,” TRT Haber, 28.04.2022, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ab-arasinda-enerji-diyalogu-cagrisi-676722.html> (Erişim Tarihi 17.05.2024)

³⁵⁷ State of play of EU-Türkiye political, economic and trade relations, Joint Communication to The European Council, JOIN(2023) 50 final, s.15.

³⁵⁸ Age.

Kırılganlığının yüksek olması yaşanacak arz kesintisinde enerji arz güvenliğinin sağlanamamasına yol açacağı gibi uluslararası sistemde esnek ve bağımsız bir şekilde hareket edebilme kabiliyetini sınırlandıracaktır. Arz güvenliğini sağlayabilmek ve herhangi bir aktörün etkisi olmadan dış politikasına yön verebilmek amacıyla Türkiye, arz ve kaynak çeşitliliğini öncelikli gündemi arasına almıştır. Hidrokarbon arama-sondaj çalışmalarını hızlandırmış, nükleer enerji ve yenilenebilir enerjinin üretimine yoğunlaşmış, enerjiyi ithal ettiği devletleri çeşitlendirmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada AB ve Türkiye'nin siyasi anlaşmazlıklarına rağmen benzer enerji politikalarına, amaçlarına ve sorunlarına sahip olduğu gözlemlenmiştir. Her iki aktörün artan enerji arz güvenliği endişeleri ve Türkiye'nin enerjiyi arz eden devletlere olan coğrafi yakınlığı enerji alanında aralarındaki iş birliklerinin gelişmesine yol açmıştır. Enerji alanında Birlik için Türkiye'nin rolünün stratejik öneme sahip olduğu, AB'nin yayımlamış olduğu belgelerden ve yöneticilerinin Türkiye hakkındaki söylemlerinden çıkarılmıştır. Ayrıca Birliğin Rusya'nın kaynaklarından kurtulma hedefi ve bu hedef doğrultusunda Azerbaycan ile gaz kapasitesinin iki katına çıkarılması konusunda imzalanan anlaşma, Türkiye ve AB arasında enerji temelli karşılıklı bağımlılığın artacağını göstergesi olmuştur.

İki aktörün birbirlerine olan bağımlılıklarına rağmen aralarındaki enerji ilişkisini farklı bakış açılarıyla yorumlaması (Enerji diyalogunu; AB iş birliği çerçevesinde yorumlarken Türkiye ise AB'ye katılım süreciyle ilişkilendirmektedir.) birbirlerine karşı siyasi güvensizlik yaratabilir. Oluşabilecek güvensizlik ortamı iş birliğinin yavaş ilerlemesine neden olabilir, küresel şirketlerin projelere yatırımlarını yöneltmesini zorlaştırabilir. Her iki aktör enerji güvenliklerini sağlamak amacıyla iş birliklerini geliştirmeye odaklanması durumunda AB enerji alanındaki güvenlik kaygılarını kısa ve orta vadede azaltabilir. Türkiye ise enerji merkezi olma hedefini giderek güçlendirebilir. Nitekim TANAP üzerinden gaz akışının sağlanması ve bu akışın kesintisiz, güvenilir bir şekilde Avrupa coğrafyasına ulaşmasından dolayı Birliğin alternatif enerji arayışında Türkiye'nin sahip olduğu stratejik önem AB kurumlarının belgelerine, yöneticilerin söylemlerine yansımıştır. Bu belge ve söylemler incelendiğinde, Türkiye-AB arasında her ne kadar katılım müzakerelerine başlanabilmesi için birtakım şartlar belirtilse de enerji iş birliğinin güçlendirileceğine ve üst düzey enerji diyalogunun başlama ihtimalinin olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca AB'nin 2050 temiz enerjiye geçiş hedefi,

Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefini zayıflatabilir. Bunun önüne geçmek amacıyla Türkiye, AB ile enerji iş birliğinde sadece fosil yakıt özelinde ilerlememeli yenilenebilir enerji kaynaklarına da yönelmelidir.

3.3. Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Perspektifinden AB-Kafkasya Devletleri

Arasındaki Enerji Güvenliği

AB-Rusya enerji alanında karşılıklı bağımlı olmasına rağmen aralarında dengeli bir bağımlılığın aksine asimetrik bağımlılık hakimdir. İki tarafın karşılıklı asimetrik enerji bağımlılığı Rusya'nın lehinedir. Rusya'nın daha az bağımlı olması sahip olduğu enerji kaynaklarını, politika aracı olarak kullanmasına neden olmaktadır. Bu yüzden Keohane ve Nye, bağımlılıkta oluşan asimetrilerin bir güç kaynağı olabileceğini vurgulamaktadır. Gücün rolünü kavrayabilmek amacıyla tarafların duyarlılık ve savunmasızlık düzeyine bakılmalıdır. Bununla birlikte teorisyenler, bu iki boyutun da ayrı ayrı ele alınarak incelenmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır.³⁵⁹ Joseph Nye ve David Welch'e göre tarafların duyarlılığını, etkileşimin hangi boyutta ve hızlı bir şekilde gerçekleşmesi durumu ortaya çıkarır.³⁶⁰ Örneğin, Rusya'nın gaz akışını kesmesi fiyatların ani bir şekilde yükselmesine neden olmaktadır. Üstelik arzın kesintisine yönelik yapılan açıklamalar da enerji fiyatlarının istikrarını etkilemektedir. Bu açıklamalar güvenlik kaygısı oluşturduğundan fiyatların aniden dalgalanmasına sebep olmaktadır. Bu durum AB'nin, Rus enerji arzının kesilmesine son derece duyarlı olduğunu göstermektedir.³⁶¹

Joseph Nye ve David Welch, duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin farklı oranlarda olabileceğini dile getirmiştir. Savunmasızlık, kısaca politika değişikliğinde ödenecek bedel olarak tanımlanabilir.³⁶² AB'ye üye devletler, Rus enerjisinin kesilmesine oldukça duyarlıdır. Savunmasızlık düzeyi ise farklılık gösterebilir. Örnek olarak Doğu Avrupa'da yer alan üye devletlere göre İsveç daha az savunmasızdır.³⁶³ Bunun en temel sebebi enerji bileşiminde farklı alternatiflerin bulunmasıyla açıklanabilir. Bu yüzden AB, politika ve eylemlerinde değişikliğe giderek (yenilenebilir kaynaklarının

³⁵⁹ Keohane, Nye, "Power... age, s.10

³⁶⁰ Joseph S. Nye, David A. Welch, *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, (Çev.) Renan Akman, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), s. 355.

³⁶¹ Age, s. 355, 356.

³⁶² Age, s. 356.

³⁶³ "Archive:EU energy mix and import dependency," *eurostat Statistics Explained*, 04.03.2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:EU_energy_mix_and_import_dependency#Energy_mix_and_import_dependency (Erişim Tarihi 19.05.2024)

kullanımının ve gaz depolama kapasitesinin arttırılması, enerji verimliliğini arttırma, tüketimini azaltma...) savunmasızlık düzeyini azaltabilmeyi amaçlamıştır.

Birinci bölümde açıklandığı gibi liberal paradigma, çatışmaların yerini karşılıklı bağımlılıkla birlikte barışın alacağını savunmaktadır. Keohane ve Nye ise taraflar arasında çatışmaların da olabilme ihtimalinin altını çizmektedir. Her ne kadar bu görüş, realist paradigmanın varsayımına benzese de birçok varsayım arasında farklılık bulunmaktadır. Her iki geleneksel teorinin açıklamalarını yetersiz bulan Keohane ve Nye, geliştirdiği Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık teorisiyle sorunları daha iyi kavrayabilmeyi amaçlamaktadır.³⁶⁴ Örnek olarak Avrupa coğrafyasına bakıldığında uzun yıllar savaşa maruz kaldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupalı devletler, enerji temelli bir iş birliği kurarak zamanla siyasi, kültürel alanlarda da iş birliğini güçlendiren uluslararası örgüt olmuştur. Bu süreçten itibaren AB sınırları içinde tek bir çatışma gerçekleşmemiş ve üye devletler arasında iş birliği giderek büyümeye devam etmiştir. AB'nin bütünleşmiş yapısı, realist yaklaşımın varsayımlarıyla açıklanamaz duruma gelmiştir ama KKB'nin varsayımlarıyla doğru bir şekilde açıklanabilmektedir.³⁶⁵ Bu varsayımlarla AB'nin yapısı incelendiğinde;

- Baskın aktör: Devlet ve devlet dışı aktörler (Bu aktörler, devletin rolünü azaltmaktadır.)
- Askeri Gücün Kullanımı: KKB'ye göre oldukça az kullanılır. AB'ye üye devletler ise entegrasyon sürecinin başından beri birbirleriyle çatışmamıştır.
- Siyasi Gündemin Hiyerarşisi: AB'nin çok sayıda gündem konusu bulunmaktadır. Bu konular arasında belirli bir hiyerarşi yoktur. İç ve dış politikanın birbirlerini etkilemesinden dolayı gündemde alçak güvenlik konularının önemi yüksek güvenlik konularıyla eşdeğer olmuştur.³⁶⁶ AB'de de eğitim, çevre, enerji, ulaşım gibi birçok konu gündemde bulunmasına rağmen aralarında herhangi bir hiyerarşi bulunmamaktadır.

³⁶⁴ Keohane, Nye, "Power..."age, s. 7.

³⁶⁵ Loredana Maria Simionov, Gabriela Carmen Pascariu, "The EU and Russia Shifting Away from the Economic Logic of Interdependence – an Explanation through the Complex Interdependence Theory," *European Integration Studies* 11 (2017): 120-137, s. 123. DOI: 10.5755/j01.eis.0.11.18501.

³⁶⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 10. Baskı, (Bursa: Aktüel Yayınları, 10. Baskı, 2021), s. 183.

AB'nin iç politikasında KKB hâkim olsa da üye devletler dışındaki aktörlerle olan ilişkisinde hem KKB'ye hem de konjektürel gerçekçiliğe göre olayları analiz etmekte ve politikalarını bu doğrultuda ele almaktadır. Özellikle uzun yıllar Rusya ile sürdürdüğü siyasi gündemine bakıldığında önceliğinin enerji güvenliği olduğu görülmektedir. Hedefi ise arz kesintisi yaşamadan Rus enerjisinin güvenle Avrupa coğrafyasına ulaşmasıdır. Rusya, uluslararası sistemde olduğu gibi AB ile de realist kalıplarla hareket etmektedir. Rusya'nın; gaz arzını kesmesi ve bunu tehdit unsuru olarak kullanması, Kırım'ı ilhak etmesi, Ukrayna'nın bazı bölgelerini işgal etmesi, iş birliğinde çoklu iletişim kanallarını kullanmak yerine devletler arası ikili ilişkileri tercih etmesi iç ve dış politikasında yukarıda bahsedilen KKB kalıplarıyla hareket etmediğinin göstergesidir. Rusya'nın realist yaklaşımdan vazgeçmemesi ve enerji kaynaklarını güç unsuru olarak kullanması Birlik ile ortak payda da buluşamamasına neden olmaktadır. Asimetrik bağımlılığın Rusya'nın lehine olması, gaz kesintilerinin yaşanması, Ukrayna'nın işgaliyle enerji geçiş güvenliğinin riske girmesi AB'nin güvenlik kaygılarını arttırmaktadır. Güvenlik kaygılarından dolayı AB, Rusya ile ilişkilerinde yüksek politika konularına öncelik vermektedir. Güvenlik, enerji gibi konuların öncelikli konuma gelmesi siyasi gündemin hiyerarşisini güçlendirmektedir. Her iki taraf, karşılıklı bağımlı olsa da siyasi ve askeri gücün gündemlerinde öncelik olmasının da etkisiyle aralarında karmaşık karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunmamaktadır.³⁶⁷

Karşılıklı bağımlılığın faydaları üç farklı şekilde görülebilir. Tüm tarafların kazandığı “pozitif toplamı”; bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybettiği “sıfır toplamı”; tarafların tümünün kaybettiği “negatif toplamı” olarak açıklanır. Liberal teorisyenlere göre karşılıklı bağımlı olan tarafların tümü kazanmaktadır.³⁶⁸ AB-Rusya arasındaki enerji temelli bağımlılıklarına bakıldığında enerjinin satın alınması ve enerji gereksiniminin karşılanması bakımından her iki tarafın da fayda sağladığı söylenebilir. Bu ilişkide sağlanan ortak faydaya rağmen kazanç oranları eşit olmamıştır. AB'nin enerji bileşiminde Rus kaynaklarının payının oldukça yüksek olması Rusya'nın diğer tarafa göre özellikle siyasi güç anlamında daha büyük kazanç elde etmesine sebep olmuştur. Sağladığı bu kazancı AB aleyhine kullanmaya çalışan Rusya, Avrupalı devletlerin birçok eylemini ve politikasını sınırlandırmıştır. Her iki aktörün; ekonomik, toplumsal,

³⁶⁷ Simionov, Pascariu, agm, s. 122,125,131,132,133.

³⁶⁸ Nye, Welch, age, s. 353.

siyasal açıdan enerji temelli karşılıklı bağımlılığına bakıldığında AB'nin baskıya maruz kalması kazancının kaybına oranla daha az olmasına neden olmuştur. Bu yüzden AB, Rus kaynaklarına bağımlılığından aşamalı bir şekilde kurtulmaya çalışırken alternatif kaynak arayışına girmiştir.

Keohane ve Nye' a göre taraflar aralarındaki güç dengesini koruduğu sürece karşılıklı kazanç elde edebilir. Bunun için tüm tarafların istikrar istemesi gerekmektedir. Tarafların istikrar istemesi aralarındaki iş birliğinin güçlenmesini ve karşılıklı bağımlılığın pozitif toplamı olmasını sağlayabilir.³⁶⁹ AB, Kafkasya devletleriyle pozitif toplamı etkileşimde bulunabilir. Gürcistan'ın AB'ye aday ülke olması, Ermeni hükümetinin Batı yanlısı politika izlemesi, AB-Azerbaycan ve Türkiye tarafından Azerbaycan kaynaklarının Avrupa piyasasına taşınması isteği ve bu konuda girişimlerinin olması, Karabağ Sorununun çözülmesi için atılan adımların olması taraflar arasında iş birliğinin ilerleyeceğinin göstergesidir. Özellikle Kafkasya devletlerinin Rus tekelinden ve tehditlerinden kurtulma amacı, AB'nin teknolojisine ve yatırımlarına ihtiyaçlarının olması onları AB'ye yaklaştırmaktadır. AB ise enerjiye olan ihtiyacını, Rus kaynaklarının ve hakimiyetinin olmadığı Kafkasya jeopolitiğinden sağlayabilir. Ayrıca AB'nin bu coğrafyada geliştirdiği her bir proje ve yatırım Rusya'nın Kafkasya üzerindeki hakimiyetini azaltabilir. Nitekim Gürcistan ve Ermenistan ile yapılan CEPA'ler ve Azerbaycan ile ilerleyen enerji ilişkileri iş birliğini güçlendirecektir. Özellikle TCP'nin gerçekleşmesi durumunda Türkmen gazı AB'nin enerji bileşiminde çeşitliliği arttırarak enerji güvenliğini sağlamasına yardımcı olabilir. Ayrıca Türkmenistan'ın Avrupa gibi büyük yeni bir pazara ulaşabilme ihtimali olacak ve böylelikle Çin pazarına karşı bağımlılığını da azaltabilecektir.³⁷⁰ Türkmenistan'ın SGC'ye dâhil olması durumunda, enerji geçişi Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçerek Avrupa'ya ulaşacak ve AB ile bu devletler arasında iş birliğinin giderek genişlemesine neden olacaktır. Bununla birlikte Türkiye hem kendi arzını çeşitlendirebilir hem de enerji merkezi olma hedefine ulaşma konusunda güç kazanabilir. Tüm tarafların çıkarlarına uygun olan bu çok taraflı iş birliği karşılıklı

³⁶⁹ Keohane, Nye, "Power... age, s. 9; Nye, Welch, age, s. 354.

³⁷⁰ "Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia," *European Parliament*, 04.2018, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf) (Erişim Tarihi 21.05.2024)

bağımlılığın kazan-kazan usulüyle olmasını da sağlayabilir. Arzda, rotada, kaynakta sağlanan enerji çeşitliliği taraflar arasında güç dengesinin sağlanmasına neden olabilir. Dolayısıyla kazançlar arasındaki boyutun fazla olmasının önüne de geçilebilir.

SONUÇ

Dünya nüfusunun ve tüketimin hızla artmasıyla enerjiye olan ihtiyaç artmıştır. Dünya genelinde fosil yakıtların asimetrik bir şekilde dağılması AB-Ukrayna-Rusya ilişkisinde olduğu gibi üreten, transit ve tüketen devletleri bir araya getirmiştir. Taraflar arasında asimetrik bağımlılıktaki göreceli kazanç farklarının bulunması ise iş birliklerinde güç dengesinin oluşmasına engel olmuştur. Özellikle Rusya tarafından AB'nin aleyhine kullanılan asimetriler, Avrupa'yı siyasal olarak kısıtlamıştır. Rusya'nın gerçekçi politikalar izleyerek enerjiyi bir politik araç olarak kullanması, enerji krizlerinin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu durum AB'nin kesintisiz ve uygun fiyatla enerjiye ulaşamamasına yol açmıştır. Bu yüzden AB'nin enerji güvenliğinin tehdit edilmesi bu çalışmanın temel sorununu oluşturmuştur. Çalışmada bu sorunun AB enerji politikalarına ve eylemlerine nasıl yansıdığı tespit edilirken ulaşılan bulgular ise şu şekildedir:

AB ve Rusya'nın enerji temelli etkileşimlerinden her iki taraf da fayda sağlamıştır. AB ihtiyacı olan enerjiye ulaşırken Rusya üretmiş olduğu enerjiden gelir elde etmiştir. Bu karşılıklı bağımlılık ilişkisinde tarafların ikisi de fayda sağlayabilse de siyasal ve ekonomik açıdan AB'nin kazanç oranı Rusya'ya göre düşük kalmıştır. Bu çalışmada bunun temel nedeninin, AB'nin Rusya'ya karşı duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin yüksek olmasından dolayı olduğu görülmüştür. Bu durum; AB'nin enerji bileşiminde Rus kaynaklarının payının oldukça yüksek olması, enerji arz çeşitliliğinin oldukça az olması, üye devletlerin ulusal çıkarlarını Birlik kararlarının üstünde tutması nedenleriyle ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda tarafların enerji iş birliği içerisinde karmaşık karşılıklı bağımlılığın varsayımlarının aksine yüksek politika unsurlarını (güç, güvenlik) kullanarak hareket etmeleri karşılıklı bağımlılığın maliyet esasını ön plana çıkartmıştır.

AB'nin duyarlılık ve savunmasızlık düzeyinin Rusya'ya karşı yüksek olması, 2006'da yaşanan enerji krizi sonrası Birliğin enerji güvenliğini tehdit etmeye başlamış ve Rus enerjisine olan bağımlılığın giderek artması güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Güvenlik kaygılarının artması AB'nin enerji politikasında değişikliğe gitmesine yol açmış ve Lizbon Antlaşması'nda Birliğe enerji alanında yetki verilmesiyle sonuçlanmıştır. Politika değişikliğine rağmen AB, karşılıklı bağımlılıktan doğan maliyetlerden kaçamamıştır. Bu çalışmada, bu duruma yol açan sebebin ise üye devletler arasında Rus

enerjisine olan farklı bağımlılık oranları ve bu doğrultuda şekillenen farklı ulusal çıkarların varlık göstermesinden dolayı olduğu görülmüştür. Bu yüzden AB'ye üye devletlerin, Birlik kurumlarının geliştirmiş olduğu arz ve kaynak çeşitliliğinin gerekliliğini amaçlayan stratejileri eyleme dökmeye aksine Rus kaynaklarına olan bağımlılığa devam ettikleri görülmüştür. Bunların tümü AB'nin ortak enerji politikası geliştirememesine yol açmıştır.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bağlayıcı nitelik taşıyan yönetmelik, direktif ve kararlarında Birlik, üye devletlerin Rus kaynaklarına olan gereksinimlerinden dolayı esnek ve müzakereci bir tutum sergilemiştir. AB, Rus kaynaklarına olan bağımlılığını ani bir şekilde kesmediği, süreci aşamalı hale getirerek karşılıklı bağımlılıktan çıkarken oluşacak maliyeti ve olumsuzluğu en az seviyede tutabilmeyi amaçladığı bu çalışmada ulaşılan bir diğer unsurdur.

Bu çalışmanın ikinci bölümünde paylaşılan verilere bakıldığında AB'nin enerji bileşiminde 2022 sonrası Rus kaynaklarının payının azaldığı görülmüştür. Azalmanın sebebini ise AB'nin uygulamış olduğu bağlayıcı kararların ve hedeflerin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Birliğe üye devletlerin güvenlik kaygıları alınan ortak kararların eyleme geçmesini olası kılmıştır. Özellikle Birliğin; çeşitlilik arayışları, bağlayıcı stoklama hedefleri, yenilenebilir enerji kullanımının artırılması, REPowerEU planının uygulamaya alınması, AB'ye üye devletlerin dayanışma ruhuyla hareket edebilmeleri amacıyla ortak mekanizmalar geliştirilmesi Rusya'ya olan yüksek savunmasızlık düzeyini düşürdüğü görülmüştür. Buna rağmen doğal gaz piyasasının bölgesel olması, taşınmasının uzun zaman ve fazla maliyet gerektirmesinden dolayı gaz arz çeşitliliğini zorlaştırmıştır. Bu yüzden Birliğin, Rus gazına duyarlılığının devam ettiği görülmüştür. Rus gazına olan bağımlılıktan tamamen kurtulamayan AB, alternatif doğal gaz arayışına girmiştir. Söz konusu bu durum çalışmanın "Rusya'nın enerji kaynaklarını Avrupa Birliği aleyhine kullanması AB'nin enerjide esneklik ve çeşitlilik istemesine neden olduğundan AB'yi gaz pazarlarına yöneltebilir" varsayımını doğrular niteliktedir.

AB'nin 2027 yılına kadar Rus kaynaklarından tamamen kurtulma hedefi, kısa ve orta vadede alternatif gaz pazarlarına ulaşılması gerekliliğini zorunlu kılmıştır. Bundan dolayı AB en kısa sürede en az maliyetle ulaşabileceği gaz pazarlarına yönelmesi

gerekmıştır. Bu beklentiler doğrultusunda bu çalışmada AB'nin Kafkasya jeopolitiğine yönelmesi önerilmiştir. Kafkasya jeopolitiği, Hazar Denizi'nde büyük bir gaz rezervine sahip olmakla birlikte Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-Avrupa arasında Güney Gaz Koridoru olarak adlandırılan boru hatlarının başlangıç noktasıdır. Bu boru hatlarının varlığı Kafkasya jeopolitiğini, AB'nin kısa sürede ve az maliyetle gaza ulaşma beklentisini karşılayabilecek en uygun seçenekler arasına yerleştirmiştir. Özellikle Azerbaycan gazının, AB'nin Rus gazına olan savunmasızlık düzeyini düşüreceği ve AB enerji bileşiminde payının artacağı öngörülmüştür. Buna rağmen Azerbaycan'ın gaz üretim miktarına ve iç tüketim miktarına bakıldığında kısa vadede Rus gazının yerini tamamen Azerbaycan gazının alması mümkün görülmemiştir. Ayrıca bu çalışmada, AB'nin gaz arzını çeşitlendirme konusunda alternatif olarak Avrupa coğrafyasının Kafkasya jeopolitiği üzerinden Türkmen gazına orta vadede erişebilme ihtimalinin olduğu ve Birliğin somut adımlar atması durumunda bu girişimin gerçekleşebilme olasılığını artıracığı görülmüştür. Yine de bu girişime Rusya ve İran dâhil edilmediğinden dolayı özellikle Hazar Denizi'ne yapılacak boru hattına tepki gösterebilecekleri tespit edilmiştir.

Avrupa Birliği'nin Kafkasya ülkeleri ile yapacağı iş birliği, Karşılıklı Bağımlılık Teorisi üzerinden incelendiğinde tarafların aralarında güç dengesi sağlanması durumunda bağımlılığın pozitif toplamı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Enerji temelli iş birliği tarafların çıkarlarına uygun olduğundan ve AB'nin yatırımları ve projeleriyle daha çok güçleneceğinden dolayı etkileşim içerisinde yüksek politika unsurlarının kullanılma ihtimalinin de düşük olduğu analiz edilmiştir. Bundan dolayı AB-Kafkasya devletleri arasında yaşanacak karşılıklı bağımlılığın realist paradigmanın aksine liberal paradigmanın sunduğu “karşılıklı bağımlılık iş birliğini artırır” varsayımına daha yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Avrupa'ya giden gazın geçiş güvenliğini Türkiye kesintisiz, istikrarlı bir şekilde sürdürdüğü görülmüştür. Bu çalışmada, AB'nin Kafkasya jeopolitiği ile enerji alanında iş birliğini güçlendirmesi, enerji alımlarını arttırması, iş birliğinin Orta Asya'ya kadar genişlemesi durumunda Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefinin güçleneceği ve AB ile birbirlerine olan bağımlılığın artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte AB'nin yöneticilerinin söylemlerinden anlaşıldığı üzere taraflar arasında üst düzey enerji diyalogunun yeniden başlatılmasının muhtemel olduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen

Türkiye'nin Avrupa ile ilerleyen enerji temelli iş birliğini AB'ye katılım müzakereleri süreciyle ilişkilendirmemesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Her ne kadar AB, Türkiye ile enerji iş birliğinin güçlendirilmesi gerekliliği üzerinde dursa da Türkiye'nin Birliğe katılmasında enerji alanının etkisinin olmayacağı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; AB'nin Türkiye hakkında yayımlamış olduğu raporlar incelendiğinde Türkiye'nin insan hakları ihlallerine devam ettiği, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de AB ile çelişen çıkarlarına son vermediği sürece katılım müzakereleri sürecinin başlamayacağı çıkarımlarına ulaşılmıştır.

Son olarak enerji güvenliğinin tehdit edilmesi sorununun önüne geçebilmesi amacıyla AB, geliştirmiş olduğu politikaları ve hedefleri üye devletlerle ortak hareket ederek uygulamaya devam etmelidir. Özellikle yeşil enerjiye geçişi hedefleyen AYM doğrultusunda eylemlerini geliştirmeye devam ederse enerji temelli karşılıklı bağımlılığında enerji üreten tüm taraflara karşı savunmasızlık düzeyinin azalacağı öngörülmektedir. Böyle bir durumda AB, diğer taraflara karşı göreceli kazanç farkının açılmasını koruyabilir, bağımlılıktaki asimetrilere olumsuz etkilenmesinin önüne geçebilir. Birlik ortak hareket etmediği, kararları ve hedeflerini eyleme dökemediği taktirde 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinin 2000'li yıllarda doğal gaz krizi olarak tekrarlandığı gibi bir başka enerji krizinin yaşanması durumunda olumsuz etkilenme oranının yüksek olması kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

1999/22/EC: Council Decision of 14 December 1998 adopting a multiannual programme of studies, analyses, forecasts and other related work in the energy sector (1998-2002). *Official Journal*. L 007, 13/01/1999 P. 0020 – 0022.

Acer, Yücel. “Rusya’nın Ukrayna’ya Saldırısı ve Uluslararası Hukuk.” *SETA Perspektif* 330 (2022): 1-4.

Akbulut, Hakan. “Enerji Diplomasisi.” *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*.

[https://www.mfa.gov.tr/enerjidiplomasisi.tr.mfa#:~:text=Enerji%20diplomasisini%20bir%20%C3%BClkenin%20g%C3%BCc%C3%BCnden,nitelendirmenin%20daha%20do%C4%9Fru%20olaca%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCn%C3%BCyruz.\(Erişim Tarihi 20 Nisan 2023\)](https://www.mfa.gov.tr/enerjidiplomasisi.tr.mfa#:~:text=Enerji%20diplomasisini%20bir%20%C3%BClkenin%20g%C3%BCc%C3%BCnden,nitelendirmenin%20daha%20do%C4%9Fru%20olaca%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCn%C3%BCyruz.(Erişim+Tarihi+20+Nisan+2023))

Aksoy, Abdulkadir. “Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim.” *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2, no.3 (2016): 33-40.

Altun, Mehlika Özlem. “Avrupa Birliği Yasama Prosedüründe Karar Alma Mekanizması ve Geçiş Dönemi Analizi.” *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3, no. 17 (2017): 199-22.

Altunışık, Meliha Benli. “Avrupa Birliği’nde Petrol ve Doğal Gaz Piyasalarına Yönelik Politikalar ve Türkiye Uygulamaları.” *AB’nin Enerji Politikası ve Türkiye*. Ed. Yavuz Ege ve diğerleri. Ankara: UPAV Yayınları, 2004.

Altunyuva, Fatih Barış. *Enerji Güvenliği Enerji Aktörü Olarak Türkiye*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2. Baskı. 2021.

An official website of the European Union. “EU pioneers.” https://european-nion.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/eu-pioneers_en. (Erişim Tarihi 16.07.2023)

Andersen, Svein S., “EU Energy Policy: Interest Interaction and Supranational Authority.” ARENA Centre For European Studies, Universty Of Oslo. 15.02.2000. https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-working-papers/1994-2000/2000/wp00_5.htm(Erişim Tarihi 01.08.2023)

APERC. “A Quest For Energy Security In The 21st.” 2007. https://aperc.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf.

APRI Armenia. “Strengthening EU–Armenia Relations Towards a Cooperation Strategy. (2024).

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. 10. Baskı. Bursa: Aktüel Yayınları, 10. Baskı. 2021.

Arslan, Merve Nur. *Enerji Birliğinin Teorik Çerçevesi Üye Devletlerin Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikasına Etkisi*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 1. Baskı. 2022.

Askew, Joshua. “Ukraine war: A month-by-month timeline of the conflict so far.” *Euronews*. 01.08.2023. <https://www.euronews.com/2023/01/30/ukraine-war-a-month-by-month-timeline-of-the-conflict-in-2022>(Erişim Tarihi 17.10.2023)

Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma. <https://ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.

Balwin, David A.”Interdependence and Power: A Conceptual Analysis.” *International Organization* 34 (1980): 471-506. Doi:10.1017/S0020818300018828

Baran, Zeyno. The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey. *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*. (Ed.) S. Frederick Starr, Svante E. Cornell. Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. 2005.

Başol, Dünya. “Dağlık Karabağ Bölgesinin Enerji Güvenliği ve Kafkasya Jeopolitiğine Etkisi.” *4th International Nowruz Conference on Scientific Research*. (Ed.) Ramazan Gafarlı. Mustafa Latif Emek. (2021): 345, 366.

Baykara, Sıla Turaç, “2014 Sonrası AB Dış Enerji Politikasına Yön Veren Gelişmeler ve AB Enerji Birliği Stratejisi.” *Enerji Politikaları ve Güvenliği*. (Ed.) Levent Ersin Orallı. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

BBC. “Oil price rises as EU cuts Russian imports.” 31 Mayıs 2022. <https://www.bbc.com/news/business-61643613>. (Erişim Tarihi 08.11.2023)

BBC. “Russian oil: EU agrees compromise deal on banning imports.” 31.05.2023. <https://www.bbc.com/news/world-europe-61638860>. (Erişim Tarihi 07.11.2023)

Bekirova, Bastı, “Güney Kafkasya’nın Tarihi ve Jeopolitik Önemi Üzerine Bir Değerlendirme.” *Black Sea Journal of Public and Social Science* 6, 1. (2023): 27-32. Doi: 10.52704/bssocialscience.1208720

BOTAŞ. “Natural Gas and Crude Oil Pipeline Map.” Banners, Brochures And Maps. <https://www.botas.gov.tr/pages/natural-gas-and-crude-oil-pipeline-map/416>. (Erişim Tarihi 12.05.2024)

Bux, Udo, Mariusz Maciejewski. “Sources and scope of European Union law.” *Fact Sheets on the European Union-European Parliament*. 11.2023. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/6/sources-and-scope-of-european-union-law>. (Erişim Tarihi 15.02.2024)

Buzan, Barry. “Economic Structure and International Security: The Limits of the Liberal Case.” *International Organization* 38. 4 (1984): 597-624.

Cain, Peter. “Capitalism, War and Internationalism in the Thought of Richard Cobden.” *British Journal of International Studies* 5. 3 (1979): 229- 247.

Can, Reyhan Rafet. “Ermenistan’ın Enerji Görünümü ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları.” *Doğu Coğrafya Dergisi* 26. 45 (2021): 55-76.

Canbolat, İbrahim S. *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık*. 8.Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi, 2023.

Canbolat, İbrahim S. *Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği Bir Dönüşümün Analizi*. Geliştirilmiş 2. Baskı. Bursa: Alfa Basım, 1998.

CBC. “Poland, Bulgaria say Russia cutting gas supply over refusal to pay in rubles.” 27.04.2022. <https://www.cbc.ca/news/world/natural-gas-poland-bulgaria-russia-rubles-1.6431703>. (Erişim Tarihi 17.10.2023)

Česnakas, Giedrius. “Energy Resources in Foreign Policy: A Theoretical Approach”. *Baltic Journal of Law & Politics* 3. 1 (2010): 30-52. DOI: 10.2478/v10076-010-0003-y

Chaban, Natalia, Michèle Knodt. “Energy diplomacy in the context of multistakeholder diplomacy: The EU and BICS”. *Cooperation and Conflict* 50. 4 (2015): 457-474.

Cherp, Aleh, Jessica Jewell. “The concept of energy security: Beyond the four As.” *Energy Policy* 75 (2014): 415–421.

Chester, Lynne. “Conceptualising Energy Security and Making Explicit Its Polysemic Nature.” *Energy Policy* 38 (2010): 887–895.

Ciucci, Matteo. “Energy policy: general principles.” *Fact Sheets on the European Union European Parliament*. 04-2023. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/68/energy-policy-general-principles>. (Erişim Tarihi 20.07.2023)

Civil.ge. “Georgia Increased Natural Gas Imports from Russia by 16.5% in 2023”. News. 24.01.2024. <https://civil.ge/archives/578743> (Erişim Tarihi 02.04.2024)

Coate, Roger A., Jeffrey A. Griffin, Steven Elliott-Gower ,” Interdependence in International Organization and Global Governance”, International Studies Association and Oxford University Press, (2017),<https://oxfordre.com/internationalstudies/display/10.1093/acrefore/9780190846626.001.0001/acrefore-9780190846626-e-110;jsessionid=8F9FD931464E76AB2CC1FE7AB172EA22> (Erişim Tarihi 10.03.2023)

Coffey, Luke. “A trans-Caspian gas pipeline could solve Europe’s energy crisis.” Opinion. ARAB NEWS. 11.06.2022. <https://www.arabnews.com/node/2101491>. (Erişim Tarihi 22.04.2024)

Commission Implementing Decision of 16.12.2021 on the financing of the multiannual action plan in favour of the NDICI Neighbourhood East Region part 1 for 2021-2022, Brussels, 16.12.2021, C(2021) 9719 final, p. 1-5.

Commission of The European Communities, Tacis Annual Report 1998, Brussels, 23.07.1999, COM(1999) 380 final, s.6.

Commission of the European Communities, The Internal Energy Market (Commission Working Document), 02.05.1988, COM-1988-0238-FIN.

Commission of The European Communities,” The January 2009 Gas Supply Disruption to The EU: An Assessment”, 16.7.2009, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009SC0977&from=EN>(Erişim Tarihi 23.10.2023)

Communication From The Commission to The European Parliament, The European Council, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions,”REPowerEU Plan”, (COM/2022/230 final)

Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions. “Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy.”/* COM/2010/0639 final*/.

Communication From The Commission to The European Parliament and The Council. “European Energy Security Strategy.”/* COM/2014/0330 final */

Communication From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social committee, The Committee of The Regions and The European Investment Bank. “A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy.” /* COM/2015/080 final */

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. “Second Strategic Energy Review : an EU energy security and solidarity action plan.” {SEC(2008) 2870} {SEC(2008) 2871} {SEC(2008) 2872} /* COM/2008/0781 final */

Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement. 25.9.2017. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017JC0037> (Erişim Tarihi 28.03.2024)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390.

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Article 288, OJ C 202, 7.6.2016, p. 171–172.

Convention on the Legal Status of the Caspian Sea. President of Russia. 12.08.2018. <http://en.kremlin.ru/supplement/5328> (Erişim Tarihi 22.04.2024)

Cotella, G., S., Crivello, M., Karatayev. “European Union Energy Policy Evolutionary Patterns.” *Low-Carbon Energy Security from a European Perspective*. (2016): 13–42. DOI:10.1016/b978-0-12-802970-1.00002-44.

Council Directive 68/414/EEC of 20 December 1968 imposing an obligation on Member States of the EEC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products (OJ L 308, 23.12.1968, p. 14–16)

Council Regulation (EU) 2022/2576 of 19 December 2022 enhancing solidarity through better coordination of gas purchases, reliable price benchmarks and exchanges of gas across borders, ST/14065/2022/INIT, (OJ L 335, 29.12.2022, p. 1–35)

Council Regulation (EU) 2022/576 of 8 April 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia’s actions destabilising the situation in Ukraine-ST/7902/2022/INIT, (OJ L 111, 8.4.2022), p. 1–66.

Council Regulation (EU) 2023/706 of 30 March 2023 amending Regulation (EU) 2022/1369 as regards prolonging the demand-reduction period for demand-reduction measures for gas and reinforcing the reporting and monitoring of their implementation, ST/7617/2023/INIT, (OJ L 93, 31.3.2023, p. 1–6)

Council Regulation (EU), 2022/2576 of 19 December 2022 enhancing solidarity through better coordination of gas purchases, reliable price benchmarks and exchanges of gas across borders, *Official Journal of the European Union*, ST/14065/2022/INIT-(OJ L 335, 29.12.2022), ss. 1–35.

Council Resolution of 13 February 1975 concerning measures to be implemented to achieve the Community energy policy objectives adopted by the Council on 17 December 1974. *Official Journal* (C 153, 09/07/1975 P. 0006 – 0008)

Council Resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy policy objectives for 1995 and convergence of the policies of the Member States, *Official Journal*, (C 241, 25/09/1986 P. 0001 – 0003)

Council Resolution of 17 December 1974 concerning Community energy policy objectives for 1985(OJ C 153, 9.7.1975, p. 2–4)

Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community (OJ C 153, 9.7.1975, p. 1–2)

Council Resolution of 9 December 1975 setting a short- term target for energy saving 1976/77, *Official Journal* (C 289, 17/12/1975 P. 0001 – 0002)

Council Resolution of 9 June 1980 concerning Community energy policy objectives for 1990 and convergence of the policies of the Member States, *Official Journal*, (C 149, 18/06/1980 P. 0001)

Crnčec, Danijel, Jerneja Penca, Marco Lovec. “The COVID-19 pandemic and the EU: From a sustainable energy transition to a green transition?.” *Energy Policy* 175, (2023): 1-11.

Çelik, Kadir Ertaç. “Ermenistan-İran Enerji Mutabakat Zaptı: Batı’nın Vekil Aktörü Rolünün Dışına mı Çıkıyor?.” *Avrasya. ANKASAM*. 12.11.2022. <https://www.ankasam.org/ermenistan-iran-enerji-mutabakat-zapti-batinin-vekil-aktoru-rolunun-disina-mi-cikiyor/>.(Erişim Tarihi 26.03.2024)

Çetinkaya, Şeref, Ahmet Öztürk. “2006-2009 Doğal Gaz Krizleri Sürecinde Türkiye’nin ‘Güvenilir Güzergâh’ Tezinin Enerji Güvenliği Bağlamında Değerlendirilmesi.” *Karadeniz Araştırmaları* 63, (2019): 401-415.

Çetinkaya, Şeref. “Rusya’nın Enerji Politikaları.” *Enerji Politikaları ve Güvenliği*. (Ed.) Levent Ersin Orallı. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Çoşkun, Eftal, Leman Erdal,” Türkiye’nin Doğu Akdeniz Siyaseti; Oyun Teorik Yaklaşım.” *Enerji Politikaları ve Güvenliği*. (Ed.) Levent Ersin Orallı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Davutoğlu, Naci Atalay.” Üçüncü ve Dördüncü Sanayi Devrimleri Arasındaki Temel ve Sistematik Farklılıkların Determinist Bir Yaklaşımla Analizi.” *Management and Political Sciences Review* 2, 1. (2020): 176-194.

Delcour, Laure, Katharina Hoffmann. “The EU’s Policy in the South Caucasus.” *L’Europe en Formation*, (2018): 7-25.

Deniz, Taşkın. “Enerji diplomasisi açısından siyasallaşan mekân, Hazar: Statü ve paylaşım sorunu.” *Türk Coğrafya Dergisi* 62, (2014): 29-37. Doi: 10.17211/tcd.73154.

Dışkaya, Senem K. “Türkiye’nin Enerji Güvenliğinde Yenilenebilir Enerji Etkisinin Politik Ekonomi Perspektifi.” *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 5, 2 (2017): 129-150. DOI: 10.14782/sbd.2017.69.

Directorate-General for Energy, “Intermediate gas storage filling targets for 2024 announced”, 20.11.2023, https://energy.ec.europa.eu/news/intermediate-gas-storage-filling-targets-2024-announced-2023-11-20_en (Erişim Tarihi 23.11.2023)

Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “President von der Leyen and HR/VP Borrell condemn the barbaric attack by Russia against Ukraine”, *European Commission*, 24.02.2022, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/president-von-der-leyen-and-hrvp-borrell-condemn-barbaric-attack-russia-against-ukraine-2022-02-24_en (Erişim Tarihi 17.10.2023)

Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, “EU adopts 12th package of sanctions against Russia for its continued illegal war against Ukraine”, *European Commission*, 19.12.2023, neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/eu-adopts-12th-package-sanctions-against-russia-its-continued-illegal-war-against-ukraine-2023-12-19_en#:~:text=The%20Commission%20welcomes%20the%20Council%27s,sanctions%20circumvention%20and%20close%20loopholes (Erişim Tarihi 05.01.2024)

Doyle, Michael W.” Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs.” *Philosophy & Public Affairs* 12, 3 (1983): 205-235.

Dursun, Suat. *Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2011.

EaP. “Facts and Figures About EU-Azerbaijan Relations.” https://euneighbourseast.eu/wp-content/uploads/2020/06/eap-factsheet_azerbaijan_en.pdf. (Erişim Tarihi 21.03.2024)

Ecodiolog.com. “Enerji Diplomasisi.” <https://www.ekodialog.com/Konular/enerji-diplomasisi-nedir.html#:~:text=Enerji%20diplomasisi%20bir%20C3%BCIkenin%20veya,korunmak%20i%C3%A7in%20ger%C3%A7ekle%C5%9Firdi%C4%9Fi%20faaliyetlerin%20b%C3%BCt%C3%BCn%C3%BCd%C3%BCr> (Erişim Tarihi 20.04.2023)

ECOLEX. “European Energy Charter.” <https://www.ecolex.org/p/about/>. (Erişim Tarihi 15.09.2023)

EEAS. “EU-Kazakhstan Relations, Factsheet. 11.2023. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2023/EEAS-%20FACTSHEET-Kazakhstan_October2023.pdf. (Erişim Tarihi 18.04.2024)

Elliott, Stuart “EU gas storage fullness surpasses 2022/23 winter peak: GIE.” *S&P Global Commodity Insights*. 03.10.2023. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/natural-gas/100323-eu-gas-storage-fullness-surpasses-202223-winter-peak-gie>. (Erişim Tarihi 07.02.2024)

Ellyat, Holly. "Nord Stream 2 cost \$11 billion to build. Now, the Russia-Europe gas pipeline is unused and abandoned." *CNBC*. 31.03.2022. <https://www.cnbc.com/2022/03/31/the-nord-stream-2-pipeline-lies-abandoned-after-russia-invaded-ukraine.html>. (Erişim Tarihi 17.10.2023)

Elüstü, Serap. "Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği: Enerji ithalatı bağımlılığı ve ekonomik büyüme ilişkisi." *İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics* 71, 1 (2021): 133-162. <https://doi.org/10.26650/ISTJECON2021-942116>.

Enerji Atlası. "Türkiye Doğal Gaz Üretimi". <https://www.enerjiatlası.com/turkiye-dogalgaz-uretimi>. (Erişim Tarihi 11.05.2024)

Erdal, Leman. "Determinants of Energy Supply Security: An Econometric Analysis For Turkey." *Ege Akademik Bakış* 15, 2 (2015): 153-163.

Erdoğan, Selahattin. "Enerji Arz Güvenliği Bağlamında Türkiye'de Enerji Politikaları." Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2015.

Erhan, Çağrı. "Zengezur'a alternatif Aras Koridoru." *Türkiye Gazetesi*. 28.04.2024. <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/kose-yazilari/prof-dr-cagri-erhan/zengezura-alternatif-aras-koridoru-643017>. (Erişim Tarihi 07.05.2024)

Esakova, Nataliya. *European Energy Security-Analysing the EU-Russia Energy Security Regime in Terms of Interdependence Theory*. Frankfurt: Springer VS, 2012.

EU Monitor. "Green Paper." <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7dpuzp5zyp>. (Erişim Tarihi 20.02.2024)

EU Monitor. "Legal instruments." <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh75mdhkg4s0>. (Erişim Tarihi 20.02.2024)

EU Monitor. "White paper." <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vh7dpuqg98yo>. (Erişim Tarihi 20.02.2024)

EU4Energy. "EU4Energy – Armenia." https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/efaf3b0f-52a6-4762-b4c3-174c86b972fd_en?filename=factsheet_eu_support_to_energy_armenia.pdf. (Erişim Tarihi 29.03.2024)

EUCRACTIV. "Poland calls for EU action to end Russia's energy stranglehold." 24.02.2014. <https://www.euractiv.com/section/energy/news/poland-calls-for-eu-action-to-end-russia-s-energy-stranglehold/>. (Erişim Tarihi 25.10.2023)

Euratom Supply Agency. "Euratom Supply Agency." Supply Agency of the European Atomic Energy Community. https://euratom-supply.ec.europa.eu/index_en. (Erişim Tarihi 01.08.2023)

EUR-Lex. "EU–Russia partnership and cooperation agreement." 10.10.2016. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/eu-russia-partnership-and-cooperation-agreement.html>. (Erişim Tarihi 16.12.2023)

EUR-Lex. "Special legislative procedure." [https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/special-legislative-procedure.html#:~:text=The%20procedure%20is%20also%20used,6\)\(a\)%20TFEU\)%3B](https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/special-legislative-procedure.html#:~:text=The%20procedure%20is%20also%20used,6)(a)%20TFEU)%3B). (Erişim Tarihi 17.02.2024)

Euronews. "AB'de yenilenebilir kaynaklar ilk kez bir ay boyunca fosil yakıtlardan daha fazla enerji üretti." 08.06.2023. <https://tr.euronews.com/green/2023/06/08/abde-yenilenebilir-kaynaklar-ilk-kez-bir-ay-boyunca-fosil-yakitlardan-daha-fazla-enerji-ur>. (Erişim Tarihi 23.04.2023)

European Commission. "AggregateEU overview." https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform/aggregateeu-questions-and-answers_en#aggregateeu-onboarding---registration-and-subscription. (Erişim Tarihi 04.11.2023)

European Commission. "Areas of EU action." https://commission.europa.eu/about-european-commission/what-european-commission-does/law/areas-eu-action_en. (Erişim Tarihi 15.02.2024)

European Commission. "Eastern Partnership." Neighbourhood. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/eastern-partnership_en. (Erişim Tarihi 08.03.2024)

European Commission. "Energy Community." Energy, Climate change, Environment. https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/international-organisations-and-initiatives/energy-community_en. (Erişim Tarihi 03.04.2024)

European Commission. "EU adopts 11th package of sanctions against Russia for its continued illegal war against Ukraine." 23.06.2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3429. (Erişim Tarihi 23.11.2023)

European Commission. "EU Energy Platform." https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-security/eu-energy-platform_en. (Erişim Tarihi 04.11.2023)

European Commission. "EU support to the Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor." 28.02.2012. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_12_141. (Erişim Tarihi 03.03.2024)

European Commission. "Recovery and Resilience Plans." https://reform-support.ec.europa.eu/what-we-do/recovery-and-resilience-plans_en. (Erişim Tarihi 31.10.2023)

European Commission. "The European Green Deal." 11.12.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>. (Erişim Tarihi 29.10.2023)

European Commission. "The European Union-What it is and what it does." 03.2022 <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/en/#chapter1>. (Erişim Tarihi 12.02.2024)

European Commission. "Types of EU law." https://commission.europa.eu/law/law-making-process/types-eu-law_en. (Erişim Tarihi 17.02.2024)

European Commission. "Ec Technical Assistance to The Commonwealth of Independent States and Georgia : The TACIS Programme." 12.09.1992. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_92_54. (Erişim Tarihi 03.03.2024)

European Commission. "European Neighbourhood Policy-What is it?." Neighbourhood. [https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(ENP,%2C%20Georgia%20%2C%20Moldova%20and%20Ukraine%20](https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy_en#:~:text=The%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(ENP,%2C%20Georgia%20%2C%20Moldova%20and%20Ukraine%20). (Erişim Tarihi 08.03.2024)

European Commission. "Regional Cooperation with Eastern partners." Neighbourhood. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/regional-cooperation-eastern-partners_en. (Erişim Tarihi 08.03.2024)

European Commissions. "Commissioner Simson in Tbilisi for EU-Georgia High-Level Energy Dialogue." News. 15.11.2023. https://energy.ec.europa.eu/news/commissioner-simson-tbilisi-eu-georgia-high-level-energy-dialogue-2023-11-15_en. (Erişim Tarihi 03.04.2024)

European Commissions. "Kazakhstan." Countries and Regions. https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions_en. (Erişim Tarihi 18.04.2024)

European Commissions. "Key findings of the 2023 Report on Türkiye." Press Corner. 8.11.2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_23_5630. (Erişim Tarihi 16.05.2024)

European Commissions. "President Barroso and the President of Azerbaijan sign a Memorandum of Understanding on energy partnership." Press Corner. 07.11.2006. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_06_1516. (Erişim Tarihi 16.03.2024)

European Commissions. "Statement by President von der Leyen with Azerbaijani President Aliyev." Statement. 18.07.2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_4583. (Erişim Tarihi 25.03.2024)

European Commissions. "Turkmenistan." Countries. https://international-partnerships.ec.europa.eu/countries/turkmenistan_en. (Erişim Tarihi 20.04.2024)

European Council Council of the European Union. "Central Asia: Council adopts a new EU strategy for the region." Press releases. 17.06.2019. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/06/17/central-asia-council-adopts-a-new-eu-strategy-for-the-region/>. (Erişim Tarihi 14.04.2024)

European Council Council of the European Union. "Where does the EU's gas come from?." Infographics. 21.03.2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/#0>. (Erişim Tarihi 15.06.2024)

European Council-Council of the European Union. "Donald Tusk. 2014-2019." 30.01.2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/former-euco-presidents/donald-tusk/#:~:text=Donald%20Tusk%20was%20the%20President,of%20Poland%20for%207%20years>. (Erişim Tarihi 05.02.2024)

European Council-Council of the European Union. "Russia's military aggression against Ukraine: EU imposes sanctions against President Putin and Foreign Minister Lavrov and adopts wide ranging individual and economic sanctions." 25.02.2022. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/>. (Erişim Tarihi 05.11.2023)

European Energy Security Strategy. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council. COM(2014) 330 final.

European Parliament resolution of 14 December 2022 on the implementation of the EU Association Agreement with Georgia (2021/2236(INI))- OJ C 177, 17.5.2023, p. 63–72.

European Parliament resolution of 17 January 2024 on the EU strategy on Central Asia (2023/2106(INI)). *European Parliament*. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2024-0027_EN.html. (Erişim Tarihi 21.04.2024)

European Parliament. "Impact of coronavirus on energy markets." Nisan 2020. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649372/EPRS_ATA\(2020\)649372_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/649372/EPRS_ATA(2020)649372_EN.pdf). (Erişim Tarihi 31.10.2023)

European Parliament. "Treaty of Rome (EEC)." <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>. (Erişim Tarihi 20.07.2023)

European Parliament. "Energy as a tool of foreign policy of authoritarian states, in particular Russia." 04.2018. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf). (Erişim Tarihi 21.05.2024)

European Union External Action. "New EU Strategy on Central Asia." EEAS. 15.05.2019. https://www.eeas.europa.eu/node/62412_en. (Erişim Tarihi 14.04.2024)

European Union External Action. "Regional Policy-European Neighbourhood Policy." European Neighbourhood Policy. 29.07.2021. https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en. (Erişim Tarihi 08.03.2024)

European Union, "Types of institutions and bodies." https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/institutions-and-bodies/types-institutions-and-bodies_en. (Erişim Tarihi 15.02.2024)

European Union. "History of the European Union 1960-69." https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1960-69_en(Erişim Tarihi 01.08.2023)

European Union. "History of the European Union 2000-09." https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/2000-09_en(Erişim Tarihi 17.10.2023)

European Union. "Schuman declaration May 1950." https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en.(Erişim Tarihi 11.02.2024)

European Union. "Treaty establishing the European Atomic Energy Community (Euratom)." EUR-Lex. son güncellenme 19.10.2007. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:xy0024>.

European Union. "Turkey-EU High Level Energy Dialogue EU-Turkey Strategic Energy Cooperation - Joint Declaration."16.03.2015. https://energy.ec.europa.eu/system/files/2015-03/Joint%2520statement%2520high-level%2520dialogueTurkey%2520FINAL_0_0.pdf. (Erişim Tarihi 16.05.2024)

European Union. "Turkey-EU Positive Agenda Enhanced EU-Turkey Energy Cooperation." 14.06.2012. https://energy.ec.europa.eu/system/files/2014-10/20120622_outline_of_enhanced_cooperation_0.pdf.(Erişim Tarihi 16.05.2024)

Eurostat Statistics Explained. "Archive:EU energy mix and import dependency." 04.03.2022. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:EU_energy_mix_and_import_dependency#Energy_mix_and_import_dependency (Erişim Tarihi 19.05.2024)

Eurostat. "Energy statistics - an overview." 05.2023. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Primary_energy_production (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Eurostat. "EU imports of energy products - latest developments." 13.12.2023. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments#Main_suppliers_of_petroleum_oils.2C_natural_gas_and_coal_to_the_EU. (Erişim Tarihi 14.12.2023)

Eurostat. "File:Extra-EU imports of petroleum oil by partner, 2020 and 2021.png." 26.04.2022. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Extra-EU_imports_of_petroleum_oil_by_partner,_2020_and_2021.png.(Erişim Tarihi 12.12.2023)

Eurostat. "Interactive Publications Shedding light on energy - 2023 edition." <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023#:~:text=The%202022%20level%20is%2011.4,was%20impacted%20by%20the%20pandemic>. (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Eurostat. "Shedding light on energy - 2023 edition." Interactive Publications. 03.2023. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/energy-2023#energy-sources>. (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Eurostat. "Supply, transformation and consumption of oil and petroleum products." Data Browser. 17.02.2024. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nrg_cb_oil__custom_10163591/default/table?lang=en. (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Eurostat. "Translate Energy Production and Imports." 06,2023. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_production_and_imports#Oil. (Erişim Tarihi 26.02.2024)

Eurostat. "What a difference a year makes - impact of COVID-19 pandemic on EU energy supply in 2020." 06.05.2021. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210506-1>.(Erişim Tarihi 31.10.2023)

Fasanaro, Laura. "Franco-German Relations and the Coal Problem in the Aftermath of the First and Second World Wars." *A History of Franco-German Relations in Europe*. (Ed.) Carine Germond, Henning Türk, 89-100. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Secretariat-General of The Commission of The European Communities. "First Guidelines For A Community Energy Policy (Memorandum presented by the Commission to the Council on 18 December 1968)". *Supplement to Bulletin* No. 12-1968.

Gamsız, Salih, Ali Poyraz Gürson, Işıl Bilgiç. *Ukrayna Krizi Bağlamında Avrupa'nın Enerji Güvenliği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2023.

Georgian Oil & Gas Corporation. "Natural Gas". Activities. <https://www.gogc.ge/en/page/activities-fields/natural-gas/6/> (Erişim Tarihi 02.04.2024)

Gezer, Gülrü. "Can Türkiye Remedy Europe's Energy Crisis?." *Journal of International Relations and Sustainable Development* 22 (2023): 130-141.

Gilpin, Robert. *The Political Economy of International Relations* New Jersey: Princeton University Press, 1987.

Gnansounou, Edgard, Jun Dong, "Vulnerability of the economy to the potential disturbances of energy supply: A logic-based model with application to the case of China." *Energy Policy* 38 (2010): 2846–2857.

Gotev, Georgi. "Azerbaijan's rejection of EU association was an eye-opener for Brussels." News. *EURACTIV*. 11.02.2016. <https://www.euractiv.com/section/armenia/news/azerbaijan-s-rejection-of-eu-association-was-an-eye-opener-for-brussels/>. (Erişim Tarihi 19.03.2024)

Green Paper - Towards a European strategy for the security of energy supply COM/2000/0769 final */

Green Paper. "A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy." 2006. https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf. (Erişim Tarihi 20.10.2023)

Günüğür, Haluk. "Avrupa Birliği Hukukunun Uluslararası (Supranasyonal) Niteliği." *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri -ATAUM 30. Yıl Armağanı*. (Der.) Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay, Çağrı Erhan, 105-126. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018.

Haas, Ernst B.. "Why Collaborate? Issue-Linkage and International Regimes." *World Politics* 32, 3 (1980): ss. 357 – 405. DOI: 10.2307/2010109.

Hatipoğlu, Emre. "Enerji Güvenliği." *Güvenlik Yazıları Serisi* 44 (2019): 1-11. https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/EnerjiGuvenligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf, DOI: 10.13140/RG.2.2.30702.56643.

Hodge, Nathan, Tim Lister, Ivana Kottasová, Helen Regan. "Russia launches military attack on Ukraine with reports of explosions and troops crossing border." *CNN*. 24.02.2022. <https://edition.cnn.com/2022/02/23/europe/russia-ukraine-putin-military-operation-donbas-intl-hnk/index.html>. (Erişim Tarihi 17.10.2023)

Hoffmann, Stanley, "Rousseau on War and Peace." *The American Political Science Review* 57, 2 (1967): 317 -333.

IEA 50. "Energy supply." Europe. <https://www.iea.org/regions/europe/energy-mix>. (Erişim Tarihi 27.02.2024)

IEA 50. "Energy system of Türkiye." Overview. <https://www.iea.org/countries/turkiye>. (Erişim Tarihi 11.05.2024)

IEA 50. "EU4Energy." <https://www.iea.org/programmes/eu4energy>. (Erişim Tarihi 29.03.2024)

IEA. "Azerbaijan's energy context." <https://www.iea.org/reports/implementing-a-long-term-energy-policy-planning-process-for-azerbaijan-a-roadmap/azerbaijan-s-energy-context>. (Erişim Tarihi 16.03.2024)

IEA. "Energy security." Armenia Energy Profile. <https://www.iea.org/reports/armenia-energy-profile/energy-security-2#abstract>. (Erişim Tarihi 26.03.2024)

IEA. "European Union 2020-Energy Policy Review." Haziran 2020. <https://www.iea.org/reports/european-union-2020>. (Erişim Tarihi 31.10.2023)

IEA. "From oil security to steering the world toward secure and sustainable energy transitions." History. 14.04.2023. <https://www.iea.org/about/history>. (Erişim Tarihi 01.09.2023)

IEA. "Overview." Armenia Energy Profile. <https://www.iea.org/reports/armenia-energy-profile/overview>. (Erişim Tarihi 26.03.2024)

IEA. "Overview." Georgia energy profile. <https://www.iea.org/reports/georgia-energy-profile/overview>. (Erişim Tarihi 02.04.2024)

IEA. "Russia." son güncelleme 24.03.2022. <https://www.iea.org/countries/russia>. (Erişim Tarihi 10.10.2023)

IEA. "Energy security Ensuring the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price." 14 Nisan 2023. <https://www.iea.org/about/energy-security>. (Erişim Tarihi 26.04.2023)

INFORSE-EUROPE. "EU Energy Package with Renewable Energy Directive-Energy Policy for Europe (EPE) 2007-2008." Haziran 2012. https://www.inforse.org/europe/EU_policy_07-08-06.htm#:~:text=March%20%2D9%2C%202007%2C,biofuel%20in%20transport%20fuels%20in. (Erişim Tarihi 21.10.2023)

International Energy Charter. "The Energy Charter Process." son güncelleme 05.08.2015. <https://www.energycharter.org/process/overview/>. (Erişim Tarihi 15.09.2023)

International Energy Charter. "The Energy Charter Treaty." son güncelleme 18.02.2019. <https://www.energycharter.org/process/energy-charter-treaty-1994/energy-charter-treaty/>. (Erişim Tarihi 15.09.2023)

International Trade Administration. "Energy-Overview." Armenia - Country Commercial Guide. 29.11.2023. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/armenia-energy>. (Erişim Tarihi 28.03.2024)

İmanbeyli, Vügar. "lke-İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi." *SETA PERSPEKTİF* 36 (2014): 1-8.

İşyar, Ömer Göksel. "Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı rneğinde Ermeni Saldırganlığının İç Yapısal Nedenleri." *Türk Dünyası Araştırmaları* 133, 263 (2023): 165-186. DOI: 10.55773/tda.1278832.

Jane, Murat. *Rusya Federasyonu'nun Trans-Kafkasya Politikasının Analizi: Sreklilik mi Dnşm m?*. Bursa: Dora Yayıncılık, 2020.

Jedlińska, Kaja, Tadeusz Olkuski. "The decision-making process in the EU in the field of energy policy", *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal* 22, 1 (2019): 5–18. DOI: 10.33223/epj/103122.

Jones, R. J. Barry. *Globalisation and Interdependence in the International Political Economy: Rhetoric and Reality*. London: Pinter Publishers, 1995.

Jong, Subren De, Jan Wouters, Steven Sterkx, "The 2009 Russian-Ukrainian Gas Dispute: Lessons for European Energy Crisis Management after Lisbon." *European Foreign Affairs Review*, (2010): 511-538.

Kakışım, Cemal. "Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 10, 2 (2019): 460-472.

Kanellakis, M., G. Martinopoulos, T. Zachariadis. "European energy policy—A review." *Energy Policy* 62 (2013):1020-1030.

Karabayram, Fırat. *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*. Ankara: Lalezar Kitabevi, 2007.

Karabulut. Bilal. "Enerji Güvenliğine Küresel Ölçekte Bir Bakış." *Savunma Bilimleri Dergisi* 15, 1 (2016): 31-54.

Karataş, Halil. "Enerji Güvenliğinin Arz, Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi." *SDE Akademi Dergisi* 2, 5 (2022): 40-69.

Katzenstein, Peter J.. "International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States." *International Organization* 30, 1 (1976): 1-45.
DOI:10.1017/s0020818300003726.

Kaya, Sezgin, Barış Özdal. "AGİT'in Dağlık Karabağ Sorunu'nun Çözümündeki Yetersizliğinin Analizi." *Ermeni Araştırmaları* 73 (2023): 71-88.

Keçeci, Ali İzzet. "Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası." *EUROPolitika* 6 (2021): 31-36.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. "Power and interdependence." *Survival: Global Politics and Strategy* 15, 4 (1973): 158-165. DOI: 10.1080/00396337308441409.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. "What's New? What's Not? (And So What?)." *Foreign Policy* 118 (2000): 104-119.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. "Power and Interdependence Revisited." *International Organization* 41, 4 (1987): 725-753.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. *Power and Interdependence*. Fourth Edition. US: Pearson Education, 2011.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. "Power and Interdependence in the Information Age." *Foreign Affairs* 77, 5 (1998): 81-94.

Kesbiç, Cüneyt Y., Hamza Şimşek. "Avrupa Birliği Ortak Enerji Politikası." *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5 (2001): 1-19.

Ketenci, Ayşegül. "3 SORUDA - Zengezur Koridoru'nun Önemi." AA. 20.12.2022.
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-zengezur-koridorunun-onemi/2767969>. (Erişim Tarihi 05.05.2024)

Köksoy, Fulya. *Şah Mat? Avrupa Birliği – Rusya İlişkilerinde Enerji*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022.

Kroll, John A.. "The Complexity of Interdependence." *International Studies Quarterly* 37, 3 (1993): 321-347.

Labardini, Rodrigo. "The Legal Definition of the Caspian Sea." *Anuario Mexicano De Derecho Internacional* 20 (2020). <https://www.redalyc.org/journal/4027/402771780008/html/> (Erişim Tarihi 22.04.2024)

Leal-Arcas, Rafael, Costantino Grasso, Juan Alemany Ríos. *Energy Security, Trade and the EU Regional and International Perspectives*. Edward Elgar Publishing, 2016.

Lilliestam, J., S. Ellenbeck. "Energy security and renewable electricity trade—Will Desertec make Europe vulnerable to the "energy weapon." *Energy Policy* 39, 6 (2011): 3380–3391. DOI:10.1016/j.enpol.2011.03.035.

Lieber, R. J.. "Europe and America in the World Energy Crisis." *International Affairs* 55, 4 (1979): 531–545. Doi:10.2307/2617063.

Magued, Shaimaa. "Economic Interdependence and Interstate Relations: A Theoretical Overview The Turkish-Arab Free Trade Agreements as a Case Study." *Ortadoğu Yılığ* 7 (2011): 633-666.

Maltby, Tomas. "European Union energy policy integration: A case of European Commission policy entrepreneurship and increasing supranationalism." *Energy Policy* 55 (2013): 435-444. DOI: 10.1016/j.enpol.2012.12.031.

Mansfield, E. D.. "Interdependence: Political." *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. (2001): 7698–7700.

Mayer, Sebastian. "TACIS and EU's Security of Energy Supply: The Commission as a Strategic Actor in External Relations." *TranState Working Papers* 46 (2006): 1-29.

McMillan, Susan M.. "Interdependence and Conflict." *Mershon International Studies Review* 41, 1 (1997): 33-58. DOI: 10.2307/222802.

Memorandum sur la politique energetique (25 juin 1962). Bulletin de la Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier.

Mironova, Irina. "Russia and the Energy Charter Treaty." *International Energy Charter*. son güncelleme 19.04.2015. <https://www.energycharter.org/what-we-do/knowledge-centre/occasional-papers/russia-and-the-energy-charter-treaty/>. (Erişim Tarihi 15.09.2023)

Mikulska, Anna. "Russian Natural Gas Divides Europe. But Why?." Fossil Fuels. *Kleinman Center for Energy Policy*. 17.11.2017. <https://kleinmanenergy.upenn.edu/news-insights/russian-natural-gas-divides-europe-but-why/>. (Erişim Tarihi 07.05.2024)

Moment Expo. "Bilginin Gücü: Sanayi 3.0." 2019. <https://www.moment-expo.com/tr/dergiler/105/makine-tarihi/> (Erişim Tarihi 10.04.2023)

Munchmeyer Munchmeyer. "Crisis as a Challenge for the EU's Treaty Framework for Energy Security This is the first instalment of the Topic of the Month: Building Energy Security in Times of Uncertainty." *EUI*. 05.05.2023. <https://fsr.eui.eu/crisis-as-a-challenge-for-the-eus-treaty-framework-for-energy-security/>. (Erişim Tarihi 26.10.2023)

Nye, Joseph S.. David A. Welch. *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*. (Çev.) Renan Akman. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Official Journal of The European Union. Lisbon Treaty. "Consolidated Version of The Treaty on The Functioning of The European Union." 26.10.2012. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>. (Erişim Tarihi 21.10.2023)

Oktay, Hasan, Ufuk Cerrah. *Uluslararası Politikada Kafkasya*. Ankara: Hitabevi Yayınları, 2018.

Oral, Ferhan. "Role of The Caspian Region Within The Context of Energy Security." *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* 6, 2 (2022): 419-439.

Organization of The Petroleum Exporting Countries. "Table 9.6: World natural gas demand by country." Data download. https://asb.opec.org/data/ASB_Data.php. (Erişim 25.03.2024)

Özcan, Mehmet, Fatma Y. Elmas, Mustafa Kutlay, Ceren Mutuş. *Bundan Sonrası? Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri*. Ankara: USAK Yayınları, 2009.

Öztürk, Feyza. “AB Enerji Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları.” 3. *Uluslararası Strateji ve Güvenlik Çalışmaları Sempozyum Bildirileri- Enerji Güvenliği*. 15-16 Nisan 2010. T.C. Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010.

Pamir, Necdet. “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler.” 57-73.
https://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf. (Erişim Tarihi 25.04.2028)

Pannier Bruce. “Still One Big Obstacle To Turkmen Gas To Europe.” Qishloq Ovozi (Archive). *Radio Free Europe Radio Liberty*. 05.05.2015. <https://www.rferl.org/a/turkmenistan-natural-gas-europe-trans-caspian-pipeline/26996003.html>. (Erişim Tarihi 20.04.2024)

Paul, Amanda. “The EU and the South Caucasus 25 Years Since Independence.” *Heinrich Böll Stiftung Brussels European Union*. 25.11.2016. <https://eu.boell.org/en/2016/11/25/eu-and-south-caucasus-25-years-independence>. (Erişim Tarihi 09.03.2024)

Pevehouse, Jon C.. “Interdependence Theory and the Measurement of International Conflict.” *The Journal of Politics* 66, 1 (2004): 247-266.

Pirtskhelani, Nana. “Energy security agenda for Georgia and the path towards an integrated European energy market.” *Zentrum Liberale Moderne*. 27.09.2022. <https://libmod.de/en/inputpaper-energiesicherheit-georgien-integrierter-europ-markt/>. (Erişim Tarihi 02.04.2024)

Protocol of Agreement on energy problems, reached between the Governments of the Member States of the European Communities at the 94th meeting of the Special Council of Ministers of the European Coal and Steel Community held on 21 April 1964 in Luxembourg.(OJ 69, 30.4.1964, p. 1099–1100)

Rana, Waheeda. “Theory of Complex Interdependence: A Comparative Analysis of Realist and Neoliberal Thoughts.” *International Journal of Business and Social Science* 6. 2 (2015): 290 – 297.

Reçber, Kamuran. *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler*. 3. Baskı. Bursa: Dora Yayıncılık, 2018.

Regulation (EU) 2021/947 of the European Parliament and of the Council of 9 June 2021 establishing the Neighbourhood, development and International Cooperation Instrument – Global Europe, amending and repealing Decision No 466/2014/EU of the European Parliament and of the Council and repealing Regulation (EU) 2017/1601 of the European Parliament and of the Council and Council Regulation (EC, Euratom) No 480/2009 (Text with EEA relevance), PE/41/2021/INIT, OJ L 209, 14.6.2021, p. 1–78.

Regulation (EU) 2022/1032 of The European Parliament and of The Council of 29 June 2022 Amending Regulations (EU) 2017/1938 and (EC) No 715/2009 With Regard to Gas Storage (OJ L 173 30.6.2022, p. 17)

Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument, OJ L 77, 15.3.2014, p. 27–43.

Report From The Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of The Regions, State of the Energy Union Report 2023 (pursuant to Regulation (EU) 2018/1999 on the Governance of the Energy Union and Climate Action)

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs Directorate For EU Affairs. “Chapter 15 – Energy-European Union Policy on Energy.” 14.02.2023. https://www.ab.gov.tr/chapter-15-energy_80_en.html. (Erişim Tarihi 14.07.2023)

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs Directorate for EU Affairs. “Chapter 15 – Energy.” Organizations. 17.01.2024. https://www.ab.gov.tr/chapter-15-energy_80_en.html. (Erişim Tarihi 16.05.2024)

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. "Türkiye's International Energy Strategy." Foreign Policy. <https://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>. (Erişim Tarihi 11.05.2024)

Resolution of the ECSC Consultative Committee on the White Paper 'An energy policy for the European Union' Official Journal C 232, 10/08/1996 P. 0003- 0005

- REUTERS. "TIMELINE: Gas crises between Russia and Ukraine." son güncelleme 11.01.2009. <https://www.reuters.com/article/us-russia-ukraine-gas-timeline-sb-idUSTRE50A1A720090111>. (Erişim Tarihi 10.10.2023)
- Rogerson, Kenneth S.. "Information Interdependence: Keohane and Nye's complex interdependence in the information age." *Information, Communication & Society* 3, 3 (2000): 415-436. DOI: 10.1080/13691180051033379.
- Rosecrance, R., A. Alexandroff, W. Koehler, J. Kroll, S. Laqueur, J. Stocker. "Whither Interdependence?." *International Organization* 31, 3 (1977): 425-471.
- Ruszel, Mariusz. "The significance of the Baltic Sea Region for natural gas supplies to the V4 countries." *Energy Policy* 146 (2020): 1-9. DOI:10.1016/j.enpol.2020.111786.
- Salameh, Mamdouh G.. "Oil Crises, Historical Perspective." *Encyclopedia of Energy* 4 (2004): 633-648. Doi 10.1016/B0-12-176480-X/00027-9.
- Sapmaz, Ahmet. *Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2008.
- Sarma, Hriday Ch.. "International Interdependence for Energy Security in Present Times." *Comparative Politics Russia* 11, 4 (2020): 61-77. DOI: 10.24411/2221-3279-2020-10049.
- Sartori, Nicolò. "EU–Turkey Energy Dialogue: Moving Beyond the Accession Negotiations Framework." *EU-Turkey Relations: Theories, Institutions, and Policies*. (Ed.) Wulf Reiners, Ebru Turhan, Palgrave Macmillan, (2021): 373-393.
- Schonard, Martina. "Supranational decision-making procedures." *Fact Sheets on the European Union-European Parliament*. 11.2023. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/8/supranational-decision-making-procedures>. (Erişim Tarihi 11.02.2024)
- Sevim, Cenk. "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği." *Journal of Yasar University* 26, 7 (2016): 4378 – 4391.
- SGC. "What is Southern Gas Corridor?." Home Page. <https://www.sgc.az/en>. (Erişim Tarihi 03.04.2024)
- Shaffer, Brenda. *Energy Policy*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2009.
- Siccardi, Francesco. *Understanding the Energy Drivers of Turkey's Foreign Policy*. Brüksel: Carnegie Europe, 2024.
- Siminov, Loredana Maria, Gabriela Carmen Pascariu. "The EU and Russia Shifting Away from the Economic Logic of Interdependence – an Explanation through the Complex Interdependence Theory." *European Integration Studies* 11 (2017): 120-137. DOI: 10.5755/j01.eis.0.11.18501.
- Single European Act OJL 169 (29 June 1987)
- Skoczek-Wojciechowska, Marianna. "Between Securitisation and Europeanisation? The EU as an External Energy Actor in Ukraine and Georgia." *EU Diplomacy Paper*. 04.2023. Collage of Europe.
- Smith, George H.. "Immanuel Kant On War and Peace." LIBERTARIANISM.ORG. 20.06.2016. <https://www.libertarianism.org/columns/immanuel-kant-war-peace>. (Erişim Tarihi 15.07.2023)
- Sobrino, Patricia Márquez, Pilar Díaz Cuevas, Belén Pérez, David Gálvez Ruiz. "Twenty years of energy policy in Europe: achievement of targets and lessons for the future." *Clean Technologies and Environmental Policy* 25 (2023): 2511–2527.
- State of play of EU-Türkiye political, economic and trade relations. Joint Communication to The European Council. JOIN(2023) 50 final. s.15.

- Stokes, Richard. "Why upcoming convention will not solve Trans-Caspian Pipeline problem." *Maritime & Naval Security. Research, Beyond The Horizon*. 22.05.2018. <https://behorizon.org/why-upcoming-convention-will-not-solve-trans-caspian-pipeline-problem/>. (Erişim Tarihi 20.04.2024)
- şeker, Ata Ufuk. "Enerji krizi, Avrupa'yı kömür ve nükleere yöneltti." *AA*. 23.02.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/enerji-krizi-avrupayi-komur-ve-nukleere-yoneltti/2828715>. (Erişim Tarihi 23.11.2023)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. "Avrupa Birliğinde Yasama ve Karar Alma Süreçleri." 12.07.2019. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginde-yasama-ve-karar-alma-surecleri_46220.html.(Erişim Tarihi 16.02.2024)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. "Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum." Başkanlık. 23.01.2024. <https://www.ab.gov.tr/65.html>. (Erişim Tarihi 16.05.2024)
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK). "Doğal Gaz Piyasası Yıllık Sektör Raporu Listesi." Yıllık Sektör Raporu. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu>. (Erişim Tarihi 11.05.2024)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Doğal Gaz Boru Hatları." Bilgi Merkezi. [https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari#:~:text=Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20INOGATE%20\(Interstate%20Oil,edilmesine%20olanak%20sa%C4%9Flayan%20boru%20hatt%C4%B1d%C4%B1r](https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari#:~:text=Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20INOGATE%20(Interstate%20Oil,edilmesine%20olanak%20sa%C4%9Flayan%20boru%20hatt%C4%B1d%C4%B1r). (Erişim Tarihi 17.05.2024)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Doğal Gaz." Bilgi Merkezi. 19.06.2023. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>. (Erişim Tarihi 11.05.2024)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Petrol." Bilgi Merkezi. 19.06.2023. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>. (Erişim Tarihi 11.05.2024)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Transit Boru Hatları." Bilgi Merkezi. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-transit-boru-hatlari>. (Erişim Tarihi 17.05.2024)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. "Türkmen Gazına Azerbaycan Rotası." Haberler. 14.05.2024. <https://enerji.gov.tr/haber-detay?id=21297>. (Erişim Tarihi 16.05.2024)
- Telli, Azime. *Enerjik Jeopolitik- Krizlerle şekillen Enerji Jeopolitiği*. 1. Baskı. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2022.
- The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan. "In 2022, 46.7 billion cubic meters of natural gas and 32.6 million tons of oil were produced." News. 13.01.2023. <https://minenergy.gov.az/en/xeberler-arxivi/2022-ci-ilde-467-milyard-kubmetr-tebii-qaz-326-milyon-ton-neft-hasil-edilib>. (Erişim Tarihi 14.03.2024)
- The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan. "Gas production and export." Statistics. 06.03.2024. <https://minenergy.gov.az/en/statistika/qazin-hasilati-ve-ixraci>. (Erişim Tarihi 14.03.2024)
- The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan. "Oil and gas figures were announced for January-December 2023." News. 11.01.2024. https://minenergy.gov.az/en/xeberler-rxivi/00146_7892. (Erişim Tarihi 14.03.2024)
- The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan. "Oil production and export." Statistics. 06.03.2024. <https://minenergy.gov.az/en/statistika/neftin-hasilati-ve-ixraci>. (Erişim Tarihi 14.03.2024)
- The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan. "The Southern Gas Corridor." Projects. 13.03.2024. https://minenergy.gov.az/en/layiheler/cenub-qaz-dehlizi_2196. (Erişim Tarihi 19.03.2024)
- The Ministry of Energy The Republic of Azerbaijan. "Gas production increased in January-February this year." News. 12-03-2024. <https://minenergy.gov.az/en/xeberler-arxivi/00200> (Erişim Tarihi 14.03.2024)

- Tomasetti, Brooke. "What is Interdependence?." Carbon Collective. 03.2023. [https://www.carboncollective.co/sustainable-investing/interdependence.\(E.T.15.03.2023\).](https://www.carboncollective.co/sustainable-investing/interdependence.(E.T.15.03.2023).)
- Traité instituant la Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier.
- Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. signed at Lisbon. 13 December 2007. OJ C 306. 17.12.2007. p. 1–271.
- Treaty on European Union OJ (C 191, 29.7.1992, p. 1–1129)
- TRT AVAZ. "Azerbaycan ve Türkmənistan, Hazar Denizi'ndeki petrol yatağı sorununu "Dostluk"la çözdü." Haber. 22.01.2021. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/azerbaycan-ve-turkmenistan-hazar-denizindeki-petrol-yatagi-sorununu-dostlukl/600a998101a30aafc480a3e4>. (Erişim Tarihi 22.04.2024)
- TRT Haber. "Türkiye-AB arasında enerji diyalogu çağrısı." 28.04.2022. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turkiye-ab-arasinda-enerji-diyalogu-cagrisi-676722.html>. (Erişim Tarihi 17.05.2024)
- Tsafos, Nikos. "Can European Energy Cope with a Conflict in Ukraine?". CSIS. 21.01.2022. <https://www.csis.org/analysis/can-european-energy-cope-conflict-ukraine>. (Erişim Tarihi 17.12.2023)
- TSKB. "Enerji Görünümü 2023." <https://www.tskb.com.tr/uploads/file/enerji-gorunumu-2023.pdf> (Erişim Tarihi 11.05.2024)
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. "Avrupa Yeşil Mutabakatı." <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/avrupa-yesil-mutabakati>. (Erişim Tarihi 29.10.2023)
- Türkiye Verimlilik Dergisi. "Verimlilik". (Temmuz 2016).
- UN News-Global perspective Human stories. "Ukraine: UN General Assembly demands Russia reverse course on 'attempted illegal annexation.'" 12.10.2022. <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129492>. (Erişim Tarihi 10.02.2024)
- United Nations Charter. Chapter I: Purposes and Principles. *United Nations*. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1>.
- United Nations Climate Change. "What is the Kyoto Protocol?." https://unfccc.int/kyoto_protocol?gclid=Cj0KCQjwglOiBhC7ARIsAJeetVDJGFdQuKeJA1iq6eKxWHSkBlXC2vfK-spFK-ySy28hKxoz8bEFE7saAhyzEALw_wcB. (Erişim Tarihi 25.04.2023)
- Ülger, İrfan Kaya. *Avrupa Birliği Rehberi*. 2. Baskı. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2015.
- Vasić, Bojana, Ivan Pekić, Goran Šimić. "Energy security of the European Union and corruption in Central Asia as the main challenges for the European sustainable energy future." *Energy, Sustainability and Society* 13, 31 (2023). <https://doi.org/10.1186/s13705-023-00406-3>.
- Veliyev, Cavid . "Kaynak ve Transit Ülke Olarak Küresel Enerji Güvenliğine Azerbaycan'ın Katkısı". *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İnceleme- Araştırma Dizisi*. Yayın No: 05. (2022)
- Verrastro F, S. Ladislaw. "Providing Energy Security in an Interdependent World". *The Washington Quarterly*. 30, 4 (2007): 95–104. DOI:10.1162/wash.2007.30.4.95
- Viotti, Paul R., Mark V. Kauppi. *International Relations Theories*. Fourth Edition. London: Pearson Education, 2010.
- Weber, Steve. "Cooperation and Interdependence." *Daedalus* 120, 1 (1991): 183-201.
- Wolfgang, Bärtschi. "Dependencies and interdependencies: A theoretical comment." *Intereconomics* 13, 9/10 (1978): 246-250. DOI: 10.1007/BF02929249.

World Nuclear Association. "Nuclear Power in Armenia." 02.2024. <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-a-f/armenia.aspx>.(Erişim Tarihi 28.03.2024)

Yavuz, Ege A.. "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumunu". *AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye*. (Ed.) Yavuz Ege ve diğerleri. Ankara: UPAV Yayınları, 2004.

Yergin, Daniel. "Ensuring Energy Security." *Foreign Affairs* 85, 2 (2006): 69-82. DOI: 10.2307/20031912.

Yılmaz, Sait. "Güney Kafkasya Üzerine Bir Analiz." *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3 (2018): 1-29.

Yılmaz, Sefer, Duhan Kalkan. "Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma." *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*. 1, 3 (2017): 169-199.

Yorkan, Arzu. "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri." *Bilge Strateji* 1, 1 (2009): 24-39.

Zachmann, Georg, Ben McWilliams, Ugnė Keliauskaitė, Giovanni Sgaravatti." European natural gas imports." *Bruegel*. 07.02.2024. <https://www.bruegel.org/dataset/european-natural-gas-imports>.(Erişim Tarihi 07.02.2024)

Zharmakhanova, Zhansaule. Saniya Nurdavletova, Ainur Issayeva, Gulsum Kenzhalina, Altynay Zhurasova." Energy policy of the EU in Central Asia." *Energy Policy Journal* 27, 1 (2024): 139–156. DOI: 10.33223/epj/178250.